B. P. HASDEŬ

ISTORIA CRITICA A ROMANILORU

PAMENTULU TERREI-ROMANESCI

VOLUMU II

REACŢIUNEA OMULUI CONTRA NATUREI. — ORIGINILE URBANE. — SINTESEA.

BUCURESCĬ

TIPOGRAFIA ANTONIU MANESCU, STRADA LIPSCANI, No. 3.

1875

Volumulŭ de façă completéză şi închiăiă istoria critică territorială a Ţerreĭ-Românescĭ în hotarele'ĭ din secolulŭ XIV, adecă dela vallea Almaşuluĭ în Temeşiana pênĕ la gurele Dunăriĭ în Bugiacŭ.

Ellŭ approfundéză cestiunea fórte complicată a reacţiuniĭ omuluĭ contra natureĭ, desfăşóră obscurele originĭ alle cellorŭ maĭ vechĭ stabilimente urbane în Dacia şi resumă printr'o ochire sintetică tóte resultatele analiseĭ.

Aceĭ ce possedă volumulŭ I numaĭ în prima ediţiune, împărţită peste totŭ în treĭ lungĭ paragrafurĭ de câte ḑece şi cincĭ-spre-ḑecĭ cólle de tiparŭ, vorŭ fi surprinşĭ din capulŭ loculuĭ de a găssi aci o altŭ-feliŭ de divisiune, anume în «Studie» subdivise la rôndulŭ lorŭ fie-care în maĭ multe scurte §§-furĭ, ceĭa-ce permitte autoruluĭ a specialisa punturile în desbattere prin câte o rubrică separată şi agiută in acellaşĭ timpŭ pe lectorŭ de a puté fără obosélă să'şĭ concentreze attenţiunea.

Suntemŭ datorĭ a preveni că acéstă împărţire, maĭ sistematică şi maĭ commodă, s'a întrodusŭ de assemenea în a doua ediţiune a volumuluĭ I, reveḑută, fórte adausă şi gata a eşi de sub pressă în momentulŭ cândŭ scrimŭ aceste şirurĭ.

Unŭ altŭ motivŭ de surprindere pentru cititorĭ va fi de a vedé după prefaţă o dedicaţiune «luĭ Herbert Spencer».

Mulţĭ dintre noĭ vorŭ fi cunnoscêndŭ pe illustrulŭ autorŭ allŭ numerósselorŭ capŭ-d'opere: *The classification of the sciences*, *Social statics*, *The principles of biology*, *The principles of psychology*, *First principles* etc.; puţinĭ înse vorŭ fi dispuşĭ a afla vre-unŭ feliŭ de legămêntŭ între tóte acestea şi între *Istoria critică a Româniilorŭ*.

Datorimŭ şi aci unŭ cuvêntŭ de esplicaţiune.

Scriêndŭ cu multă simpatiă despre volumulŭ I şi primele cólle alle volumuluĭ II, treĭ dintre ceĭ maĭ distinşĭ professorĭ din tênĕra nóstră generaţiune aŭ emisŭ în publicitate treĭ diverse opiniunĭ assupra tendinţeĭ filosofice a acesteĭ opere: d. St. Michailescu ne-a făcutŭ «spiritualistŭ», d. Dr. D. Laurianŭ—«discipolŭ allŭ luĭ Wallace», d. Angelŭ Demetrescu— «elevŭ allŭ luĭ Vico».

Convicţiunea nóstră despre o supra-direcţiune providenţială nĭ-a attrasŭ celle ânteie doue epitete; modulŭ în care amŭ limpeḑitŭ mitica personalitate a luĭ „Negru-vodă" nĭ-a meritatŭ pe cellŭ allŭ treilea; cu acellaşĭ dreptŭ înse, décă arŭ fi să se ĭea numaĭ cutare séŭ cutare passagiŭ isolatŭ din intrégа carte, alţiĭ arŭ puté să ne approbe séŭ să ne desapprobe de a fi «comptistŭ», «moleschottistŭ», «darwinistŭ», «schoppenhaueristŭ» séŭ cine maĭ scie ce.

Credemŭ consultŭ a protesta.

Scrierea nóstră se baséză pe patru specie de fontâne, fără carĭ este impossibilŭ a fi cine-va *istoricŭ* în secolulŭ XIX: testurile, sciinţa naturală, filologia şi economia politică.

La armonisarea acestorŭ patru specie de fontâne trebuĭ negreşitŭ să preşédă o „filosofiă", adecă unŭ complessŭ de veritățĭ maĭ generale decâtŭ orĭ-ce veritate de faptŭ:

Astfeliŭ allŭ meŭ suffletŭ lua miĭ veşminte,
Lua miĭ de forme la orĭ-ce minutŭ,
Cândŭ lovi auḑu'mĭ aceste cuvinte:
„Viitorulŭ este săpatŭ în trecutŭ;
„Alle omeniriĭ legĭ sunt neschimbate,
„Ş'ómeniĭ adessea sunt ca nesce florĭ
„Alle cărorŭ frunḑe cadŭ, fiindŭ uscate,
„Dérŭ resarŭ maĭ gĭune la vĕrsatŭ de ḑorĭ...

(G. Creţénu)

Filosofia nóstră nu se restrînge totuşĭ nicĭ în teoria unilaterală a luĭ Vico, nicĭ în vederile epizodice alle luĭ Wallace, nicĭ în pura metafisică a luĭ Kant, nicĭ în orĭ-care altă combinaţiune estremă séŭ necompletă.

Ne-amŭ ţinutŭ şi ne vomŭ ţiné cu stăruinţă de metóda esperimentală, admittêndŭ ca unica basă de discussiune realitatea şi numaĭ realitatea; în acéstă realitate înse, maĭ pe susŭ de lucrurile celle pipăite cu degetulŭ, se manifestă „o forţă conducĕtóre omnipresinte inesperimentabilă", pe care omuluĭ nu'ĭ este datŭ s'o *cunnóscă*, dérŭ pe care ellŭ nu póte a n'o *recunnósce*.

Acella ce a reuşitŭ cellŭ ânteiŭ a împăca în filosofiă pe o calle sciinţifică sfera *cunnoscutuluĭ* cu sfera *necunnoscutuluĭ recunnoscibilŭ*, este Herbert Spencer.

Cândŭ istoriculŭ agiunge cu scrutinŭ pênĕ la ultimele marginĭ alle *cunnoscutuluĭ* —şi pênĕ acollo, după chipulŭ nostru de a înţellege istoria, este datorŭ să agĭungă—póte ellŭ óre să nu se cĭocnéscă de immensulŭ elementŭ allŭ *necunnoscutuluĭ recunnoscibilŭ*?

„Fie-care cugetare—ḑice Herbert Spencer—implică o sistemă întrégă de cugetărĭ „şi încetéză de a essiste cândŭ o trunchiază cine-va de correlativele sélle: după cumŭ „noĭ nu putemŭ despărţi unŭ singurŭ organŭ de restulŭ corpuluĭ viŭ şi a'lŭ studia ca şi „cândŭ arŭ avé o viuéţă nedependinte, totŭ aşa nu se póte separa şi a se cerceta a- „parte una singură dintr'unŭ organismŭ de cugetărĭ".

Realitatea nu este nicĭ o dată A, ci totŭ-da-una $A+x$.

Acestŭ $A+x$ forméză unŭ „organismŭ de cugetărĭ" suppusŭ privirilorŭ istoriculuĭ.

A nu *recunnósce* pe x arŭ fi a nu *cunnósce* pe A, de óră-ce x limitéză pe A.

Eccĕ în ce modŭ filosofia nóstră se apropiă de a luĭ Herbert Spencer.

Dedicândŭ acestŭ volumŭ maestruluĭ scóleĭ positiviste anglese, noĭ facemŭ o professiune de credinţă.

Ea nu póte a nu fi bine-venită maĭ cu sémă astă-ḑĭ, cândŭ „în sciinţa la modă— „după espressĭunea totŭ a luĭ Herbert Spencer—domnesce unŭ spiritŭ de irreligiune, „nu înse în sciinţa cea adevĕrată care, în locŭ de a se opri pe suprafaţă, străbatte „adâncimile natureĭ".

Incă o vorbă, şi amŭ terminatŭ.

In volumulŭ I, încercândŭ primulŭ passŭ pe unŭ drumŭ cu totulŭ noŭ, a trebuitŭ să indicâmŭ dela începutŭ planulŭ, ţinta şi miḑŭ-lócele întreprinderiĭ.

De astă dată o prefaţă lungă arŭ fi de prisosŭ.

Deşi ambiĭ volumĭ sunt abia o mică parte dintr'o operă de nesce dimensiunĭ colossale, pentru a căriĭa deplină realisare nu sperâmŭ să pótă agiunge restulŭ uneĭ viueţe sdruncinate prin sufferinţă şi prin muncă, totuşĭ acéstă mică parte este tocmaĭ

cea maĭ importantă, fiindŭ însășĭ temelia edificiuluĭ.

O dată isprăvită, vedețĭ-o.

Vedețĭ-o și giudecațĭ-o.

Demonstrațĭ prin sciință acollo unde va fi retăcitŭ sciința autoruluĭ.

Îndreptațĭ prin bunulŭ simțŭ ceĭa-ce bunulŭ simțŭ allŭ autoruluĭ va fi pututŭ să nu observe.

Essaminațĭ cu ĭubirea de adevĕrŭ punturile, în carĭ iubirea de adevĕrŭ a autoruluĭ nu va fi resbăttutŭ prin tote difficultățile unuĭ nămolŭ de probleme.

Maĭ pe scurtŭ, avemŭ totŭ dreptulŭ de a cere dela criticulŭ nostru, décă nu aristocrația talentuluĭ, ce se numesce geniŭ și aristocrația cunnoscințeĭ ce se chiamă erudițiune, cellŭ puținŭ o dosă burgesă de sciință, de bunŭ simțŭ și de iubirea de adevĕrŭ.

Orĭ-cuĭ înse lipsescŭ radicalmente căte-trelle, ne vomŭ mărgini a-ĭ respunde cu Alfredŭ de Musset în admirabilulŭ dialogŭ între Dupont și Durand:

Ah, Dupont! qu'il est doux de tout déprécier;
Pour un esprit mort-né, convaincu d'impuissance,
Qu'il est doux d'être un sot et d'en tirer vengeance!
A quelque vrai succès lorsqu'on vient d'assister,
Qu'il est doux de rentrer et de se débotter
Et de dépécer l'homme, et de salir sa gloire,
Et de pouvoir sur lui vider une écritoire,
Et d'avoir quelque part un journal inconnu
Où l'on puisse à plaisir nier ce qu'on a vu...

Câtu despre noĭ, suntemŭ grăbițĭ a merge înainte, apucându-ne fără intervallŭ de repaosŭ a clădi pe vastulŭ fundamentŭ măcarŭ unŭ colțușorŭ allŭ ziduluĭ: *Istoria critică etnografică a Românilorŭ*.

După cumŭ în primiĭ douĭ volumĭ, luândŭ dreptŭ puntŭ de plecare și de întórcere secululŭ XIV, epoca de virilitate a poporuluĭ românŭ, noĭ amŭ descompusŭ și amŭ recompusŭ processulŭ formațiuniĭ nóstre naționale sub acțiunea territorială, totŭ așa vomŭ avé a desbatte în următoriĭ douĭ volumĭ acella-șĭ processŭ de formațiune sub rapportulŭ geneticŭ, ca o resultantă directă séŭ indirectă a ammesteculuĭ differitelorŭ nemurĭ.

La lucru!

LUI

HERBERT SPENCER,

CREATORULU «PRIMELORU PRINCIPIE»,

CELLUI MAI ADUNCU CUGETATORU ALLU SECOLULUĬ XIX,

DEDICĂ

ACESTŬ ALLŬ DOUILEA VOLUMŬ

AUTORULU

STUDIULU IV.

REACŢIUNEA OMULUI CONTRA NATUREI

§ 1.

PROVEDINŢA ÎN ISTORIĂ.

Secolulŭ nostru a înregistratŭ descoperirea uneĭ legĭ fisice atâtu de fecunde în consecinţe, încâtŭ unŭ celebru naturalistŭ nu se sfiesce a o pune allăturĭ cu *gravitaţiunea.* (1)

Douĭ Anglesĭ, Darwin şi Wallace, meditândŭ unulŭ în Europa şi cellŭ-l'altŭ în Australia, aŭ agiunsŭ spontanaminte la aceĭa-şĭ conclusiune, că adecă fie-care speciă animală superióră s'a născutŭ din cea maĭ apropiată speciă inferióră.

Intréga teoriă se desfăşură în următorulŭ modŭ:

1-o. Immulţirea animalilorŭ în progressiune geometrică face că o mare parte din eĭ perŭ în universala luptă pentru essistinţă, prin lipsă de hrană, prin intemperiă séŭ prin inamicia cellorŭ maĭ forţĭ;

2-o. Copiii sémĕnă cu părinţiĭ lorŭ, înse nu în tóte, ast-feliu că fie-care possedă câte ce-va maĭ puţinu séŭ maĭ multŭ;

3-o. Acestŭ maĭ puţinŭ séŭ maĭ multŭ se póte perpetua prin ereditate, orĭ-ce fiinţă transmittêndŭ posterităţiĭ selle defectulŭ séŭ prisosulu;

4-o. O diversitate individuală într'unŭ puntŭ óre-care trage după sine diversităţĭ correspundinţĭ în tóte celle-l'alte punturĭ alle organismuluĭ.

Din aceste patru legĭ combinate, multiplicaţiune, variaţiune, correlaţiune şi ereditate, legĭ de-multŭ cunnoscute şi recunnoscute, urméză că dintr'o 100 născuţĭ în specia A deşĭ

(1) **Lubbock**, *L'homme avant l'histoire*, trad. Barbier, Paris, 1867, in-8, p. 492.

ceĭ maĭ mulţĭ peru, totuşĭ din câţĭ remânŭ cellŭ maĭ aptŭ dă nascere uneĭ generaţiunĭ perfecţionate de 100, $A+^x$, dintre carĭ perindŭ éroşĭ ceĭ maĭ mulţĭ, cellŭ maĭ aptŭ dă nascere unei noue generaţiunĭ de 100 şi maĭ perfecţionate, $A+2^x$ etc.; ast-feliu că valórea *ixurilorŭ*, agglomerate din generaţiune în generaţiune cu o lenteţa imperceptibila într'o ramura mai norocósă a specieĭ cellei primitive, precumpenindŭ assupra valorii lui A, se produce dupa mii de secoli specia B, înlocuindu pe cea-l'altă maĭ puţinu perfecta, déca se stinsese în cursulu timpuluĭ, séŭ essistându allaturĭ cu dênsas, décă imperfecţiunea nu fusese mortala.

Marele Bacon şi orang-utangulŭ deriva din aceiaşĭ tulpină *măimuţă*, care la rândulŭ seŭ eşise dintr'o alta speciă animala şi maĭ inferióra, aşa că pogorîndu-ne din trépta în tréptă noĭ vomŭ găssi pe vr'unŭ pesce din fundulu oceanuluĭ ca străbunŭ allu omului de astă-ḑi.

In acéstă teoriă, pe care noi ne-amŭ silitŭ a o resume în modulŭ cellu mai essactu (2), cata sa se deosebéscă doue elemente cu totulu neatarnate unulu de altulu:

1-o. Transformismu séu *evoluţiunea specielorŭ;*

2-o. *Selecţiunea naturală* séu supraviueţuirea celloru maĭ apţĭ.

Transformismulu póte fi falsu, şi totuşĭ selecţiunea naturală, adevĕrata descoperire a luĭ Darwin şi Wallace, va fi fórte reala chiarŭ cândŭ se va essercita nu în totalitatea viueţeĭ organice, metamorfosându pe măimuţă în omu, ci numaĭ în totalitatea fie-carii specie separate, prefacêndu pe unŭ barbaru într'unu Göthe.

Cu alte cuvinte, a fi cine-va *selecţionistŭ* nu este înca a fi şi *transformistŭ*.

(2) **Darwin,** *Origine des espèces*, trad. Moulinié, Paris, 1873, in-8. *Idem, De la variation des animaux et des plantes*, trad. Moulinié, Paris, 1868, in-8. — *Idem, La descendance de l'homme*, Paris, 1872, in-8.

Selecţiunea naturală producêndŭ în fie-care specia doue estreme, unulŭ în *plus* şi altulu în *minus*, ni esplica destullu de bine pentru ce estremulŭ cellu maĭ perfectu dintr'o speciă inferióră se aprópia de estremulŭ cellu maĭ neperfectu dintr'o speciă superióră, fară a fi o consecinţă necessară de a admitte vre-o legătura de transformaţiune între ambele.

In starea actuala a sciinţeĭ, selecţiunea naturala este o lege pe care nimeni n'o maĭ pune în dubiu, pe cândŭ transformismulu ni se pare a fi d'o cam dată o simpla ipotesă.

Sa luâmu dérŏ numai selecţiunea naturală, numaĭ ceia-ce'i sciinţificŭ în teoria darwiniana, numai ceia-ce nu se póte contesta, şi sa vedemu déca o doctrină atâtu de puţinŭ spiritualistă nu e forţata şi ea la urma urmeloru a recunnósce degetulŭ Divinitaţii.

Vomu traduce litteralmente o buccata din ultimulu studiu allŭ luĭ Wallace: *Limitele selecţiuniĭ naturale.*

„Cându considerâmŭ cestiunea desvoltariĭ omului prin legile naturale cunnoscute — ḑice illustrulu antropologistu — trebuĭ sa avemu pururea în vedere marele principiu allu selecţiunii şi teoria generala a evoluţiuniĭ, ţinêndu a-minte ca nicĭ o schimbare de formă séu de structură, nici unŭ adausŭ în complicaţiunea unuĭ organŭ, nicĭ unu progressŭ în specialisaţiune séu în divisiunea munceĭ fisiologice, nu se póte produce de nu concurge la binele fiinţei ast-feliu modificate. Insuşĭ d. Darwin şĭ-a datu ostenéla de a face să ne petrundemŭ de acéstă ideiă ca selecţinnea naturală nu dâ locu perfecţiunii absolute, ci numaĭ uneĭ perfecţiuni relative; că ea nu înalţă pe o fiinţă cu multu maĭ pe susu de semeniĭ seĭ, ci numaĭ întru catŭ trebuĭ spre a supraviueţui în lupta pentru essistinţă. Cu atâtŭ mai allesŭ selecţiunea naturala nu póte produce nesce modifi-

cări vĕtĕmătóre individuluĭ modificatŭ printr'însa, şi d. Darwin nu se sfiesce a repeţi maĭ de multe orĭ ca unu singuru assemenea casŭ arŭ fi fatalu teorieı selle. Décă dérŏ noĭ vomŭ găssi în omŭ nesce caractere carĭ, întru cátu o vomŭ puté proba. aŭ trebuitu să'ı fie vĕtĕmătore în epoca primeĭ selle appariţiunı. va fi evidinte că nu selecţiunea naturală a fostu în stare de a le produce, precumu éroşĭ nu selecţiunea naturala a fostu în stare de a da unuı organu o desvoltare specială inutila séŭ essagerata.

„Assemenĭ essemple vorŭ manifesta presinţa uneĭ alte legı séu a uneı alte forţe, nu a selecţiuniĭ naturale; şi déca noı vomu puté observa maı pe d'assupra, că atarĭ modificaţiunĭ, deşi inutile séu vĕtemătóre la începutŭ, aŭ devenitu totuşĭ de cea maı mare utilitate cu multu maı tărḑiŭ şi sunt actualmente essenţiale în mersulŭ desvoltăriĭ morale şi intellectuale a omuluĭ; atuncı vomu fi conduşĭ a mărturi că essistă o acţiune inţelleginte, preveḑêndŭ şi preparându viitorulŭ; vomu fi conduşı a o mărturi cu aceıaşı sicuranţa. cu care o constatămŭ cândŭ unŭ agronomu întreprinde o amelioraţiune determinata a uneĭ viţe de animalĭ domesticĭ séu a uneĭ plante cultivate. Să se noteze că acestŭ studiu e totŭ atâtŭ de legitimŭ şi totŭ atâtu de sciinţificŭ ca şi acella despre originea specieloru. Este o tentativă de a resolve problemulŭ inversŭ. Se pune în gıocŭ descoperirea uneĭ forţe noue. bine definite, care să ni dea sémă de acelle fenomene ce nu s'arŭ fi pututŭ produce prin selecţiunea naturală. Acestŭ genŭ de probleme nu e necunnoscutŭ în sciinţă, şi cercetarea loru a datu nascere adessea cellorŭ maĭ strălucite resultate. Faptele de natura de maı susu essistă în privinţa omuluĭ, şi attragêndu assupră-le attenţiunea, cercetându causa lorŭ, eu creḑu ca remânŭ în marginile uneĭ investigaţiunĭ sciinţifice totŭ atâtu de stricte, ca şi'n orı-ce altă porţiune a acestĕĭ scrierĭ.

„Se admitte universalmente că cerebrulŭ este organulŭ inţellegınţeĭ, şi e recunnoscutŭ aprópe cu aceĭaşĭ unanimitate că dimensiunea luĭ e unulŭ din principalele elemente în determinarea capacităţiĭ intellectuale. Negreşitŭ că cerebrele nu sunt tóte de aceĭaşĭ calitate, differindŭ prin gradulŭ de complicaţiune allŭ circumvoluţiuniloru, prin abundinţa substanţeı sure, şi póte prin alte particularităţĭ încă necunnoscute; dérŭ aceste differinţe de calitate deşi mărescŭ séŭ micşuréză influinţa cantităţiĭ, totuşĭ n'o neutraliză. De aceıa toţĭ scriitoriĭ modernĭ ceĭ maĭ emininţĭ vĕdŭ o legătură intimă între micimea cerebruluĭ şi între debilitatea intellectuală la triburile celle inferióre. Collecţiunile doctorilorŭ J. B. Davis şi Morton afferă următórele ciffre alle capacităţiĭ miḑŭ-locie a craniuluĭ la principalele viţe umane, socotita în policĭ cubĭ :

Familia teutonică : 94.
Eschimoşiĭ : 91.
Negriĭ : 85.
Australianiĭ : 82.
Tasmanianiĭ : 82.
Buşmeniĭ : 78.

„Ciffrele din urmă, deduse dintr'unŭ numeru micŭ de speciminĭ, sunt póte maı pe gĭosu de termenulŭ mediŭ. Noĭ găssimu, pe de altă parte, unŭ micŭ numerŭ de craniurı finese şi cázace dândŭ o miḑŭ-lociă de 98, adecă cu multŭ maĭ pe susŭ de a cellorŭ germane. Este dérŭ evidinte că volumulŭ absolutŭ allŭ cerebruluĭ nu e necessarmente fórte micŭ la unu selbatecŭ în comparaţiune cu ómeniĭ civilisaţĭ, maĭ vertosŭ cândŭ s'aŭ vĕḑutŭ craniurĭ de Eschimoşĭ mesurândŭ 113, adecă aprópe ca celle maĭ marĭ craniurĭ europee. Dérŭ ceĭa-

ce'ĭ şi maĭ curiosŭ, este că resturile actualmente cunnoscute alle omuluĭ pre-istoricŭ nu indică nicĭ o sporire appreciabilă a cavităţiĭ cerebrale de atuncĭ pênĕ 'n momentulŭ de faţă. Unŭ craniŭ elveţianŭ din epoca de pétră, găssitŭ în staţiunea lacustră dela Meilen, corespunde essactamente cu allŭ unuĭ gĭune Elveţianŭ de astă-ḑĭ. Circumferinţa famosuluĭ craniŭ de Neanderthal e maĭ pe susŭ de miḑŭlocià; şi capacitatea luĭ, prin care se arată volumulŭ cerebruluĭ, este cam de 75, adecă terminulŭ mediŭ allŭ craniurilorŭ actuale din Australia. Craniulŭ dela Engis, póte cellŭ maĭ vechiŭ din câte s'aŭ descoperitŭ pênĕ acumŭ şi carele, după sir John Lubbock, „a fostŭ „fară contestaţiune contimpuranŭ allŭ mammouthuluĭ şi allŭ ursuluĭ de cavernă", este totuşĭ, după professorulŭ Huxley, „unŭ craniŭ „maĭ multŭ decâtŭ miḑŭ-lociŭ, carele arŭ fi „pututŭ d'o potrivă bine să apparţină unuĭ fi„losofŭ orĭ să fi conţinutŭ cerebrulŭ brutŭ „allu unuĭ selbatecŭ." Professorulŭ Paulŭ Broca, vorbindŭ despre ómeniĭ de caverne dela Eyzies, carĭ aŭ fostŭ certamente contimpuranĭ rennuluĭ în sudulŭ Franciеĭ, ḑice: „marea „capacitate a cerebruluĭ, desvoltarea regiuniĭ „frontale, frumósa formă elliptică a părţiĭ an„terióre în profilulŭ craniuluĭ, sunt nesce ca„ractere necontestabile de superioritate, pe „carĭ noĭ suntemŭ deprinşĭ a le găssi la gin„ţile celle civilisate"; dérŭ în acellaşĭ timpŭ marea lărgime a feţeĭ, enorma desvoltare a ramureĭ ascendinţĭ în falca inferióră, întinderea şi rugositatea suprafeţelorŭ aninătóre alle muşchilorŭ, maĭ cu sémă a masticatorilorŭ, estraordinara desvoltare a aristeĭ femuruluĭ, tóte astea denótă o immensă forţă musculară şi nesce moravurĭ selbatece şi bestiale.

„Aceste fapte arŭ puté maĭ-maĭ să ne facă a ne îndoui de essistinţa uneĭ correlaţiunĭ între dimensiunea craniuluĭ şi între capacitatea intellectuală, décă n'amŭ sci cu certitudine că orĭ-ce Europeŭ adultŭ de sessŭ bărbătescŭ, allŭ căruĭa craniŭ nu mesóră în circumferinţă 19, este necessarmente idiotŭ. Maĭ adducêndu-ni a-minte faptulŭ nu maĭ puţinŭ sicurŭ, că ómeniĭ ceĭ marĭ, carĭ aŭ combinatŭ fineţa perceptiunilorŭ cu puterea reflessiuniĭ, vigórea passiunilorŭ şi energia caracteruluĭ, ca Napoleonŭ I, Cuvier séŭ O'Connell, aŭ avutŭ totŭd'a-una unŭ capŭ maĭ mare decâtŭ cellŭ miḑŭlociŭ; atuncĭ ne convingemŭ pe deplinŭ că volumulŭ cerebruluĭ este una din mesurele inţelleginţeĭ, ba póte chĭarŭ cea maĭ principală.

„Nu putemŭ dérŭ a nu fi surprinşĭ în faţa anomalieĭ apparinţĭ a maĭ multorŭ triburĭ selbatece fórte inferióre, allŭ cărora cerebru este totŭ atâtŭ de considerabilŭ ca şi cellŭ miḑŭlociŭ allŭ Europeilorŭ, şi acésta ne face a întrevedé unŭ prisosŭ de forţa: unŭ instrumentŭ maĭ perfectŭ decumŭ trebue acelluĭa ce'lŭ possedă.

„Pentru a constata, décă impressiunea nóstră este séŭ nu întemeĭată, să confruntâmŭ cerebrulŭ omuluĭ cu allŭ animalilorŭ. Orang-utangulŭ adultŭ este de statura unuĭ omŭ micŭ, érŭ gorilulŭ întrece cu multŭ pe unu omŭ de talliă miḑŭ-lociă, cellŭ puţinŭ prin corpolinţă şi greutate. Cu tóte astea cerebrulŭ orang-utanguluĭ mesóră numaĭ 28, allŭ goriluluĭ 30 şi maximum $34^1/_2$. Basându-ne pe terminĭ mediĭ, noĭ amŭ veḑutŭ că capacitatea craniană la triburile selbatece celle maĭ brute nu e probabilmente maĭ mică de $^5/_6$ din capacitatea craniană la ginţile celle maĭ civilisate, pe cândŭ maĭmuţele antropoide nu agiungŭ nicĭ la $^1/_3$ din ceĭa-ce possedă omulŭ. Proporţiunea arŭ deveni póte şi maĭ clară, décă amŭ ḑice că: capacitatea craniană a Europeuluĭ fiindŭ 32, a selbateculuĭ este 26 şi a măimuţeĭ 10. Dérŭ

aceste ciffre ni daŭ óre măcarŭ o ideiă approssimativă despre inţelleginţa relativă a cellorŭ treĭ gruppurĭ? Selbateculŭ să fie în realitate atâtŭ de vecinŭ filosofuluĭ şi atâtŭ de departe de măimuţă? Să nu uĭtâmŭ că capetele selbatecilorŭ sunt totŭ atâtŭ de variate ca şi la ómeniĭ civilisaţĭ. Astŭ-feliŭ, pe cândŭ cellŭ maĭ mare craniŭ germanicŭ din collecţiunea doctoruluĭ Davis mesóră 112,4, unŭ craniŭ de Auracanianŭ presintă 115,5, unŭ indigenŭ de pe insulele Marchise 110,6, unŭ Negriténŭ 105,8, şi chĭarŭ unŭ Australianŭ 104,6. Nu este dérŭ absurdŭ de a compara pe unŭ selbatecŭ cu Europeulŭ cellŭ maĭ perfectŭ şi cu măimuţa totŭ-d'o-dată, cercetândŭ relaţiunea proporţională între cerebru şi inţelleginţă.

„Cată să considerămŭ maĭ ântêiŭ de tóte, pênĕ la câtă înălţime de desvoltare se póte rădica acestŭ admirabilŭ instrumentŭ: cerebrulŭ. D. Galton, în remarcabila'ĭ operă despre „Geniulŭ ereditarŭ" (London, 1868), observă câtŭ de enormă e distanţa între puterea intellectuală a unuĭ savantŭ séŭ matematicŭ distinsŭ şi între capacitatea miḑŭ-lociă a Anglesilorŭ. Numerulŭ *punturilorŭ* obţinute de ceĭ laureaţĭ în sciinţe în universităţile anglese e adessea de 30 de orĭ superiorŭ numeruluĭ căpĕtatŭ de cătră ultimiĭ candidaţĭ încununaţĭ, carĭ totuşĭ întrecŭ şi eĭ numerulŭ miḑŭ-lociŭ; şi nesce essaminatorĭ esperimentaţĭ ne assicură că acéstă differinţă totŭ e maĭ pe gĭosŭ de cea reală între facultăţile relative alle indiviḑilorŭ. Déca ne pogorîmŭ acumŭ la triburile selbatece, carĭ nu sciŭ a numera decâtŭ pênĕ la 3 séŭ 5 şi sunt incapabile de a addiţiona 2 şi 3 fără a avé obiectele de addiţionatŭ de'naintea ochilorŭ, atuncĭ găssimŭ între eĭ şi între unŭ bunŭ matematicŭ o deosebire atâtŭ de mare, încâtŭ abia se póte esprime prin proporţiunea de 1 la 1000. Şi totuşĭ noĭ scimŭ că volumulŭ cerebruluĭ póte fi acellaşĭ în ambele casurĭ séŭ a nu differi decâtŭ în proporţiune de 5 la 6, de unde putemŭ conchide cu dreptŭ cuvêntŭ că selbateculŭ possedă unŭ cerebru care, déca arŭ fi cultivatŭ, este capabilŭ de a îndeplini nesce funcţiunĭ cu multŭ maĭ pe susŭ în genŭ şi'n gradŭ acellora ce'ĭ incumbă actualmente.

„Să considerâmŭ apoĭ în omulŭ civilisatŭ miḑŭ-lociŭ séŭ superiorŭ puterea ce o are de a concepe idee abstracte şi a urmări raţionamente maĭ multŭ séŭ maĭ puţinŭ complesse. Limbele nóstre sunt pline de espressiunĭ filosofice; affacerile şi petrecerile nóstre cerŭ o necontenită previsiune a unuĭ mare numĕrŭ de possibilitâţĭ; legile nóstre, guvernamentulŭ, sciinţa, ne obligă ne'ncetatŭ a raţiona assupra serielorŭ complicate de fapte pênĕ a agiunge la resultatulŭ doritŭ; gĭocurile nóstre, şaculŭ bună-óră, ne silescŭ chiarŭ elle a essercita inţelleginţa într'unŭ gradŭ înaltŭ. Allăturaţĭ cu tóte acestea pe omulŭ selbatecŭ, vorbindŭ o limbă fără nicĭ unŭ terminŭ applicabilŭ la concepţiunĭ abstacte, neavêndŭ absolutamente nicĭ o prevedere de totŭ ce trece peste necessităţile celle maĭ elementare, incapabilŭ de a compara, de a combina, de a raţiona assupra generalităţilorŭ carĭ nu se potŭ pipăi cu degetulŭ. Selbateculŭ nu possedă in facultăţile selle morale şi estetice nicĭ unulŭ din acelle simţiminte de simpatiă universală, acelle concepţiunĭ alle infinituluĭ, alle bunuluĭ, alle frumosuluĭ şi alle sublimuluĭ, carĭ occupă unŭ locŭ atâtŭ de însemnatŭ în traiulŭ omuluĭ civilisatŭ. Assemenĭ preoccupaţiunĭ ĭ-arŭ fi în fondŭ inutile şi chĭarŭ vĕtĕmătóre, căcĭ arŭ micşura pênĕ la unŭ puntŭ preponderinţa facultăţilorŭ animale şi perceptive, dela carĭ depinde adessea însăşĭ essistinţa luĭ în crâncena luptă contra natureĭ şi contra semenilorŭ. Inse rudimentele acestorŭ facultăţĭ şi simţiminte essistă într'însulŭ, căcĭ unele

şi altele se manifestă în casurĭ escepţionale séŭ în circumstanţe estraordinare. O sémă de triburı, bună-óră Santalii, sunt cunnoscuţĭ printr'o iubire de adevĕrŭ egală cu a cellorŭ maĭ moralĭ dintre noĭ. Indusulŭ şi Polinesianulŭ se distingŭ prin simţulŭ lorŭ artisticŭ, şi primele urme alle acestuĭ simţŭ sunt fórte visibile în grossolanele desemnurĭ alle ómenilorŭ paleoliticĭ din Francia, contimpuranĭ rennuluĭ şi mammouthuluĭ. Se găssescŭ căte o dată la triburile celle maĭ selbatece essemple de amiciă devotată, de adevĕrată recunnoscinţă şi de unŭ profundŭ simţimêntŭ religiosŭ.

„Din tóte astea noĭ credemŭ a puté trage conclusiunea, că deşi selbateculŭ este de o inferioritate estremă nu numaı în sciinţe, dérŭ şi'n întregimea desvoltăriĭ selle morale şi intellectuale, înse totŭ-d'o dată, de óră ce aceste facultăţĭ se manifestă într'însulŭ occasionalmente, ellu le possedă într'o stare latentă, încătŭ prin mărimea cerebruluĭ întrece cu multŭ essiginţele posiţiunıı selle actuale.

„Să comparâmŭ acumŭ trebuinţele intellectuale alle selbateculuĭ şi gradulŭ seŭ de înţelleginţă cu ceĭa-ce observămŭ la animaliĭ superiorĭ. Traiulŭ indigenilorŭ din Andamania, din Australia, din Tasmania, din Ţérra-de-focŭ şi alle unorŭ triburĭ indiane din Nord-America maı-maı că nu necessitéză alte facultăţĭ, decâtŭ acellea de carı se bucură şi unii animalı. Modulu de a vĕna séŭ de a pĕscui nu este maĭ ingeniosu şi nu arăta maı multă prevedere decâtŭ apucaturele tigruluĭ americanŭ, carele scuĭpă în apa şi apoi prinde pesciĭ ce se strîngŭ în giurulu salivei, séŭ decâtŭ alle lupilorŭ şi şacalilorŭ vĕnându în associaţiune, séŭ decâtŭ alle vulpii îngropândŭ resturile măncăriĭ şi conservându-le pênĕ la trebuinţă. Maimuţele şi antilopii punŭ sentinelle spre pază; castoriĭ construescu locuinţe complicate; orang-utangulŭ îşĭ aşterne culcuşulŭ, érŭ celle-l'alte măimuţe antropoide îşĭ facŭ unŭ adăpostŭ pe arborĭ: tóte acestea se potŭ allătura fórte bine cu gradulŭ de îngrigire şi de prevedere allŭ unorŭ selbatecĭ în impregiurărĭ analoge. Omulŭ possedă mâne libere şi perfecţionate, de carĭ nu se servă la âmbletŭ şi carĭ îĭ permittŭ a fabrica arme şi unelte, ceĭa-ce nu potŭ face animaliĭ; dérŭ affară de acestea, şi chĭarŭ în chipulŭ de a le întrebuinţa, ellŭ nu manifestă maĭ multă inţelleginţă.

„Ce este óre traiulŭ selbateculuĭ, décă nu indestullarea poftelorŭ selle prin miḑŭ-lócele celle maĭ simple şi maĭ uşóre? Unde sunt cugetările, ideele şi acţiunile, carĭ să-lŭ rădice cu multŭ maĭ pe susŭ de măimuţă séŭ de elefantŭ? Şi totuşĭ ellŭ possedă, precumŭ amŭ veḑut, unŭ cerebru infinitamente superiorŭ în dimensiune şi'n complicaţiune, şi acestŭ cerebru copprinde într'o stare rudimentară nesce facultăţĭ de carĭ selbateculŭ n'are nevoiă. Décă acésta e adevĕratŭ în privinţa actualităţiĭ, apoĭ cu câtŭ maĭ multŭ trebuĭ să fie despre aceĭ ómenĭ pre-istoricĭ, carĭ nu aveaŭ alte unelte decâtŭ nesce grosolane silessurĭ şi eraŭ probabilmente maĭ degradaţĭ decâtŭ tribulŭ cellŭ maĭ selbatecŭ de astă-ḑĭ? Eĭ bine, unicele daturĭ, pe carĭ ni le-a transmisŭ acea epocă, ni-ĭ arată înzestraţĭ cu unŭ cerebru totŭ atâtŭ de voluminosŭ ca şi acella de terminŭ mediŭ la selbateciĭ ceĭ maĭ înapoiaţĭ de astă-ḑĭ.

„Aşa dérŏ, fie că vomŭ compara pe selbatecŭ cu tipulŭ umanŭ cellŭ maĭ perfecţionatŭ, fie că'lŭ vomŭ compara cu animaliĭ circumvecinĭ, suntemŭ conduşĭ *vrêndŭ-nevrêndŭ* a conchide, că ellŭ possedă în cerebrulŭ seŭ mare şi bine desvoltatŭ unŭ organŭ cu totulŭ în disproporţiune cu trebuinţele luĭ actuale: unŭ organŭ par'că preparatŭ într'adinsŭ maĭ de'nainte pentru a deveni pe deplinŭ utilŭ incetŭ-

incetŭ în mesura progresselorŭ civilisaţiuniĭ. După căte scimŭ, unŭ cerebru puţinŭ maĭ voluminosŭ decătŭ allŭ gorilluluĭ arŭ fi cu deseverşire sufficiinte pentru desvoltarea mentală actuală a selbateculuĭ. Prin urmare, dimensiunea cea mare a acestuĭ organŭ nu póte resulta unicamente din legile de evoluţiune, allŭ cărora caracterŭ essenţialŭ este de a adduce fie-ce specià la o tréptă de organisaţiune essáctamente appropriată trebuinţelorŭ momentuluĭ şi nicĭ o dată a nu le întrece, nicĭ o dată a nu prepara ce-va în vederea viitoruluĭ; maĭ pe scurtŭ, o porţiune a corpuluĭ nu se póte mări séŭ a se complica decătŭ într'o strictă coordinaţiune cu nevoiele imperióse alle totalităţiĭ. Mi se pare dérŏ că cerebrulŭ omuluı pre-istoricŭ şi allŭ selbateculuĭ probéză essistinţa uneĭ puterĭ distinse de aceĭa ce condusese prin atâtea forme variate desvoltarea animalilorŭ inferiorĭ.

„Să considerămŭ acumŭ în organisaţiunea omuluĭ unŭ altŭ puntŭ, a căruĭ importanţă a fostŭ pênĕ aci aprópe de totŭ neglésă, atâtŭ de către partisaniĭ precumŭ şi de adversariĭ teorieĭ evoluţioniste.

„Unulŭ din caracterele celle maĭ generale alle classeĭ mammiferilorŭ terrestri este pĕrulŭ. Décă pellea e subţire, delicată şi simţitóre, ellŭ formézà o protecţiune naturală contra intemperielorŭ, şi maĭ allesŭ contra ploieĭ. Acésta este, în adevĕrŭ, principala funcţiune a perilorŭ, precumŭ se vede din însăşĭ dispositiunea lorŭ într'unŭ modŭ menitŭ a înlesni scurgerea apeĭ, fiindŭ totŭ-d'a-una îndreptaţĭ de susŭ în gĭosŭ începêndŭ dela partea superióră a corpuluĭ, maĭ puţinŭ abundinţĭ pe părţile inferióre, şi 'n maĭ multe casurĭ lipsindŭ de totŭ pe vintre. Periĭ tuturorŭ mammiferilorŭ âmblătorĭ sunt lungiţĭ de susŭ în gĭosŭ dela umerĭ pênĕ la degete; numaĭ la orang-utangŭ eĭ sunt dispuşĭ de susŭ în gĭosŭ pênĕ la cotŭ şi de gıosŭ în susŭ dela cotŭ pênĕ la pumnŭ, dérŭ acésta se esplică prin moravurile orang-utanguluĭ: cândŭ se odinesce, ellŭ rádică lungele selle braţe d'assupra capuluĭ séŭ se accaţă de vr'o crénga pentru a se susţine, astŭ-feliŭ că plóia se scurge în lungulŭ braţuluĭ şi a ante-braţuluı pênĕ la periĭ ce se întelnescŭ în puntulŭ cotuluĭ. Din aceĭaşĭ causă pĕrulŭ e totŭ-d'a-una maĭ lungŭ şi maĭ desu dela cerbice pênĕ la códă în şirulŭ spineĭ dorsale, unde chiarŭ se formézà adessea o créstá capillară.

„Acella-şĭ caracterŭ se găsesce la toţĭ mammiferiĭ dela marsupialĭ pênĕ la cadrumanĭ, denotândŭ prin urmare o aşa persistinţă încâtŭ noĭ l'amŭ vedé reappărêndŭ necontenitŭ prin ereditate, chiarŭ de l'arŭ şterge de secolĭ cea maĭ rigurósă selecţiune naturală, care în orĭ-ce casŭ n'arŭ puté să'lŭ distrugă cu deseverşire, affară dóră décă presinţa luĭ arŭ deveni nu numaı fórte vĕtemătóre, dérŭ încă radicalmente mortală.

„La omŭ pĕrulŭ a despărutu aprópe de totŭ şi, lucru curiosŭ! pe spate maı multŭ ca pe orĭ-ce altă parte a corpuluĭ. Ginţile bărbóse şi celle spâne se distingŭ d'o potrivă prin goliciunea spateluĭ, şi maĭ cu sémă a spineĭ dorsale, unde nu cresce nicĭ unŭ firŭ, chiaru atuncĭ căndŭ peptulŭ şi membriĭ sunt fórte pĕroşĭ; ceĭa-ce constituă unŭ caracterŭ diametralmente oppusŭ cu allŭ cellorŭ-l'alţı mammiferĭ. Ainiĭ de pe insulele Kurile şi din Iaponia se ḑice că arŭ fi unŭ tribŭ pĕrosŭ; dérŭ d. Bickmore, carele a vĕḑutŭ o sémă dintr'înşiĭ şi'ĭ descrie într'unŭ memoriŭ cititŭ în Societatea de Etnologià, nu indică în detalliŭ părţile corpuluı celle maĭ pĕróse, ci spune numaĭ că periĭ sunt fórte abundinţĭ pe capŭ, pe obrazŭ *şi pretutindenĭ*, o vagă espressiune ap-

plicabilă la orĭ-ce omŭ perosŭ pe peptŭ şi pe braţe, întru câtŭ nu se specifică anume spinarea. Tribulŭ cellŭ pĕrosŭ din Birmania are în adevĕrŭ pe spate nesce perĭ maĭ lungĭ decâtŭ pe peptŭ. reproducêndŭ astŭ-feliŭ purulŭ caracterŭ allŭ mammiferilorŭ: dérŭ periĭ de pe obrazŭ. de pe frunte şi din cavităţile urechielorŭ sunt şi maĭ lungĭ, unŭ fenomenŭ de totŭ anormalŭ, ş'apoĭ dinţii sunt atâtŭ de neperfecţi, încâtŭ totulŭ arétă că aci noĭ avemŭ a face cu o monstruositate, nu cu unŭ casŭ de re'ntórcere la tipulŭ umanŭ anteriorŭ perderii pĕruluĭ.

„Să vedemŭ acumŭ, décă essistă vre-o probă séŭ vre-o raţiune de a crede că spatele pĕrosŭ aru fi fostŭ vĕtĕmătorŭ selbateculuĭ séŭ vre-uneĭ forme umane şi maĭ inferióre pe orĭ-şi-care tréptă a transformaţiuniĭ. Décă periĭ arŭ fi fostŭ numaĭ inutili, cumŭ óre să fi pututŭ dispare atâtŭ de completamente şi a nu maĭ reveni apoĭ adesea în triburile celle miste? Sa căutămŭ lĭmurirĭ în traiulŭ selbatecilorŭ. Unulŭ din obiceiele lorŭ celle maĭ commune este de a purta o haĭnă pe spate şi pe umerĭ chiarŭ cândŭ remânŭ nude tóte celle-l'alte părţĭ alle corpuluĭ. Primiĭ esploratorĭ observară cu surprindere că la Tasmanianĭ ambele sessurĭ purtau pe umerĭ pelle de Kanguroo, uniculŭ lorŭ vestmêntŭ, ceĭa-ce arată că nu aveaŭ în vedere simţimêntulŭ pudoriĭ, ci numaĭ trebuinţa de a-şĭ apĕra spatele de frigŭ şi de plóiă. Costumulŭ naţionalŭ allŭ Maorilorŭ se compunea de assemenea dintr'o mantă aruncată pe umerĭ. La Patagonĭ totŭ aşa. Indigeniĭ din Ţérra-de-focŭ pórtă adessea pe umerĭ o mică buccată de pelle, pe care o mută din locŭ în locŭ după direcţiunea vêntuluĭ. Otentoţiĭ îşĭ accoperĭaŭ spatele cu o buccată de pelle cam totŭ astŭ-feliŭ, pe care n'o lăpedaŭ nicĭ o dată, şi'n care se înmormêntaŭ chiarŭ. Pênĕ şi sub tropice selbatecii sunt fórte băgătorĭ de sémă de a nu espune spinarea la umiditate. Locuitoriĭ din Timorŭ întrebuinţézá fóia dintr'unŭ feliŭ de palmierŭ, îndouită cu îngrigire şi cussută, pe care o pórtă totŭ-d'a-una cu dênşiĭ şi din care îşĭ facŭ, desvĕlind'o d'assupra spateluĭ, unŭ admirabilŭ adăpostŭ contra ploieĭ. Aprópe tóte triburile malaice, că şi Indianii din America sudică, îşĭ fabrică marĭ pellărie de cellŭ puţinŭ 4 picióre în diametru, pe carĭ le pórtă în escursiunĭ maritime pentru a'şi protege corpulŭ contra ploieĭ, érŭ pe uscatŭ întrebuinţéză nesce pellărie maĭ micĭ.

„Este dérŭ evidinte nu numaĭ că nu essistă nicĭ o raţiune de a crede că desvoltarea perilorŭ pe spate arŭ fi fostŭ vĕtĕmătóre séŭ măcarŭ inutilă omuluĭ pre-istoricŭ. dérŭ moravurile selbatecilorŭ actualĭ ni probézá chĭarŭ contrariulŭ, de óră-ce acestĭa simtŭ trebuinţa de o assemenea protecţiune şi caută a o suppleni în diverse modurĭ. Posiţiunea verticală a omuluĭ póte să fi contribuitŭ a-ĭ conserva periĭ pe capŭ după ce s'a despuĭatŭ restulŭ corpuluĭ; dérŭ mergêndŭ pe plóiă séŭ pe vêntŭ, omulŭ se plécă instinctivamante înainte, espunêndu-şĭ astŭ-feliŭ spatele, şi faptulŭ indubitabilŭ că maĭ allesŭ pe acéstă parte a corpuluĭ selbateciĭ sufferŭ de frigŭ şi umiditate demonstră în d'agiunsŭ că periĭ aŭ încetatŭ de a cresce acollo nu din causa inutilităţiĭ. Apoĭ printr'o simplă micşurare de utilitate, care n'arŭ puté să determine decâtŭ numaĭ dóră o acţiune selectrice fórte slabă, arŭ fi a-nevoiă a esplica dispariţiunea unuĭ caracterŭ atâtŭ de permaninte în întréga ordine a mammiferilorŭ.

„Mi se pare dérŏ certŭ că selecţiunea naturală n'a pututŭ produce nuditatea corpuluĭ umanŭ. E peste putinţă a-şĭ da sémă de acestŭ

fenomenŭ ca resultândŭ dintr'o seriă de variaţiunĭ ce arŭ avé dreptŭ puntŭ de plecare unŭ prototipŭ pĕrosŭ. Daturile, pe carĭ le possedêmŭ, tindŭ a arrĕta, din contra, că assemenĭ variaţiunĭ nu numaĭ că n'arŭ fi utile, dérŭ încă vĕtĕmătóre. Şi chiarŭ décă vre-o correlaţiune necunnoscută cu nesce calităţĭ esterne vĕtĕmătóre nĭ-arŭ esplica disparițiunea pĕruluĭ la omulŭ primitivŭ de sub tropice, totuşĭ n'amŭ puté înţellege în ce modŭ unŭ caracterŭ dintru'nteiŭ atâtŭ de persistinte n'a reappărutŭ, sub puternica influinţă a re'ntórceriĭ la prototipŭ, după ce ómeniĭ se respândiră în clime maĭ frigurόse. Ş'apoĭ o assemenea supposiţiune e cu atâtŭ maĭ inadmissibilă, cu câtŭ unŭ organŭ communŭ tuturorŭ mammiferilorŭ n'a pututŭ *într'unŭ singurŭ casŭ* a se affla într'o correlaţiune atâtŭ de constantă cu vr'o calitate esternă vĕtĕmătóre încâtŭ să dispară prin selecţiune, şi să dispară într'unŭ modŭ atâtŭ de completŭ şi efficace încâtŭ să nu'lŭ maĭ vedemŭ reappărêndŭ nicĭ o dată séŭ maı nicĭ o dată chiarŭ la triburile celle maĭ miste. E greŭ de a găssi doue caractere maĭ differite ca desvoltarea cerebruluĭ şi distribuţiunea pĕruluĭ pe corpŭ, şi totuşĭ în casulŭ de faţă ambele ne conducŭ la conclusiunea că formarea lorŭ se datoresce nu selecţiuniĭ naturale, ci uneĭ alte forţe.

„Se maĭ potŭ menţiona, ca punturĭ umane caracteristice a-nevoiă de esplicatŭ prin selecţiunea naturală, încă vr'o câte-va amĕnunte, carĭ după mine sunt secundare în comparaţiune cu celle de maĭ susŭ, bună óră specialisaţiunea şi perfecţiunea picĭoruluĭ şi a mâneĭ...“

După ce vorbesce despre vocea umană, despre unele facultăţĭ intellectuale, despre simţulŭ moralŭ, Wallace închiăiă:

„Conclusiunea, pe care mĕ credŭ autorisatŭ a trage din aceste fenomene, este că *o intelligenţă superiόră a călăuzitŭ mersulŭ specieĭ umane într'o direcţiune definită şi pentru unŭ scopŭ specialŭ, întocmaĭ precumŭ însuşĭ omulŭ călăuzĕsce mersulŭ maĭ multorŭ forme animale şi vegetale.* Singurele legĭ de evoluţiune nicĭ o dată póte n'arŭ fi produsŭ o semĕnţă aşa de bine appropriată la usulŭ omuluĭ precumŭ este porumbulŭ séŭ grâulŭ, nesce fructe ca arborulŭ-de-pâne séŭ bananulŭ-fără-sîmbure, nesce animalĭ ca vacca lăptósă de Ghernsey séŭ callulŭ de camionŭ dela Londonŭ. Totuşĭ aceste diverse fiinţe se asséměnă pe deplinŭ cu producţiunile brute alle natureĭ. După cumŭ într'unŭ assemenea casŭ arŭ puté cineva să pretindă că totulŭ a provenitŭ şi aci din acţiunea legilorŭ fisice de variaţiune, de multiplicaţiune şi de supraviueţuire, negândŭ essistinţa uneĭ forţe noue, a unuĭ controlŭ determinatŭ, totŭ astŭ-feliŭ şi teoria mea va fi póte respinsă de către aceĭ ce sunt de accordŭ cu mine în celle-l'alte privinţe. *Noĭ scimŭ cu tóte acestea că acea acţiune directrice a omuluĭ în respectulŭ animalilorŭ şi plantelorŭ perfecţionate s'a essercitatŭ în realitate, şi prin urmare cată să admittemŭ ca possibilŭ că, de óră ce omulŭ nu este înţelleginţa cea maĭ inaltă a universuluĭ, unŭ spiritŭ şi maĭ superiorŭ l'a condusŭ şi pe ellŭ în processulŭ seŭ de desvoltare prin intermediulŭ unorŭ aginţĭ maĭ subtilĭ, pe carĭ noĭ nu-ĭ cunnóscemŭ.* Mărturescŭ că acéstă teoriă are desavantagiulŭ de a primi intervenţiunea uneĭ inţelleginţe individuale distinse concurândŭ la producerea omuluĭ intellectualŭ, moralŭ, indefinitamente perfectibilŭ, pe care noĭ nu ne putemŭ opri a nu'lŭ considera ca scopŭ finalŭ şi ultimatum a tótă essistinţa organisată. *Doctrina mea implică dérŏ că legile celle marĭ, carĭ cărmuescŭ lumea materială, aŭ fostŭ nesufficiinţĭ de a produce pe omŭ, deşi amŭ puté admitte fórte bine că însuşĭ*

controlulŭ înţelleginţelorŭ superióre este o parte necessarĕ din acelle legĭ...."

In acestŭ modŭ Wallace a fostŭ condusŭ pe o calle curatŭ sciinţifică la legea uneĭ *selecţiunĭ providenţiale*, nu maĭ puţinŭ fecunde în consecinţe şi nu maĭ puţinŭ importante ca însăşĭ *selecţiunea naturală*.

Materia — dice ellŭ — chĭarŭ décă arŭ puté să dea sémă de tóte, încă nu va fi de agiunsŭ spre a esplica pe omŭ, în care se manifestă în modulŭ cellŭ maĭ nerecusabilŭ o acţiune conducĕtóre a Divinităţiĭ.

Dicêndŭ «a Divinităţiĭ», noĭ traducemŭ într'unŭ limbagiŭ maĭ communŭ ceĭa-ce naturalistulŭ britannicŭ numesce: «înţelleginţa cea maĭ înaltă a universuluĭ».

Provedinţa fiindŭ temelia pe care se rădică întregulŭ edificiŭ allŭ reacţiuniĭ omuluĭ contra natureĭ, fie în annalele generale, fie în istoria uneĭ singure naţiunĭ, de aci cată să începemŭ şi noĭ pentru a puté înţellege deplina desfăşurare a fenomenuluĭ pe territoriulŭ Dacieĭ.

§ 2.

WALLACE ŞI DARWIN.

Sunt abia douĭ annĭ de cândŭ Wallace espusese pentru prima óră conclusiunea ne'ntreruptelorŭ selle studie antropologice în cursŭ de doue decennie (1).

De atuncĭ pênĕ astă-dĭ neminĭ n'a fostŭ in stare de a'ĭ sgudui demonstraţiunea.

Obiecţiunile celle spirituale alle de curândŭ reposatuluĭ Claparède nu sunt decâtŭ o ingeniósă glumă (2)

Broca, unulŭ dintre fruntaşiĭ antropologieĭ actuale, recunnoscêndŭ maĭ cu sémă puterea argumentuluĭ «despre nuditatea pelliĭ umane» (3), observă totŭ-d'o-dată că Wallace putea să constate nesufficinţa selecţiuniĭ naturale, adecă presinţa uneĭ alte legĭ, si'n nesce straturĭ animale inferióre omuluĭ.

Negreşitŭ că arŭ fi pututŭ s'o facă, décă preoccupaţiunea cugetătoruluĭ anglesŭ nu se concentra esclusivamente assupra faptuluĭ uneĭ *acţiunĭ providenţiale*, érŭ nu allŭ orĭ-şi-căriĭ *alte legĭ*.

Broca găssesce că nicĭ pe orang-utangŭ nu'lŭ esplică destullŭ de bine selecţiunea naturală, de oră-ce nu póte să ni spună pentru ce'ĭ lipsesce o unghe la degetulŭ cutare, unŭ ligamentŭ etc., deşi arŭ fi fostŭ utilŭ şi luĭ de a le avé, după cumŭ le aŭ ceĭ-l'alţĭ antropoidĭ (4).

Admittemŭ că aşa este, şi totuşĭ nicĭ unulŭ din defectele séŭ prisosurile orang-utanguluĭ, pe câte le specifică Broca, nu indică vre-o destinaţiune în prevederea unuĭ depărtatŭ viitorŭ, precumŭ este la omŭ prisosulŭ cerebruluĭ séŭ defectulŭ pĕruluĭ, fără a maĭ vorbi despre conformaţiunea mâneĭ şi a picĭoruluĭ.

Din tóte elementele demonstraţiuniĭ luĭ Wallace noĭ ne-amŭ mărginitŭ a reproduce pe aceste doue, cerebrulŭ şi pĕrulŭ, pe carĭ ellŭ-însuşĭ le pune pe prima liniă şi contra cărora nu s'a pututŭ formula pênĕ acumŭ nicĭ o obiecţiune solidă.

Cellŭ maĭ interessatŭ a le combatte a fostŭ Darwin.

(1) *Contribution to the Theory of Natural Selection*, London, 1870, in-8.—Ideia fusese attinsă în trécĕtŭ de cătră Wallace cu unŭ annŭ maĭ 'nainte într'unŭ articolŭ din *Quarterly Review*, 1869.

(2) *La Sélection naturelle*, în *Revue des cours scientifiques*, 1870, p. 516 sq.

(3) *Revue d'anthropologie*, 1872, p. 688: «Son meilleur argument est celui qu'il tire de la peau de l'homme, caractère nuisible dans l'origine, et il faut dire que Claparède dans un article un peu vif, mais d'ailleurs remarquable, sur le livre de Wallace, n'a que très-imparfaitement répondu à cette objection.»

(4) *Bulletins de la Société d'anthropologie*, 1870, p. 228-32.

Eĭ bine, ellŭ n'a găsitŭ altŭ ce-va a respunde luĭ Wallace, decâtŭ numaĭ că cerebrulŭ umanŭ a pututŭ să se desvolte din causa facultăţiĭ limbagiuluĭ (5).

Dérŭ nu este óre de o miiă de orĭ maĭ correctă filiaţiunea diametralmente oppusă, în puterea căriĭa limbagiulŭ se datoresce desvoltăriĭ prealabile a cerebruluĭ?

Măimuţa possedă unŭ craniŭ micŭ nu pentru că nu vorbesce, ci nu vorbesce pentru că possedă unŭ craniŭ micŭ.

Studiulŭ idiomelorŭ în starea lorŭ rudimentară probézá că elle sunt pré-departe de a fi «o minunată machină», după cumŭ le califică Darwin.

« Arapahiĭ din America septentrională — «dice Burton — abia se potŭ înţellege uniĭ cu «alţiĭ pe'ntunerecŭ, căcĭ vocabularulŭ lorŭ e a-«şa de săracŭ şi accentulŭ aşa de îngăimatŭ, în-«câtŭ eĭ aŭ trebuinţă de a le completa prin gesti-«culaţiune» (6).

In privinţa nudităţiĭ, esplicaţiunea luĭ Darwin este şi maĭ slabă.

Ellŭ crede că umanitatea primitivă s'a despuĭatŭ de pĕrŭ pentru-că ómeniĭ pĕroşĭ nu plăceaŭ femeielorŭ, astŭ-feliŭ că bărbaţiĭ ceĭ maĭ golĭ fiindŭ preferiţĭ, lorŭ lĭ-a fostŭ datŭ a lăssa posteritatea cea maĭ numerósă, care din acellaşĭ motivŭ deveni din ce în ce maĭ puţinŭ pĕrósă (7).

Darwin uĭtă ceĭa-ce constatase ellŭ însuşĭ cu câte-va pagine maĭ susŭ, unde arată că selbateciĭ consideră totŭ-d'a-una propriulŭ lorŭ tipŭ ca pe cellŭ maĭ perfectŭ: pentru Indianiĭ din Nord-America frumuseţea consistă într'o culóre de aramă, unŭ nasŭ încovoĭatŭ, o bărbiă lată şi o frunte turtită; Chinesilorŭ li placŭ urechile fórte marĭ, Siamesilorŭ—nărĭ înflate şi buze largĭ; Negriteniĭ privescŭ albéţa pelliĭ şi nasulŭ dreptŭ allŭ Europeilorŭ ca nesce calităţĭ «urrîte şi nenaturale»; în Africa numaĭ draculŭ se zugrăvesce albŭ, şi aşa maĭ încollo.

Unŭ Cochinchinesŭ dicea despre nevésta unuĭ ambassadorŭ anglesŭ că: «are dinţĭ albĭ ca de câne şi o pelliţă rumenă ca flórea de cartofŭ.»

Tóte acestea ni le spune Darwin. (8)

Este dérŭ învederatŭ că, pe câtŭ timpŭ ómeniĭ eraŭ pĕroşĭ, décă vorŭ fi fostŭ vre-o dată, acéstă abundinţă capillară trebuĭa să resume pentru dênşiĭ singurulŭ idealŭ esteticŭ.

Nu maĭ adăugâmŭ că la selbatecĭ nu femeĭa îşĭ allege pe bărbatŭ, ci e silită din contra a se suppune brutalităţiĭ celluĭ maĭ fórte, fie ellŭ şi maĭ pĕrosŭ decâtŭ orang-utangulŭ.

Ba chiarŭ décă allegerea arŭ apparţine femeiĭ, totuşĭ nu urmézá că unŭ omŭ pĕrosŭ peste totŭ ĭ-arŭ plăcé maĭ puţinŭ decumŭ îĭ placŭ astădĭ musteţele séŭ favoritele.

Pentru Romănce bună-óră, basându-ne pe mărturia limbeĭ, nu este omŭ cine nu e *bărbatŭ*, o ideă mostenită evidamente dela Dacĭ, de vreme ce Romaniĭ nu eraŭ *barbati*.

Maĭ pe scurtŭ, celle doue caractere tipice

(5) **Darwin,** *La descendance de l'homme,* II, 411: «La grosseur que le cerveau de l'homme présente relativement aux «dimensions du corps, comparé à celui des animaux inférieurs, «peut être principalement attribuée, comme le fait remarquer «avec justesse M. Chauncey Wright, à l'emploi précoce de «quelque simple forme de language,—cette machine merveilleuse qui, attachant des signes à tous les objets et à leurs «qualités, suscite des courants de pensées que ne saurait pro-«duire la simple impréssion des sens, et qui d'ailleurs ne pour-«raient être suivis si même ils étaient provoqués».

(6) **Burton,** *The City of the Saints,* London, 1861, in-8, p. 151: «Those natives who, like the Arapahos, possess a very «scanty vocabulary, pronounced in a quasi-unintelligible way, «can hardly converse with one another in the dark; to make a «stranger understand them they must always repair to the «camp-fire for 'pow-wow'».

(7) *Op. cit.,* II, 395.

(8) *Ibid.,* II, 362 sq.

alle natureĭ umane, mărimea cerebruluĭ şi nuditatea pelliĭ, sunt absolutamente rebelle la orĭ-ce altă soluţiune, affară de *selecţiunea providenţială.*

Lipsa pĕruluĭ pe părţile celle maĭ espuse alle corpuluĭ, atâtŭ de vĕtĕmătóre animalităţiĭ umane, a fostŭ în prevederea viitoruluĭ muma civilisaţiuniĭ prin necessitatea de a se accoperi, ceĭa-ce implică nu numaĭ haĭnă, dérŭ şi casă, érŭ de acollo nu maĭ este decâtŭ o deosebire de calitate pênĕ la palatŭ şi o deosebire de cantitate pênĕ la urbe.

Gollicĭunea, însoţită de marea delicateţă a dermuluĭ, a concursŭ pênĕ la unŭ puntŭ chĭarŭ la invenţiunea armelorŭ, prin carĭ să se supplenéscă în lupta cu fĭare rollulŭ defensivŭ allŭ cómeĭ.

Unŭ pĕrŭ copiosŭ pe totŭ corpulŭ, maĭ cu sémă pe spate, arŭ fi fostŭ pentru umanitatea primitivă unŭ adevĕratŭ scutŭ, unŭ adăpostŭ necessarŭ contra friguluĭ şĭ umidităţiĭ, după cumŭ este pentru toţĭ ceĭ-l'alţĭ mammiferĭ; dérŭ atuncĭ, apĕratŭ de trebuinţa *vestmêntuluĭ* şi *lŏcuinţeĭ*, omulŭ n'arŭ fi făcutŭ unŭ singurŭ passŭ pe callea civilisaţiuniĭ.

Selecţiunea naturală reuşise într'o climă siberică a înzestra cu nesce perĭ lungĭ şi deşĭ pênĕ şi pe elefantŭ, maĭ dându-ĭ pe d'assupra o grósă cómă pe şirulŭ spinăriĭ (9), deşi acestŭ colossŭ possedă în starea'ĭ normală o pelle destullŭ de dură şi totalmente nudă.

Totŭ aşa s'a întĕmplatŭ cu rinocerulŭ (10).

Cumŭ dérŏ omulŭ, fără comparaţiune maĭ delicatŭ şi cu multŭ maĭ dispusŭ de a fi pĕrosŭ, n'a pututŭ să capete în miḑŭ-loculŭ ghiăţurilorŭ nicĭ măcarŭ unŭ firŭ pe spate?

Cerebrulŭ cellŭ voluminosŭ, atâtŭ de inutilŭ într'o stare de selbătĕciă, nĭ-a servitŭ noue, pe de altă parte, dreptŭ unŭ instrumentŭ de o elasticitate miraculósă, copprinḑêndŭ o forţă latentă colossală, susceptibilă a se manifesta gradatŭ după pressiunea condiţiunilorŭ esterióre favorabile.

Cerebrulŭ este pênĕ'ntr'atâta o adevĕrată unéltă, încâtŭ chĭarŭ fără agĭutorulŭ mânelorŭ umanitatea arŭ fi pututŭ agĭunge acollo unde se afflă.

E cunnoscută istoria luĭ Ducornet.

Născutŭ fără braţe, possedêndŭ înse unŭ capŭ fórte bine conformatŭ, ellŭ a învĕţatŭ a zugrăvi cu picĭóre şi deveni pictorŭ de prima ordine (11).

„In cerebru—ḑice d. Littré—reşede întréga inţelleginţă umană "(12); şi nu numaĭ atâta, dérŭ tóte facultăţile omuluĭ—adauge într'unŭ altŭ locŭ lucéfĕrulŭ scóleĭ positiviste din Francia—„facultăţile morale ca şi celle inţellectuale, tóte pênĕ la una sunt concentrate în cerebru" (13).

Puterea acestuĭ minunatŭ cerebru umanŭ fiindŭ aprópe aceĭa-şĭ la unŭ Newton séŭ Bonaparte şi la locuitoriĭ pre-istoricĭ aĭ Europeĭ sunt acumŭ 700 secolĭ séŭ la nesce selbatecĭ modernĭ carĭ numĕră *numaĭ pênĕ la* 2 (14), o

(9) **Cuvier,** *Discours sur les révolutions du globe,* Paris, 1850, in-8, p. 210: «Elephas primigenius, haut de 15 et 18 pieds, «couvert d'une laine grossière et rousse, et de longs poils «roids et noirs qui lui formaient une crinière le long du dos».

(10) *Congrès d'archéologie préhistorique de 1871,* Bologne, 1873, in-8, p. 125.

(11) **Debay,** *Histoire naturelle de l'homme,* Paris, 1862, in-16, p. 108.

(12) **Robin** et **Littré,** *Dict. de médecine,* Paris, 1873, in-8, p. 808, art. *Intelligence:* „Un seul lobe suffit à l'exercice complet de l'intelligence."

(13) *De l'histoire de la civilisation,* in *La science au point de vue philosophique,* Paris, 1873, in-8, p. 491: „La physiologie psychique établit non seulement que les facultés „égoistes et les facultés altruistes ont un même siége dans „le cerveau, mais encore que les facultés intellectuelles résident dans le même lieu anatomique que ces deux grouppes."

(14) **Lubbock,** *Les origines de la civilisation,* trad. Barbier, Paris, 1873, in-8, p. 428: „Selon Lichtenstein les Bos-

assemenea necalculabilă distanţă între starea latentă şi starea manifestă, între *a fi* şi *a deveni*, nu se póte attribui vre-uneĭ evoluţiunĭ materiale, de vreme ce în casulŭ de faţă tótă materia, volumulŭ, circumvoluţiunile, substanţa, remâne identică séŭ fórte invecinată la ambele estremităţĭ alle immenseĭ scărĭ.

In cătŭ timpŭ vre-unŭ naturalistŭ nu va veni să dovedéscă utilitatea animală a unuĭ volumŭ cerebralŭ fórte desvoltatŭ şi a spateluĭ despuĭatŭ de pĕrŭ, vorŭ fi de agiunsŭ aceste doue criterie, chĭarŭ de arŭ lipsi orĭ-ce altă consideraţiune, pentru ca să recunnóscemŭ în mersulŭ umanităţiĭ călăuzirea uneĭ înţellegiinţe supreme, lucrarea uneĭ *selecţiunĭ providenţiale*, după cumŭ amŭ numit'o maĭ susŭ.

Omulŭ fiindŭ materiă şi spiritŭ totŭ-d'o-dată, legea luĭ Wallace este o *demonstraţiune materială* a cresceriĭ umane sub conducerea Provedinţeĭ.

Ceĭa-ce a făcutŭ naturalistulŭ anglesŭ nu differă în fondŭ de procedimentulŭ uneĭ analise chimice.

Luândŭ selecţiunea naturală şi tóte celle-l'alte legĭ fisice dreptŭ *reactivŭ*, ellŭ le-a pusŭ în contactŭ cu umanitatea, şi resultatulŭ aceste admirabile operaţiunĭ ĭ-a datŭ cu certitudine pe Dumneḑeŭ, întocmaĭ precumŭ clorurulŭ de platină constată presinţa potasseĭ.

Dérŭ acéstă Divinitate, de vreme ce ea ne conduce, óre nu distruge liberulŭ arbitriŭ umanŭ?

§. 3.

GINŢILE ALLESE ŞI LIBERULŬ ARBITRIŬ

Décă Dumneḑeŭ a creatŭ pe omŭ anume în perspectiva civilisaţiuniĭ; décă l'a înzestratŭ cu unŭ cerebrŭ atâtŭ de puternicŭ şi ĭ-a refusatŭ unŭ învĕllişŭ măcarŭ pe spate; déca a făcutŭ tóte acestea pentru a'lŭ împinge pe callea progressuluĭ; de ce atuncĭ nu l'a condusŭ maĭ curândŭ şi maĭ completamente la ţintă?

Acéstă întrebare, adressată luĭ Wallace de cătră d. Stebbing şi pe care o repetă Darwin (1), departe de a fi o obiecţiune, agiută a precisa şi a defini principiulŭ selecţiuniĭ providenţiale.

Pentru a ne convinge cătŭ de bestialŭ a fostŭ puntulŭ de plecare allŭ omuluĭ spre a se urca din tréptă în tréptă pĕnĕ la sublimitatea unuĭ Cuvier séŭ Herschel, nemicŭ nu póte fi maĭ elocinte ca următorulŭ passagiŭ din narraţiunea Anglesuluĭ Galton despre unŭ tribŭ selbatecŭ din sudulŭ Africeĭ:

„Damariĭ—ḑice ellŭ—nu se rădică în socote„lele lorŭ maĭ susŭ de ciffra 3. Cândŭ li tre„bue 4, arrată patru degete. Cândŭ vorŭ să „trécă peste cincĭ, se încurcă fórte reŭ, căcĭ „degetele dela o singură mână nu li maĭ vinŭ „în agiutorŭ. Cu tóte astea eĭ rare-orĭ perdŭ „unŭ boŭ, căcĭ lipsa luĭ din turmă se consta„tă nu prin numeraţiune, ci prin dispariţiunea „uneĭ figure cu care se obicĭnuiseră. Cândŭ „cumperĭ dela dênşiĭ berbecĭ, plătescĭ pe fie„care deosebitŭ, aşa că décă preţulŭ unuia e„ste de doue sulurĭ de tutunŭ, nu cumŭ-va să „daĭ patru sulurĭ d'o-dată pentru douĭ berbecĭ „căcĭ se nasce o mare zăpăcéllă. Făcusemŭ „eŭ însumĭ unŭ esperimentŭ de acéstă natură. „Primindŭ patru sulurĭ, Damarulŭ a pusŭ „la o parte doue şi s'a uitatŭ la unulŭ din ber„becĭ, dérŭ observândŭ că'ĭ maĭ remânŭ alte „doue sulurĭ, a căḑutŭ pe gândurĭ ca şi cândŭ „nu era lucru curatŭ, a reluatŭ érăşĭ celle do„ue sulurĭ puse la o parte, privĭa cândŭ la ber-

„jesmans ne pouvaient pas compter au delà de deux; Spix „et Martius constatent le même fait chez les Indiens du Bré„sil. Les habitants du cap Iork en Australie etc."

(1) **Stebbing**, în *Transactions of Devonshire Association for Science*, ap. **Darwin**, *op. cit., 395.*

„becĭ, cândŭ la sulurile, şi'n fine se simţi într'o „astŭ-feliŭ de confusiune încătŭ îmĭ întórse „tóte sulurile ḑicêndŭ că nu vinde nemicŭ, şi „n'a revenitŭ decătŭ cu espressa condiţiune „ca să'ĭ daŭ doue sulurĭ şi să ieaŭ unŭ berbecŭ, „după aceia să'ĭ maĭ daŭ doue şi să ĭeaŭ „şi pe unŭ allŭ douilea. Décă vinde unŭ boŭ „în preţŭ de 10 sulurĭ de tutunŭ, Damarulŭ „se culcă giosŭ, întinde pe pămêntŭ amendo- „ue mănele, şi cumpĕrătorulŭ iĭ pune căte unŭ „sulŭ pe fie-care din celle ḑece degete. Cum- „perândŭ unŭ allŭ douilea boŭ, repeţĭ aceia-şĭ „operaţiune. Déca în locŭ de sulurĭ întregĭ iĭ „veĭ pune pe degete căte o giumĕtate de sulŭ, „rare-orĭ Damarulŭ precepe că l'aĭ înşellatŭ. „Intr'o ḑi, pe cândŭ observamŭ pe unulŭ dintr' „înşiĭ perdutŭ în socotelle, veḑuĭ allăturĭ pe „căţéua mea Dina într'o situaţiune analogă. Ea „essamina cu atteuţiune o giumĕtate-duzină de „căţeĭ ce'ĭ fĕtase şi din carĭ i se luâ o parte. „Fórte îngrigită, Dina căuta să'şĭ dea sémă „décă toţĭ căţeiĭ sunt presinţĭ séŭ lipsesce vre- „unulŭ; înse nu putea să'ĭ numere, căcĭ ciffra „era pré-superióră peutrŭ gradulŭ seŭ de în- „ţelleginţă. Allăturândŭ pe omŭ cu cânele, „cată să mărturescŭ că comparaţiunea nu era „tocmaĭ onorifică pentru cellŭ ânteiŭ (2).“

Contrastulŭ între unŭ Damarŭ şi unŭ Anglesŭ este unŭ esperimentŭ sciinţificŭ, unŭ *a-posteriori* despre nemărginita perfectibilitate a omuluĭ, ceĭa-ce concórdă cu principiulŭ selecţiuniĭ providenţiale, aşa după cumŭ l'a desvĕllitŭ Wallace; dérŭ prin acellaşĭ contrastŭ noĭ dobăndimŭ o conclusiune nu maĭ puţinŭ rigurósă şi totŭ atâtŭ de importantă, că *progressulŭ umanŭ e numaĭ possibilŭ, nu necessarŭ.*

Pentru omŭ o civilisaţiune fatală nu essistă, precumŭ nu essistă pentru ellŭ o fatală bestialitate.

Tinḑêndŭ, ellŭ agiunge maĭ multŭ séŭ maĭ puţinŭ, în proporţiune cu gradulŭ tinderiĭ şi cu intensitatea resistinţeĭ din affară; înse nu agiunge fără să tinḑă, stăpânŭ fiindŭ a tinde séŭ a nu tinde.

Selecţiunea providenţială nu distruge liberulŭ arbitriŭ umanŭ şi nu înlăturéză responsabilitatea morală.

Inse atuncĭ intervenţiunea Divinităţiĭ să se fi manifestatŭ óre în istoriă numaĭ la cellŭ ântăiŭ debutŭ allŭ omuluĭ în lume?

Rollulŭ selecţiuniĭ providenţiale mărginitu-s'a în a ne înzestra o dată pentru totŭ-d'a-una cu possibilitatea progressuluĭ, lăssândŭ apoĭ în secoliĭ secolilorŭ, ca Dumneḑeulŭ luĭ Béranger, unŭ câmpŭ necontrolatŭ individualităţiĭ umane?

Wallace pusse pe omŭ faţă cu măimuţa şi pe omulŭ selbatecŭ faţă cu omulŭ cultŭ.

Prima din aceste doue operaţiunĭ ĭ-a datŭ dreptŭ resultatŭ selecţiunea providenţială.

Naturalistulŭ anglesŭ s'a opritŭ înse aci, uĭtândŭ a trage o conclusiune analogă şi din a doua liniă a diagrammeĭ.

După cumŭ omulŭ, maĭ pe susŭ de acţiunea legilorŭ fisice, s'a allesŭ din totalitatea antropoiḑilorŭ; óre nu totŭ astŭ-feliŭ, maĭ pe susŭ de acţiunea legilorŭ fisice, se allegŭ unele ginţĭ din totalitatea umanităţiĭ?

E peste putinţă a vedé opera selecţiuniĭ providenţiale într'una din aceste doue cătegorie fără s'o zărimŭ totŭ-d'o-dată şi în cea-l'altă.

Să ne încercămŭ dérŭ a împle golulŭ în teoria luĭ Wallace.

Doctrina predestinaţiuniĭ ginţilorŭ a începutŭ a se agita abia în secolulŭ nostru.

După cumŭ o demonstră fóre bine d. Sudre,

(1) **Galton,** *Tropical South-Africa,* p. 132, ap. **Lubbock,** *Origines,* 429.

ea a fostŭ absolutamente necunnoscută istoricilorŭ şi filosofilorŭ trecutuluĭ (3).

Cartea luĭ Wallace este cu puţinĭ annĭ posterióră cărţiĭ d-luĭ Renan, cellŭ maĭ celebru campionŭ allŭ aşa numitelorŭ „ginţĭ allese".

„Arianiĭ şi Semiţiĭ —ḑice acesta din urmă „—orĭ unde veniaŭ a se stabili, găssiaŭ în „callea lorŭ nesce ginţĭ pe gĭumĕtate selba„tece, pe carĭ esterminaŭ şi a cărora memoriă „supraviueţuesce în miturile popórelorŭ maĭ „civilisate sub forma de némurĭ uriaşe, magi„ce, născute din pămĕntŭ, séŭ chĭarŭ sub for„ma de fiare. Acea umanitate primitivă s'a „conservatŭ pênĕ astă-ḑĭ, affară din drumulŭ „ginţilorŭ cellorŭ marĭ, în Oceania, în Sud„Africa, în Nord-Asia. Inainte de Arianĭ şi „Semiţĭ aŭ maĭ fostŭ şi alte ginţĭ civilisate: „Cuşiţiĭ şi Camiţiĭ; dérŭ cultura lorŭ se distin„gea printr'unŭ caracterŭ materialŭ: instinc„turĭ religióse şi poetice pré-puţinŭ accenta„te; multă aptitudine pentru manufactură; o „applicaţiune positivă la commerciŭ, la bu„nulŭ traiŭ, la comfortŭ; nicĭ unŭ spiritŭ pu„blicŭ; nicĭ o viuéţă politică. Aceste ginţĭ du„raseră treĭ séŭ patru miĭ de annĭ înainte de „crestinismŭ. Civilisaţiunea lorŭ a despărutŭ „sub isbirile Semiţilorŭ şi alle Arianilorŭ, ne „maĭ păstrându-se decâtŭ în China. In fine, „apparŭ ginţile nobile, Arianiĭ şi Semiţiĭ, „pogorîndu-se din Imaus, una în Armenia, „cea-l'altă în Batriana, cu v'ro doue miĭ de annĭ „înainte de Cristŭ. De'nteiŭ fórte inferiorĭ Cu„şiţilorŭ şi Camiţilorŭ în privinţa civilisaţiuniĭ „esterióre şi materiale, eĭ iĭ întreceaŭ fără com„paraţiune prin vigóre, prin intrepiditate, prin „geniulŭ poeticŭ şi religiosŭ. Arianiĭ, la rôn„dulŭ lorŭ, sunt superiorĭ Semiţilorŭ, a cărorŭ „unica missiune a fostŭ convertirea tuturorŭ „popórelorŭ ariane la idee monoteiste." (4)

Aceia-şĭ concepţiune e desvoltată cu multă abilitate într'o operă germană de totŭ recinte.

„Semiţiĭ — ḑice d. Spiegel — differă de „Arianĭ sub o mulţime de puncturĭ de vedere. „Maĭ ănteiŭ, eĭ nu cunnoscŭ arte. Ebreiĭ şi „Arabiĭ aŭ fostŭ nu numaĭ indifferinţĭ, ci „chĭarŭ ostilĭ sculptureĭ şi pictureĭ. Eĭ n'aŭ „cultivatŭ decâtŭ musica. Pe terrêmulŭ sciin„ţeĭ şi litteratureĭ, deosebirea între ambele „ginţĭ nu e maĭ puţinŭ profundă. Epopea şi „drama sunt necunnoscute Semiţilorŭ. *O miiă „şi una nopţĭ*, attribuită altă dată Arabilorŭ, „se scie astă-ḑĭ că este de origine ariană. Curi„ositatea sciinţifică şi ardórea de investigaţi„une sunt de assemenea străine Semiţilorŭ. Eĭ „n'aŭ naturalistĭ. Operele lorŭ istorice sunt „subordinate uneĭ direcţiunĭ religióse. Aceia-şĭ „încapacitate în politică şi 'n organisaţiunea „militară... (5)

Luândŭ aceste vederĭ în blocŭ, căcĭ veritatea totală predomnesce în elle assupra unorŭ errorĭ secundare, noĭ întrebămŭ:

Appariţiunea ginţilorŭ cellorŭ allese se póte ea esplica într'unŭ modŭ plausibilŭ prin vr'o causă neconsciinte, prin o lege de multiplicaţiune, de variaţiune, de ereditate etc., prin tóte câte ni spunŭ adepţiĭ uneĭ evoluţiunĭ esclusivamente materiale?

Cu alte cuvinte, noĭ repeţimŭ aci in respectulŭ ginţilorŭ cestiunea pe care şĭ-o făcuse Wallace assupra umanităţiĭ în genere, şi o resolvemŭ printr'o esperimentaţiune analogă, fiindŭ analogŭ însuşĭ fenomenulŭ.

„Egiptulŭ—ḑice d. Mariette—presinta unŭ „spectacolŭ demnŭ de a pironi attenţiunea. Pe

(1) *La doctrine des races*, în *Séances de l'Académie des sciences morales et politiques*, 3-e série, t. 29, Paris, 1859, in-8, p. 144.

(4) **Renan**, *Hist. des langues sémitiques*, 494.

(5) **Spiegel**, *Eranische Alterthumskunde*, Leipzig, 1871, in-8, t. 1, p. 387—92.

„cândŭ restulŭ globuluĭ terrestru era cuffun-„datŭ în tenebre; pe cândŭ naţiunile celle maĭ „illustre, carĭ vorŭ giuca maĭ tărḑiŭ unŭ rollŭ „atâtŭ de însemnatŭ în affacerile lumiĭ, se a-„flaŭ în selbăteciă; ţermiĭ Niluluĭ nutrĭaŭ de-„gia unŭ poporŭ cultŭ, înţelleptŭ, condusŭ de „cătră o puternică monarchiă, răḑemată pe o „formidabilă machină de funcţionarĭ şi împie-„gaţĭ." (6)

Peste patru séŭ cincĭ miĭ de annĭ de acumŭ înainte posteritatea nóstră va avé să constate aceĭa-şĭ antitesă de ultra-civilisaţiune faţă cu ultra-barbariă, şi essemplulŭ Egiptenilorŭ ni spune că selbateciĭ viitoruluĭ vorŭ puté fi tocmaĭ ginţile celle maĭ înaintate de astă-ḑĭ.

Zimmermann gruppéză căţĭ-va remarcabilĭ specimenĭ aĭ regressuluĭ de acéstă natură, arĕtându-ni pe Spaniolĭ, pe Portugesĭ, pe Ollandesĭ, selbătĕcindu-se în Africa, în Brasilia, in Oceania, ş'apoĭ conchide că: „se întĕmplă chĭarŭ Germanilorŭ".

In archipelagulŭ Viti séŭ Figi, Europeiĭ deveniseră antropofagĭ! (7)

In casulŭ Egiptuluĭ decadinţa nu se póte attribui climeĭ, căcĭ condiţiunile atmosferice si tellurice nu s'aŭ schimbatŭ acollo de cincĭ miĭ de annĭ, şi totuşĭ Fellahiĭ de astă-ḑĭ nu maĭ sémĕnă cu străbuniĭ lorŭ din anticulŭ Memfis séŭ din Teba cea cu o sută de porţĭ.

Fenomenulŭ se póte attribui şi maĭ puţinŭ ginţiĭ, de oră-ce Fellahulŭ e de acellaşĭ sânge, vorbesce aceĭaşĭ limbă, conservă acellaşĭ tipŭ, prin carĭ se distingeaŭ ziditoriĭ piramidelorŭ.

Roma luĭ Scipione devine Roma lazzaronilorŭ; în Ellada palicariĭ înlocuescŭ pe Sofocli.

Aşa dérŏ, décă este adevĕratŭ că o sémă de ginţĭ pórtă sigillulŭ predestinaţiuniĭ de a fi marĭ, pe care n'aŭ pututŭ să'lŭ determine miḑloculŭ ambiantŭ, filiaţiunea séŭ vre-o altă causă curatŭ materială fără concursulŭ uneĭ selecţiunĭ providenţiale, adecă allŭ uneĭ forţe identice cu aceĭa ce preşeḑuse la însăşĭ creaţiunea omuluĭ în gruppulŭ antropoiḑilorŭ; e nu maĭ puţinŭ evidinte că *superioritatea este numaĭ possibilă, nu necessară.*

Egipteniĭ, deşi providenţialmente meniţĭ pentru unŭ înaltŭ gradŭ de cultură, deşi materialmente secundaţĭ prin condiţiunĭ territoriale şi chĭarŭ genetice dintre celle maĭ fericite, totuşĭ nu agiungeaŭ susŭ de n'arŭ fi tinsŭ, şi încetarea tinderiĭ din parte-le n'a întărḑiatŭ a-ĭ precipita într'o completă degenerare.

Civilisaţiunea egipténă, separată de noĭ printr'o distanţă de cincĭ-ḑecĭ secolĭ, este relativamente fórte modernă în allăturare cu primele urme alle essistinţeĭ umane, pe carĭ ni le descopere geologia.

Orĭ-unde în Egiptŭ s'aŭ făcutŭ săpăture sub fundaţiunile cellorŭ maĭ vechĭ ruine, bună-oră cu 18 metri maĭ gĭosŭ de peristilulŭ obeliscu-luĭ de Heliopole, s'aŭ găssitŭ numaĭ ossăminte de nesce specie pênĕ acumŭ essistinţĭ: cămilă, dromadarŭ, câne, boŭ, porcŭ, şi nicĭ o remăşiţă de animalĭ despăruţĭ (8).

Sunt dérŏ fără comparaţiune maĭ primordiale acelle vestigie alle omuluĭ în Europa, carĭ se află la unŭ locŭ cu resturĭ de mammouth, de ursŭ primigeniŭ, de leŭ de cavernă etc., şi a cărora vrĕstă se crede cu totŭ dreptulŭ de către geologĭ a fi cu sutimĭ de secolĭ anterióră cellorŭ maĭ antice monumente alle Egiptuluĭ.

Intre craniurile umane din acelle epoce radicalmente pre-istorice, doue maĭ cu sémă atttrăseseră assupră-le cu atâtŭ maĭ multŭ attenţiunea antropologiştilorŭ, cu câtŭ unulŭ din elle, cellŭ de Engis în Belgia, prin volumŭ şi

(6) Ap. **Littré,** *La science,* 389.
(7) **Zimmermann,** *L'homme,* Paris, 1873, în-8, p. 473—8.

(8) **Cornewall Lewis,** *Historical survey of the astronomy of the Ancients,* London, 1862, în-8, p. 440.

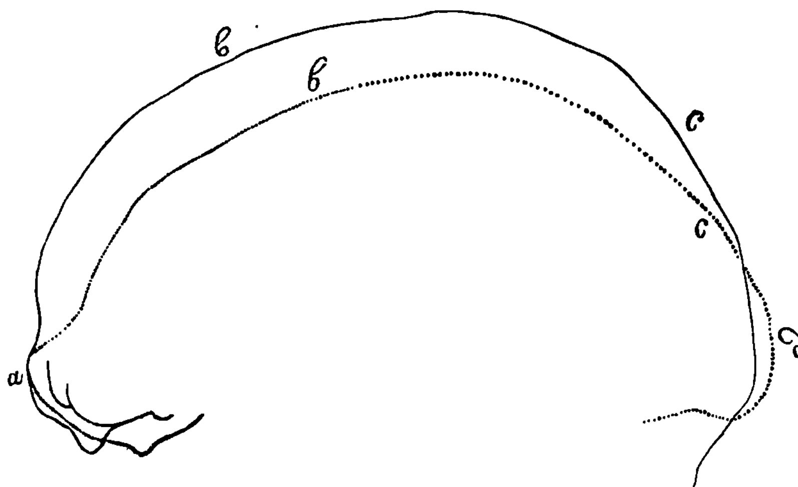
prin configuraţiune denótă unŭ gradŭ însemnatŭ de înţellegință şi abia differă de frumseţea tipuluĭ ḑisŭ caucasianŭ, pe cândŭ cellŭ-l'altŭ, descoperitŭ la Neanderthal lôngă Düsseldorf,offeră o assemenare surprinḑĕtóre cu unŭ capŭ de cimpanze, deşi are o capacitate minimală de 1220 centimetri cubĭ, încâtŭ întrece cu 681 pe cellŭ maĭ mare capŭ de măimuţă.

Lyell bănuesce că ambele aceste craniurĭ arŭ fi essistatŭ la nordulŭ Europeĭ în periodulŭ post-pliocenŭ, adecă în prima gĭumĕtate din epoca post-terţiară.

Craniulŭ de Engis, atâtŭ de remarcabilŭ prin nobleţă, s'a găssitŭ la unŭ locŭ cu ossăminte de specie perdute de elefantŭ, de rinocerŭ, de ursŭ, de tigru şi de hienă, astŭ-feliŭ că este unŭ calculŭ geologicesce modestŭ de a ḑice că possessorulŭ acelluĭ capŭ a trăitŭ sunt acumŭ vr'o cincĭ-spre-ḑece miĭ de annĭ (9).

Reproducemŭ aci ambele craniurĭ suprapuse, cellŭ de Engis desemnatŭ prin linie şi cellŭ de Neanderthal prin punturĭ.

Littera *a* indică arcada sprîncenelorŭ şi porţiunea mediană a ossuluĭ fruntalŭ; littera *b*—sutura coronală; littera *c*—vĕrfulŭ sutureĭ occipito-parietale, littera *d*—protuberanţa occipitală:

Eccĕ dérŭ aprópe în aceĭa-şĭ regiune şi'n acella-şĭ timpŭ fiinţândŭ cotŭ la cotŭ doue ginţĭ tipice, una cu o frunte de filosofŭ şi cea-l'altă cu o figură eminamente bestială, deşi nicĭ decumŭ idiotă.

Craniulŭ de Engis póte fi privitŭ ca fórte ostilŭ ipoteseĭ transformiste a luĭ Darwin, căcĭ décă in vecinĕtatea epoceĭ terţiare ne întîmpină degia unŭ capŭ de omŭ atâtŭ de bine desvoltatŭ, apoĭ unde óre, în ce feliŭ de stratŭ geologicŭ, să căutămŭ noĭ presuppusa transiţiune către măimuţă?

Acţiunea selecţiuniĭ providenţiale în creaţiunea genuluĭ umanŭ şi a ginţilorŭ cellorŭ superióre este aci maĭ palpabilă ca orĭ-unde; dérŭ nu maĭ puţinŭ palpabilă e şi sarcina individualităţiĭ umane, care va remâné în vecĭ pe locŭ de nu va progressa prin propriulŭ seŭ liberŭ arbitriŭ, orĭ-câtŭ de bogatŭ arŭ fi înzestrată potenţialmente de către selecţiunea providenţială.

(9) **Lyell,** *L'ancienneté de l'homme prouvée par la géologie,* trad. Chaper, Paris, 1864, în-8, p. 93.—**Mortillet,** *Classification des diverses périodes de l'age de la pierre,* în *Revue d'anthropologie,* I, 436, aşéḑă craniulŭ de Engis în periodulŭ glaciarŭ de Moustier şi pe acella de Neanderthal în periodulŭ preglaciarŭ de St. Acheul, ambele celle maĭ vechĭ în epoca paleolitică séŭ a petreĭ necĭoplite.

Dela craniulŭ de Engis să facemŭ unŭ saltŭ peste vr'o sută cincĭ ḑecĭ de secolĭ.

Iaponia ni presintă chiarŭ astă-ḑĭ spectacolulŭ cellŭ maĭ elocinte allŭ energieĭ liberuluĭ arbitriŭ într'o ginte pe care o credeaŭ toţĭ osăndită la unŭ perpetuŭ staţionarismŭ.

„Istoria iaponesă—ḑice d. Vivien de Saint-„Martin—îmbrăţişéză unŭ intervallŭ de 2,532 „annĭ. Una şi aceĭaşĭ dinastiă domnesce acollo „dela annulŭ 660 înainte de Cristŭ şi pênĕ as-„ta-ḑĭ. Imperatulŭ actualŭ este una sută doue-„ḑecĭ şi allŭ douilea descendinte din familia su-„verană. In cursŭ de 25 secolĭ Iaponia a con-„servatŭ acelleaşĭ moravurĭ, şi étă că acuma, „după ce s'a fostŭ isolatŭ cu deseverşire de orĭ-„ce contactŭ cu străiniĭ, acéstă ţérră îşĭ uĭtă „de o dată tradiţiunile, schimbă din temeliă „modulŭ seŭ de a fi, se silesce a'şĭ altoi civili-„saţiunea europeă şi a lua unŭ locŭ între na-„ţiunĭ."

Guvernulŭ dela Yedo subvenţionéză în momentulŭ de faţă 250 tinerĭ în Anglia, 200 în America, 50 în Francia şi 40 în Germania, unde acestĭ 540 Iaponesĭ se iniţiază în tóte sciinţele şi arţile Europeĭ (10).

Gradulŭ de cultură, la care reuşiseră a se rădica de secolĭ Iaponesiĭ printr'o tendinţă isolată, probéză că merită şi dênşiĭ a fi consideraţĭ ca o ginte fórte superióră.

In timpŭ de doue millennie, pe cândŭ totŭ globulŭ terrestru îndura sute de revoluţiunĭ, Iaponia singură nu voĭa să éssă dintr'unŭ anticŭ statu-quo de cultură, şi acuma subitamente ea uĭmesce lumea prin cea maĭ puternică voinţă progressistă.

Să maĭ căutămŭ óre vre-o probă maĭ viuă despre compatibilitatea liberuluĭ arbitriŭ cu selecţiunea providenţială în sfera ginţilorŭ de frunte, întocmaĭ după cumŭ o constatarămŭ, împreună cu Wallace, în privinţa întregeĭ umanităţĭ?

Acéstă compatibilitate e fórte importantă, căcĭ ea înlăturéză grava accusaţiune ce se aruncă de cătră uniĭ la adressa doctrineĭ ginţilorŭ, cumŭ-că arŭ fi contrariă liberuluĭ arbitriŭ şi prin urmare responsabilităţiĭ morale a omuluĭ (11).

Nu; într'o ginte, ca şi'n totalitatea umanităţiĭ, selecţiunea providenţială agiută pe omŭ de a păşi înainte, îllŭ agiută fórte multŭ, îllŭ agiută necontenitŭ, îllŭ agiută pretutindenĭ, înse nu'lŭ silesce să méргă.

D. Littré, analisândŭ opera d-luĭ Renan, observă:

„Décă ginţile inferióre arŭ fi appărutŭ sin-„gure pe pământŭ, nicĭ resultatele superióre „alle civilisaţiuniĭ n'arŭ fi pututŭ să appară. „Seria arŭ fi fostŭ maĭ scurtă, deşi arŭ offeri „o înlănţuire analogă pentru porţiunea cea „commună ginţilorŭ inferióre şi ginţilorŭ su-„perióre. Acestea din urmă s'aŭ mişcatŭ şi aŭ „înaintatŭ ca şi celle-l'alte, dérŭ maĭ răpede „şi agiungêndŭ la nesce înălţimĭ la carĭ celle „ănteie n'arŭ fi sciutŭ să se urce prin propria „lorŭ iniţiativă. O ginte procede ca şi indivi-„dulŭ; şi precumŭ omulŭ de cellŭ maĭ vastŭ „geniŭ trebuĭ să trécă maĭ ănteiŭ prin fasele „debilităţiĭ intellectuale a copilărieĭ, totŭ astŭ-„feliŭ este impossibilŭ de a susţine că ginţile „superióre n'aŭ avutŭ şi elle, ca şi celle inferi-„óre, o copillăriă debilă, dérŭ o copillăriă care „le-a condusŭ pe dênsele la o maturitate com-„parativamente maĭ activă." (12)

(10) **Vivien de St. Martin**, *L'année géographique*, t. 11, Paris, 1873, in-8, p. 192-4.

(11) **Sudre,** *loco cit.*, 150: «Si, selon la théorie naturaliste, «les climats pèsent lourdement sur la liberté humaine, celle-«ci peut combattre leur influence par les institutions, par «l'hygiène, s'en affranchir par l'émigration. Mais le système «des races place au sein de l'homme lui-même le principe de la «fatalité qui le domine.»

(12) *De la civilisation et du monothéisme*, in *La science*, 470.

Décă d. Littré arŭ fi eşitŭ unŭ momentŭ din sarcasticulŭ preceptŭ allŭ luĭ Augustŭ Comte că „Divinitatea trebuĭ poftită de a ne lăssa în pace de acumŭ înainte“, d-sea arŭ fi dedusŭ din propriele selle cuvinte noţiunea fórte *positivă* că acelle marĭ ginţĭ, fără carĭ eraŭ peste putinţă resultatele superióre alle civilisaţiuniĭ şi de contactulŭ cărora profită némurile maĭ de gĭosŭ, sunt produsulŭ uneĭ cause lucrândŭ în prevederea acellorŭ resultate şi accelluĭ contactŭ, allŭ uneĭ *selecţiunĭ providenţiale.*

Éttă cumŭ înţellegemŭ noĭ pe Wallace şi pe d. Renan, combinândŭ ambele lorŭ teorie carĭ se verifică reciprocamente, şi conciliândule pe amendoue cu liberulŭ arbitriŭ.

S'arŭ maĭ puté demonstra continuitatea selecţiuniĭ providenţiale în istoriă prin unele popóre superióre faţă cu celle-l'alte din aceĭa-şĭ ginte şi prin uniĭ ómenĭ marĭ faţă cu ceĭ-l'alţĭ din acellaşĭ poporŭ.

Nicĭ o lege de evoluţiune materială nu va fi în stare să esplice vre-o dată pe vechiĭ Atenianĭ séŭ pe unŭ geniŭ ca Shakspeare. (13)

Factoriĭ climatericĭ, genealogicĭ şi socialĭ rădică celle maĭ de multe orĭ pe icĭ-collea căte unŭ colţuşorŭ allŭ vĕlluluĭ; chĭarŭ atuncĭ înse cândŭ elle aruncă o viuă lumină assupra cestiuniĭ ginţilorŭ, popórelorŭ, ómenilorŭ marĭ, totuşĭ remâne ce-va în reservă, unŭ micŭ *residuum* maĭ essenţialŭ decâtŭ tóte, unŭ sîmbure care nu se resólvă decâtŭ prin selecţiunea providenţială.

Amŭ adunatŭ în studiulŭ de faţă într'unŭ modŭ cam rapsodicŭ totŭ ce ni s'a părutŭ maĭ propriŭ a da o ideă despre originea civilisaţiuniĭ umane.

In lupta pentru essistinţă, în terribilulŭ *struggle for life* allŭ luĭ Darwin, omulŭ n'arŭ fi trecutŭ peste nivellulŭ măimuţelorŭ, décă Provedinţa nu'lŭ înzestra cu lipsa pĕruluĭ pe corpŭ şi cu marele volumŭ allŭ cerebruluĭ, fără a maĭ vorbi despre celle-l'alte particularităţĭ antropologice maĭ puţinŭ esplicite.

O armă, unŭ vestmêntŭ, o lŏcuinţă, fie căte-şĭ-trelle cătŭ de grossolane, constituă primulŭ passŭ, de unde procedŭ tóte minunile civilisaţiuniĭ.

Progresulŭ s'arŭ fi opritŭ înse pe o tréptă destullŭ de inferióră, cătŭ se cerea pentru stricta îndestullare a bunuluĭ traiŭ materialŭ allŭ omuluĭ, décă totŭ Divinitatea nu venĭa din cândŭ în cândŭ să accórde unorŭ ginţĭ, unorŭ popóre, unorŭ ómenĭ, privilegiulŭ uneĭ aptitudinĭ providenţiale, de unde apoĭ, după cumŭ unŭ singurŭ geniŭ împinge înainte unŭ poporŭ întregŭ, totŭ astŭ-feliŭ unŭ singurŭ poporŭ, o singură ginte, împinge înainte umanitatea.

Acéstă acţiune a Provedinţeĭ, deşi continuă, totuşĭ nu impune umanităţiĭ, ginţiĭ, poporuluĭ séŭ individuluĭ vre-o direcţiune necessară, ci'ĭ facilitéză numaĭ possibilitatea de a merge maĭ bine séŭ maĭ ĭute, possibilitatea de a agiunge maĭ susŭ séŭ maĭ departe, possibilitatea de a lupta cu succesŭ contra natureĭ, o

(13) **Lasaulx**, *Neuer Versuch einer alten Philosophie der Geschichte*, München, 1857, in-8, p. 116: «Fast alle grossen Entdecker, denen die Wissenschaften ihrer Fortschritt verdanken, sind Autodidakten, die wie Himalaya unter den Bergen und «Meru unter den Gipfeln der Berge aus dem Herzen der Natur geboren, als Menschen und als Denker gross, einsam, oft «als Märtyrer, dastehen in ihrer Zeit, und erst nach ihrem «Tode als was sie waren erkannt und nach Verdienst gewürdigt werden. Die schönsten und erhebendsten Erscheinungen «dieser Art im Leben der Menschheit und der Völker sind die «geistigen Heroën derselben, die grossen Männer welche gerade «zur rechten Zeit, in den Entwicklungsperioden des Völkerlebens, da wo eine lange Vergangenheit ihren Abschluss «erreicht und eine weite Zukunft sich öffnet, wo das Ende «der alten und der Anfang einer neuen Zeit, wo Erlöschen «und Neusichentzünden zusammen treffen, wie lichte Göttergestalten oder wie ein Blitz vom Himmel erscheinen, und «als die Träger der neuen das Leben gestaltenden Ideen, als «Gründer und Wiederhersteller der Religionen und der Staaten auftreten; jene Männer die wie Sprossen aus dem ursprünglichen Lebenskeime ihres Volkes ja aus dem Herzen «der Menschheit selbst geboren; und ebendarum mit ursprünglichen, elementarischen Kräften ausgerüstet, nicht blos für «ihre Zeit, sondern auf lange Jahrhunderte hinaus thatkräftig wirken.»

simplă possibilitate, remânêndŭ în responsabilitatea omuluĭ de a-şĭ împlini missiunea séŭ a o neglege, a face maĭ multŭ séŭ maĭ puţinŭ, a se rădica séŭ a cădé.

§ 4.

CULTURA PRIN ACCLIMATARE.

Amŭ vĕḑutŭ că lipsa pĕruluĭ pe corpŭ, o particularitate atâtŭ de indifferinte la prima vedere, a fostŭ unuluĭ din principaliĭ motorĭ aĭ progressuluĭ umanŭ.

Secundată de unŭ cerebru plinŭ de puternice facultăţĭ latente, ea nu numaĭ ne-a împinsŭ prin necessitatea de a ne accoperi la *haĭnă* şi la *casă*, dérŭ încă ne-a maĭ înzestratŭ cu acea vastă sistemă de locomoţiune, pe care sciinţa naturală o numesce *acclimatare* şi fără care nu s'arŭ fi pututŭ respăndi germeniĭ de cultură, dobândiţĭ în nesce punturĭ diverginţĭ printr'o muncă isolată de către o sémă de ginţĭ allese.

Invĕllindu-ne în blâne la nordŭ, îmbrobodindu-ne în uşóre ţesseture la sudŭ séŭ despuiându-ne sub tropice, durându-ni edificie de granitŭ séŭ adăpostindu-ne în umbrare de frunḑă, variândŭ pênĕ la nefinitŭ regimulŭ vestimentarŭ şi architectonicŭ în mĕsura condiţiunilorŭ circumfuse, noĭ prosperâmŭ pretutindenĭ pênĕ la polulŭ înghiăţatŭ, pe cândŭ bĭata măimuţă, prototipulŭ nostru anatomicŭ, pere de ftisiă nu maĭ departe decâtŭ în Parisŭ séŭ în Londonŭ.

Fără possibilitatea acclimatăriĭ omenimea arŭ fi remasŭ pururea în faşă, căcĭ maĭ nicĭ o dată civilisaţiunea nu s'a datoritŭ unde-va uneĭ singure naţiunĭ şi nicĭ chĭarŭ uneĭ singure ginţĭ, ci în celle maĭ multe casurĭ ea a trebuitŭ să se nască printr'o făcere de secolĭ peste secolĭ din successiva frecare a miĭ de popóre.

Sciinţa igienică ni arată, ce-ĭ dreptŭ, că nu orĭ-şi-unde şi nu pentru toţĭ acclimatarea e d'o potrivă fructiferă; chĭarŭ acollo înse unde unŭ poporŭ se stinge după o clipă de immigraţiune, ellŭ totuşĭ lassă o urmă, aruncă o sĕmênţă, pune o pétră la immensa totalitate cronologică a cultureĭ locale.

Pe lacululŭ Starnberg lôngă München se înalţă astă-ḑĭ unŭ superbŭ castellŭ regescŭ, clăditŭ pe o insulă numită a Trandafirilorŭ.

Cine arŭ crede óre că acéstă frumósă operă a arteĭ moderne este fiia legitimă a uneĭ epoce atâtŭ de obscure, atâtŭ de depărtate, încâtŭ arŭ fi puţinŭ a ḑice că o desparte de noĭ unŭ intervallŭ de ḑece millennie?

Eĭ bine, geologia constată că însă-şĭ insula, fară care castellulŭ nu putea să essiste, a fostŭ artificialmente formată de către unŭ tribŭ de selbatecĭ tocmaĭ in etatea de pétră (1).

In cursŭ de o sută de secolĭ, cine ni va spune câte némurĭ eterogene aŭ călcatŭ pe acestŭ meşteşugitŭ petecŭ de pământŭ, necunnoscêndu-se unele cu altele, dérŭ concurgêndŭ tóte maĭ multŭ séŭ maĭ puţinŭ la viitórea splendóre a rozelorŭ din actuala florăriă a Maiestăţiĭ Selle Bavareze!

Nicăirĭ înse acţiunea acclimatăriĭ nu se manifestă maĭ pipăitŭ ca în originea diverselorŭ alfabete.

Fără a trece peste territoriulŭ românŭ, noĭ o vomŭ demonstra printr'unŭ abecedarŭ dacicŭ, întrebuinţatŭ de către străbuniĭ nostri pê-

(1) **Desor**, *Les palafittes ou constructions lacustres*, Paris, 1865, in-8, p. 114: «Cette île n'a pas cessé d'être habitée de-«puis sa fondation par les premiers possesseurs du sol à «l'âge de la pierre». -- Cf. *ib.* 112, despre laculŭ Varese în Italia: «L'une de ces stations est la petite île, Isoletta, sur «laquelle la famille Litta a élevé une maison de plaisance. «Quoique plus grande que l'île du petit lac d'Inkwyl, près «de Soleure, l'Isoletta est, comme cette dernière, artificielle, «si bien que nous bénéficions encore aujourd'hui des tra-«vaux exécutés par les peuplades de l'âge de la pierre.»

nĕ pe la 1500 şi absolutamente nesciutŭ pênĕ acumŭ în paleografiă.

Acestŭ preţiosŭ alfabetŭ ni arrétă pe Latinĭ mostenindŭ în Carpaţĭ o civilisaţiune, pe care Dacii o căpĕtaseră împrumutŭ dela Semiţĭ, astŭ-feliŭ că Roma şi Sidonulŭ, Adriatica şi Marea-roşiă, fruntea luĭ Iafetŭ şi fruntea luĭ Semŭ se ciocnescŭ prin doue currente oppuse pe ţermiĭ Danubiuluĭ.

§ 5.
UNU ALFABETU MONGOLOIDU IN DACIA.

Maĭ ântêiŭ de a approfunda modulŭ de a scri allŭ Dacilorŭ, suntemŭ datorĭ o clipă de attenţiune unuĭ altŭ alfabetŭ, peste alle căruĭ urme totŭ pe pămêntulŭ nostru a datŭ la 1863 d. Cesarŭ Bolliacŭ în districtulŭ Prahova, găssindŭ săpate câte unŭ semnŭ séŭ doue pe petrele şi cărămiḑele uneĭ ruine de lôngă satulŭ Slonŭ.

Venerabilulŭ archeologŭ promise în 1871 a esplica unele din acelle lespeḑĭ prin „ve„chile caractere ellene séŭ archaice, precumŭ „le numesce Eckel, şi prin celle celtiberiane „maĭ allesŭ“ (1); pênĕ astă-ḑĭ înse d-sea n'a făcut'o, şi nu credemŭ că o va face vre-o dată, căcĭ va fi observatŭ negreşitŭ maĭ în urmă lipsa de vr'o assemĕnare seriósă între ceĭ treĭ termenĭ de comparaţiune : nicĭ cu caracterele ellene archaice, nicĭ cu celle ḑise celtiberiane, alfabetulŭ dela Slonŭ nu se pré potrivesce.

D. Bolliacŭ a reprodusŭ peste totŭ într'unŭ tabellŭ litograficŭ 58 buccăţĭ, anume 28 petre şi 30 cărămide, dintre carĭ înse petrele nr. 6, 7, 7-bis, 8 şi 8-bis presintă acella-şĭ semnŭ; de assemenea petrele nr. 4, 5, 5-bis, 24 şi cărămida nr. 2; idem petrele nr. 1-bis, 3, 10, 23 şi cărămida nr. 26, de care puţinŭ differă petrele nr. 9 şi 10, precumŭ şi cărămidele nr. 5, 6 şi 8; pétra nr. 16 şi cărămidele nr. 21—22 sunt éróşĭ identice; apoĭ petrele nr, 13 şi 14, cărămidele nr. 9, 10 etc., aşa că totalitatea semnelorŭ distinctive, carĭ să nu se pótă confunda unele cu altele şi să offere unŭ caracterŭ graficŭ probabilŭ, se reduce în ultima espressiune la vr'o cincĭ-spre-ḑecĭ.

(1) *Archeologia*, în *Trompetta Carpaţilorŭ*, nr. 939.

Intemeiându-ne pe acestŭ fondŭ destullŭ de sărăcăciosŭ, noĭ surprindemŭ din capulŭ loculuĭ o mare assemenare între fragmentele lapidare alle d-luĭ Bolliacŭ şi nesce buccăţĭ de cossitorŭ descoperite în Russia sud-vestică la Drohiczyn în fluviulŭ Bugŭ, assupra cărora nĭ-a făcutŭ attenţĭ d. A. Odobescu.

Éttă:

Semnulŭ [semn] de pe petrele nr. 4, 5, 5-bis, 24 şi cărămida nr. 2 este acellaşĭ cu semnulŭ de pe cossitorulŭ nr. 13, publicatŭ împreună cu altele noue-spre-ḑecĭ de cătră comitele Tyszkiewicz (2): [semn]

Semnulŭ de pe cărămida nr. 3 se regăsesce întocmaĭ pe cossitórele nr. 2 şi 7, precumŭ şi semnulŭ de pe petrele nr. 13—14 şi cărămidele nr. 23, 24, 25, ne întimpină pe cossitórele nr. 8, 18 şi 14:

[semn] şi [semn]

Semnulŭ de pe cărămida nr. 12 se vede şi pe cossitorulŭ nr. 11:

[semn] [semn]

Semnulŭ de pe cărămida nr. 18 se afflă şi pe cossitorulŭ nr. 20:

[semn] [semn]

Semnulŭ de pe cărămida nr. 20 nu se deosebesce de semnulŭ de pe cossitórele nr. 6, 7, 8 şi 10: [semn] [semn]

(2) *Drevnosti*, *Trudy Moskovskago Archeologiczeskago Obsczestva*, Moskva, 1865—67, in-4, t. 1, p. 115 — 22, pl. VI şi VII.

Semnulŭ de pe cărămida nr. 15 este ca şi acella de pe cossitorulŭ nr. 9:

Maĭ pe scurtŭ, sunt şésse caractere evidamente identice.

Dérŭ acéstă intimă înrudire cu cossitórele comiteluĭ Tyszkiewicz aruncă óre vre-o radă assupra alfabetuluĭ dela Slonŭ?

Commissiunea Archeologică din Vilna, considerândŭ că Drohiczynulŭ fusese în evulŭ mediŭ capitala poporuluĭ Iatvingilorŭ, li attribue lorŭ celle găssite în rîulŭ Bugŭ.

Despre Iatvingĭ se scie că aŭ fostŭ o ramură litvană, după cumŭ nĭ-o spune celebrulŭ analistŭ polonŭ din secolulŭ XV: „Iaczwingo„rum natio, cum Pruthenica et Lithuanica lin„gua habens magna ex parte similitudinem et „intelligentiam.“ (3)

Dérŭ ce aŭ a face Iatvingiĭ séŭ chiarŭ în genere Litvaniĭ cu *Slonulŭ* din Prahova?

Numele acesteĭ localitățĭ ni adduce aminte unŭ passagiŭ totŭ din Dlugosz, unde sunt puşĭ allăturĭ cu Iatvingiĭ, ca o altă crengă a némuluĭ litvanŭ, aşa dişiĭ *Slonenĭ*: „Iacuingos, *Slo„nenses*, ceterique Pruthenici tractus barba„ros.“ (4)

Slonim este pênĕ astă-dĭ unulŭ din oraşele celle maĭ istorice alle Litvanieĭ. (5)

Intre *Slonulŭ* din Prahova şi *Slonimulŭ* din Litvania, între petrele şi cărămidele d-luĭ Bolliacŭ şi cossitórele comiteluĭ Tyszkiewicz, să fie óre numaĭ o relaţiune de azardŭ?

Totŭ în Russia sud-vestică, acollo unde Litvaniĭ aŭ domnitŭ pênĕ pe la giumĕtatea secoluluĭ XV, în Podolia lôngă tĕrguşorulŭ Daszow, s'a desmormĕntatŭ dintr'o movilă următórea petricică:

 (6)

Affară de N, tóte celle-l'alte semne din acéstă quasi-inscripţiune se găssescŭ pe fragmentele d-luĭ Bolliacŭ, şi anume:

Monogramma cea încadrată se compune din semnulŭ de pe cărămida nr. 3, în códa căruia s'a intercalatŭ semnulŭ pe pétra nr. 14:

Stelluța figurézá pe cărămida nr. 15.

Luna—pe cărămida nr. 25.

Semnulŭ ꟺ pe cărămidele nr. 9 şi 10.

S'arŭ păré dérŭ archeologicesce admissibilŭ, că zidariĭ dela Slonŭ în Prahova aŭ trebuitŭ să fie de aceĭa-şĭ origine cu meşteriĭ dela Drohiczyn séŭ dela Daszow.

O împregĭurare ne împedică totuşĭ a risca o affirmaţiune.

Unele semne de pe petrele şi cărămidele d-luĭ Bolliacŭ sunt par'că fotografite după alfabetulŭ mongolicŭ.

Semnulŭ de pe pétra nr. 12 represintă la Mongolĭ sonulŭ *ö*:

Semnulŭ de pe pétra nr. 2 este mongoliculŭ *m*:

(3) **Dlugossi** *Historia*, Lipsiae, 1711, in f., t. 1, p. 770.— Despre Iatvingĭ vedĭ monografia luĭ **Hennig**, *Commentatio de rebus Jazygum seu Jazvingorum*, Regiomonti, 1812, in-4, precumŭ şi **Gatterer**, *An Prussorum, Lituanorum caeterorumque populorum Letticorum originem a Sarmatis liceat repetere*, in *Comment. Societ. Scient. Götting. Hist.*, t. 12 şi 13.

(4) *Ibid.*, I, 223.

(5) **Stryikowski**, *Sarmatia Europaea*, in **Mizler**, *Historiarum Poloniae collectio magna*, Varsaviae, 1761, in-f, t. 1, p. 75: «Slonim, civitas et munitio lignea, olim secundo «genitorum magnorum Ducum Lithuaniae erat, et pro du«catu cum suo territorio computabatur.»

(6) **Lelewel**, *Czesc balwochwalcza Slawian i Polski*, Poznan, 1855, in-8, p. 84.—**Grabowski**, *Ukraina dawna i teraznie jsza*, Kijow, 1850, in-4, p. 114.

Semnulŭ de pe pétra nr. 16 séŭ de pe cărămiḑele nr. 13, 21 şi 22 e mongoliculŭ *dj*:

Semnulŭ de pe petrele nr. 1-bis, 3, 9, 10, 11, 23 etc. este mongoliculŭ *k*:

Semnulŭ de pe pétra nr. 18 este mongoliculŭ *a*:

Semnulŭ de pe cărămida nr. 25 este mongoliculŭ *r*:

Semnulŭ de pe cărămida nr. 27 este mongoliculŭ *i*:

Semnele de pe cărămida nr. 13, décă arŭ fi scrise unulŭ d'assupra altuĭa, orĭ-care Mongolŭ le-arŭ puté citi *sd* :

In fine semnulŭ nu differă întru nemicŭ de mongoliculŭ *t* séŭ *d*. (7)

Peste totŭ 9 coincidinţe!

Astŭ-feliŭ asseměnarea ruineĭ dela Slonŭ cu monumentele de pe territoriulŭ litvanŭ e maĭ mică decumŭ este asseměnarea'ĭ cu alfabetulŭ mongolicŭ.

Cumŭ să ni esplicămŭ acéstă enigmă?

Prin ce feliŭ de migraţiunĭ etnice séŭ măcarŭ culturale?

Nu cumŭ-va zidăria dela Slonŭ, ca şi cossitórele dela Drohiczyn séŭ petricica dela Daszow, vorŭ fi nu tocmaĭ litvane şi nicĭ chĭarŭ vechĭ, ci arŭ proveni din vr'o invasiune turanică din evulŭ mediŭ, dela Pecenegĭ, dela Cumanĭ séŭ dela Mongoliĭ luĭ Batu-hanŭ, carĭ toţĭ aŭ fostŭ copprinsŭ în adevěrŭ spaţiulŭ dintre Bugŭ şi Oltŭ?

Semnele N, Ш, 푸, ┿, etc., deşi sunt străine alfabetuluĭ mongolicŭ de astă-ḑĭ, aŭ pututŭ totuşĭ să essiste óre-cândŭ ca variante.

Precisarea alfabetuluĭ d-luĭ Bolliacŭ se îngreuéză fórte multŭ, între celle-l'alte, prin însăşĭ aceĭa că o simplă întórcere a petreĭ séŭ cărămideĭ schimbă natura littereĭ, astŭ-feliŭ că unŭ A, bună óră, póte fi aşeḑatŭ arbitrarmente în patru felĭurĭ: A, V, ⊳ şi ⊲.

Maĭ pe scurtŭ, d. Bolliacŭ a datŭ peste urmele unuĭ alfabetŭ barbarŭ în regiunea Prahoveĭ, despre care înse cellŭ multŭ se póte ḑice că 'ĭ o grafică *mongoloidă*.

Ellŭ este instructivŭ ca încă unŭ marturŭ despre nenumeratele straturĭ de culture câte s'aŭ succesŭ pe territoriulŭ Dacieĭ, dérŭ în orĭ-ce casŭ nu e dacicŭ.

Să trecemŭ la ce-va cu multŭ maĭ positivŭ,

§ 6.

ALFABETULŬ DACICŬ ALLŬ LUI DEKENEŬ.

Simonŭ Kézai este autorulŭ uneĭ cronice maghiare dedicate regeluĭ Ladislavŭ III, carele domnise între 1272—1290.

Biblioteca Imperială din Vienna possedă unŭ essemplarŭ din secolulŭ XV, după care s'a şi făcutŭ ediţiunea luĭ Endlicher.

Nicĭ o dată şi de către nimenĭ autenticitatea acesteĭ cronice n'a fostŭ suppusă bănuelleĭ, şi nicĭ că putea să fie, de óră ce de pe la 1340, abia cu vr'o gĭumětate-secolŭ în urma autoruluĭ, noĭ o găssimŭ degia prescurtată în limba germană de Enricŭ de Muglein. (1)

Intr'unŭ locŭ Kézai ḑice:

(7) Veḑĭ alfabetulŭ mongolicŭ în **Lepsius**, *Standard alphabet for reducing foreign graphic systems to a uniform orthography*, London, 1863, in-8, p. 212.

(1) In **Kovachich**, *Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke*, Ofen, 1805, in-8, t. I. p. 1--94: Chronik der Hunnen.

„Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum „Hungaros in Pannoniam iterato cognoverunt „remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus oc- „currerunt, insimulque Pannonia conquestata, „partem in ea sunt adepti, non tamen in plano „Pannonie, sed *cum Blackis in montibus confinii „sortem habuerunt, unde Blackis commixti litte- „ris ipsorum (Blackorum) uti perhibentur.*"

Adecă:

„Săcuiĭ sunt resturile Huniloră. Afflândŭ „despre re'ntórcerea Unguriloră în Pannonia, „eĭ lĭ-aŭ eşitŭ înainte la hotarele Galiţieĭ şi de „'npreună cu dênşiĭ aŭ cuceritŭ Pannonia, din „care aŭ şi căpĕtatŭ o parte, nu înse pe şessŭ, ci „la munte *învecinaţĭ şi ammestecaţĭ cu Vlachiĭ, „de unde se vede că aŭ şi adoptatŭ litterele vla- „chice.*" (2)

Inainte de a trage vre-o consecinţă din a- ceste „littere vlachice", pe carĭ dela Românĭ le-aŭ fostŭ împrumutatŭ Săcuiĭ, vomŭ men- ţiona în trécĕtŭ unŭ documentŭ transsilvanŭ din aceĭa-şĭ epocă (3), publicatŭ la 1842 cu unŭ fac-simile de cătră academiculŭ maghiarŭ Jer- ney, şi anume decretulŭ unuĭ generalŭ tătă- rescŭ din 1242, cândŭ urdiele orientale aŭ fostŭ copprinsŭ Ardélulŭ, poruncindŭ Saşi- lorŭ a nu refusa în transacţiunĭ moneta mon- golică din partea Săcuilorŭ şi Româniloră: „ex dictis *Zycly et Blachy.*"

Ambele aceste numĭ, „Zycly et Blachy", sunt scrise aci allăturĭ şi maĭ-maĭ cu aceĭa-şĭ ortografiă ca şi 'n Kézai, a căruĭ operă e pos- terióră diplomeĭ numaĭ cu vr'o treĭ decennie.

Aşa dérŏ unŭ cronicarŭ maghiarŭ ni spune, sunt acumŭ şésse secolĭ, că Româniĭ pos- sedaŭ atuncĭ unŭ alfabetŭ propriŭ allŭ lorŭ, „litterae Blackorum", care nu era nicĭ lăti- nescŭ, căcĭ lătinesce scriea însuşĭ Kézai, nicĭ slavonŭ, grecŭ séŭ germanŭ, de vreme ce pe „Sclavi, Greci, Teutonici" (4) Kézai nu 'ĭ con- fundă nicĭ o dată cu Româniĭ.

Cu treĭ secolĭ maĭ în urmă, vestitulŭ anna- listŭ maghiarŭ Turotz a cunnoscutŭ de asse- menea alfabetulŭ în cestiune, dérŭ luĭ nu'ĭ maĭ venĭa la socotélă a recunnósce cu sinceritatea luĭ Kézai că Unguriĭ aŭ pututŭ să 'nveţe ce-va dela Românĭ, ci preferă maĭ bine să crédă că sunt nesce antice littere scitice, adduse de că- tră Hunĭ din Asia, maĭ adăugândŭ cu emfasă că nicĭ o dată Săcuiĭ nu s'aŭ ammestecatŭ cu neminĭ (5).

(2) **Endlicher**, *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadi- ana*, Sangalli, 1849, in-8, p. 100.—Prima ediţiune a luĭ Ké- zai este de **Horanyi**, Viennae, 1782, n-8.

(3) **Bariţŭ**, *Transilvania*, IV, 55: „Nos Cattan ex Styrpe „Jedzan in Regno Ungariae Kaymakam Solis et Ter. maximo „Chano Syngu Babylonici ac invicibili Regis Regum Hulaku „Exercitus Kalkazultan seu supremus Dux. Iterum hortamur „et serio committimus vobis Rugas, Bylany, Korus, Castellani „Comites in Castris Clusu, Dees, Busdoch, quod cum a nobis „data potestate ordinare debeatis, ut quemadmodum Flandry «in initio Regni nostri acceptabant nummos nostros wulgo „Keser-chunich Tatar Pensa ex dictis Zycly et Blachy per om- „nia necessaria, quia ad nostram utilitatem pertinent, ac- „ceptarent tanquam nummos Byzantinos, et cum consortio «et patientia nostra participare vultis. Fidelem M. . . as et «Zeracheen cum suis sotiis Josyf Myzarrus, Fyeerwaary, Tui- «tous et . . . Zeracheen quorum serwis vestros administrare «usque Zootmaar. Datum in Zuyo anno Regni nostri II.» — **Jakab,** *Oklevéltár Kolozsvár története*, Budán, 1870, in-8, t. 1, p. 18, pune acestŭ actŭ sub annulŭ 1232.

(4) **Endlicher**, 101.

(5) **Thwrocz**, lib. I, cap. 24, în *Scriptores rerum Hunga- ricarum*, ed. Schwandtner, Vindobonae, 1766, in-4, t. I, p. 96: «Hi Siculi, Hunnorum, prima fronte in Pannoniam intranti- «um, etiam hac tempestate, residui esse, dubitantur per ne- «minem; cum in ipsorum generatione, extraneo nondum «permixti sanguine, et in moribus severiores, et in divisione «agri ceteris Hungaris multum differre videantur. Hi, non- «dum Scythicis literis obliti, eisdem, non encausti et papyri «ministerio, sed in baculorum excisionis artificio, dicarum ad «instar utuntur».—Despre tóte inţellesurile cuvêntuluĭ «dica» vedĭ **Du Cange**, *Glossarium mediae latinitatis*, ed. Carpenterii, Paris, 1842, in-4, t. 2, p. 840-41: «Dica, non tam pro char- «ta, vel schedula, in qua scribitur, quam pro taleola, nos- «tris *taille*, in qua rerum numerus annotatur, usurpatur a «Thwroczio »

In acella-şĭ timpŭ ellŭ ni communică o particularitate fórte instructivă, şi anume că acelle littere nu se scrieaŭ pe pergamenă séŭ pe chărtiă, ci se încrestaŭ pe beţe.

Despre acestŭ usŭ Turotz vorbesce ca contimpurénŭ, fiindŭ prin urmare o perfectă fontână istorică; despre originea înse a alfabetuluĭ, maĭ contimpurénŭ cu doue sute de annĭ este Kézai, carele ni spune limpede că Săcuiĭ se ammestecaseră în munţĭ cu Românïĭ, „Blackis commixti“, împrumutândŭ prin vecinĕtate litterele române, „litteras ipsorum.“

Măndria hunică a luĭ Turotz cată să se 'nchine aci de 'naintea uneĭ mărturie atătŭ de categorice.

Apoĭ să se observe că Kézai era nu numaĭ din secolulŭ XIII, dérŭ încă originarŭ din Biharia, o provinciă curatŭ română̆scă la cósta Transilvanieĭ, astŭ-feliŭ că pe Românĭ şi pe Săcuĭ neminĭ nu'ĭ cunnoscea maĭ de aprópe.

Dérŭ acelle „litterae Blackorum“ unde óre să maĭ fie astă-ḑĭ?

Cumŭ să fi fostŭ elle?

Éccĕ o cestiune cătră care se applică pe deplinŭ principiulŭ dupplicatelorŭ în procedura gĭuridică: décă la Românĭ a peritŭ din întemplare acellŭ alfabetŭ, cată să consultămŭ essemplarulŭ încredinţatŭ Săcuilorŭ, şi pe dată ce se va găssi unŭ „Alphabetum Siculorum“, care să nu fie ellenŭ, goticŭ, cirillicŭ, arabŭ séŭ vre-unŭ altulŭ cunnoscutŭ, póte fi cine-va sicurŭ, cu testulŭ cellŭ necontroversabilŭ allŭ luĭ Kézai în mână, cumŭ-că a scosŭ la lumină abecedarulŭ cellŭ vechiŭ allŭ Românilorŭ.

Eĭ bine, unŭ assemenea alfabetŭ essistă.

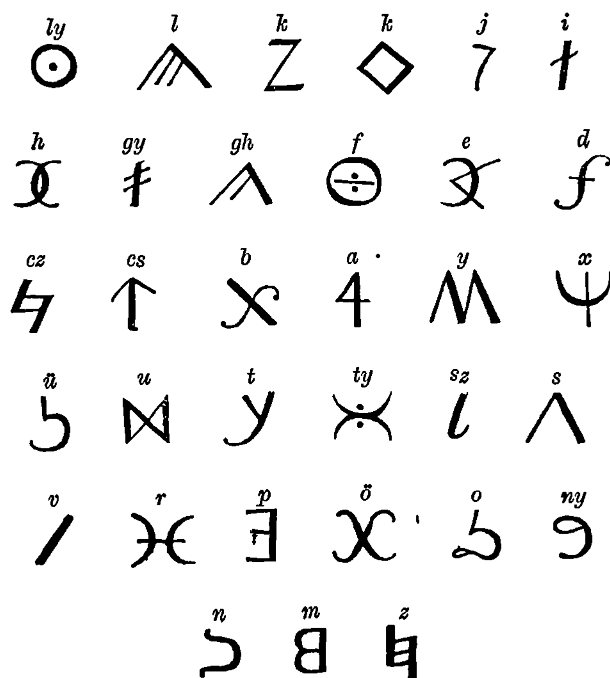
Intre manuscriptele in-quarto alle reposatuluĭ Trausch, depuse actualmente la Biblioteca Evangelică din Braşovŭ, în *Diplomatarium Transilvanico-Siculicum ab anno 1251—1807,* este intercalatŭ unŭ altŭ manuscriptŭ totŭ in-quarto, scrisŭ la 1702 de cătră preutulŭ Stefanŭ Lakatos sub titlulŭ de: *Siculia accuratius quam hactenus delineata.*

Autorulŭ acesteĭ scrierĭ, remase pênĕ acumŭ inedită, apparţine perioduluĭ dintre 1650—1720.

Ellŭ a fostŭ supremŭ archidiaconŭ allŭ districtelorŭ săcuescĭ Csik, Gyergyó şi Kászon (6), adecă pusŭ în posiţiune de a cunnósce maĭ bine ca orĭ-cine tóte amĕnuntele din traiulŭ compatrioţilorŭ seĭ.

Lakatos ni spune că pe la 1700 Săcuiĭ maĭ întrebuinţaŭ încă unŭ alfabetŭ propriŭ allŭ lorŭ, şi 'lŭ şi reproduce în următorulŭ modŭ:

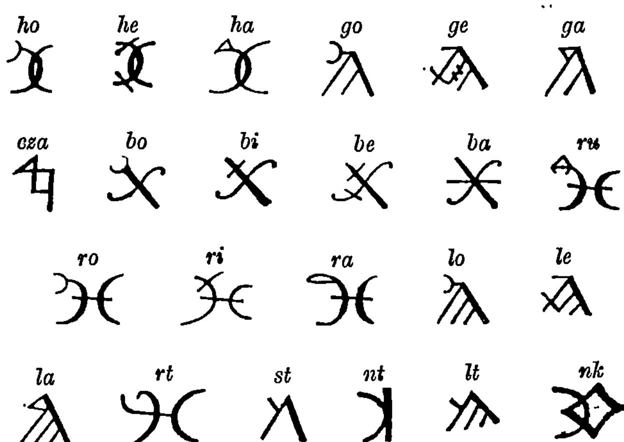
ALPHABETUM SICULORUM.

Affară de acestea, Lakatos maĭ adduce

(6) **Benkö**, *Milcovia sive episcopatus Milcoviensis explanatio*, Viennae, 1783, in-8, t. 2, p. 158: «P. Paulus Györffi scri»bit, Sedium Siculicalium Csik, Gyergyó et Kászon supremum »Archi-diaconum fuisse R. P. Stephanum Lakatos.»

următórele monogramme din căte doue sonurĭ:

Avemŭ dérŏ peste totŭ 56 semne: 33 simple şi 23 compuse.

Inainte de a merge maĭ departe, să limpeḑimŭ valórea unora din aceste littere, a cărora transcripţiune maghiară de cătră Lakatos nu se potrivesce cu fonetica română.

Unguresculŭ *y* este allŭ nostru *ĭ*.

Unguresculŭ *ly* este allŭ nostru *lĭ*, muĭatŭ actualmente, dérŭ carele maĭ essista în România danubiană în secolulŭ XV, cândŭ în crisóve ne întimpină încă *ureclĭa* în locŭ de *urechĭa* (7).

Unguresculŭ *ny* este allŭ nostru *nĭ*, de assemenea despărutŭ din limbă, affară de unele părţĭ alle Temeşianeĭ şi de regiunea Haţeguluĭ, unde se maĭ ḑice *cunĭu* (cuneus) în locŭ de *cuĭu*. (8)

Unguresculŭ *ty* este allŭ nostru *kĭ*, bunăóră în vorba *chĭarŭ*, pe care Maghĭarulŭ n'o póte scri decătŭ *tyár*.

E ce-va maĭ a-nevoiă a decide despre valórea semnuluĭ, pe care Lakatos îllŭ transcrie unguresce prin *gy*, ceĭa-ce se citesce *dĭ*.

Sonulŭ *dĭ* n'a essistatŭ nicĭ o dată în limba română, séŭ cellŭ puţinŭ nu se póte adduce nicĭ unŭ essemplu unde să nu fi trecutŭ în *z* dintr'o epocă immemorială.

Noĭ possedemŭ înse unŭ miḑŭ-locŭ documentalŭ de a găssi ecivalinţa românéscă a maghĭaruluĭ *gy*, de óră ce:

1-o. In diploma latină a luĭ Vladislavŭ Bassarabŭ din 1369, oraşulŭ *Argeşŭ* se transcrie prin Ar*gy*as (9);

2-o. In tractatulŭ commercialŭ din 1433 între domnulŭ moldovenescŭ Iliă şi între Saşiĭ din Sibiĭu, oraşulŭ *Agĭudŭ* se scrie *Egyd*. (10)

Unguresculŭ *gy* este dérŭ allŭ nostru *gĭ*, adecă џ.

Sonulŭ pe care Lakatos îllŭ transcrie prin *gh* însemnéză nu vre-o aspiraţiune, ci purŭ şi simplu pe durulŭ *g*, căcĭ în monogrammă cu vocalele *o* séŭ *a* acestŭ semnŭ produce pe *go* şi *ga*.

Unguresculŭ *cz* este allŭ nostru *tz* séŭ *ţ*.

Unguresculŭ *cs* este allŭ nostru *cĭ*.

Unguresculŭ *sz* este allŭ nostru *s*.

Unguresculŭ *s* este allŭ nostru *ş*.

Unguresculŭ *ü* este allŭ nostru *ĭu*.

E maĭ puţinŭ uşorŭ a ḑice, ca ce feliŭ

(7) Veḑĭ a mea *Archivă Istorică*, III, 190, unde se citéză acte din 1407, 1431, 1442 şi 1453.

(8) In *Dictionarium Valachico-Latinum*, MS. in-16, scrisŭ de unŭ Haţegénŭ înainte de 1742 şi afflătorŭ în Biblioteca Universităţiĭ din Pesta, găssimŭ *banye* pentru baiă, *kuny* pentru cuĭu etc.— Cf. **Petru Maĭorŭ**, *Orthographia Romana*, în *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 34: «Valachi «veteris Daciae mutant *n* in *i* consonantem, ut *cuĭu*, clavus, «a lat. cuneus. Aurelianae Daciae autem, imo et Hatzegienses «in Transsilvania retinent quidem *n*, emolliunt tamen».—In Psaltirea luĭ Coressi (1577), în Pentateuculŭ luĭ Tordaşi (1581) şi 'n celle-l'alte tipăriture române din secolulŭ XVI, se maĭ găsescŭ formele: spu*nĭu*, pu*nĭ*, remâ*nĭu*, ăntâ*nĭu* etc., despre carĭ veḑĭ **Ciparĭŭ**, *Principie de limbă*, Blasiŭ, 1866, in-8, p. 143, şi *Gramatica limbeĭ române*, Bucurescĭ, 1870, in-8, p. 89.

(9) **Feiér**, III, 4, 210. — Cf **Oláh**, *Hungaria*, Vindob., 1763, in-8, p. 56, 58: «Mamzillæ ab Ar*gy*es... Petrus ab Ar*gy*es.»

(10) Originalulŭ se află în *Archivulŭ Naţionalŭ din Sibiĭu* sub nr. 67. Remâne d'o cam dată ineditŭ. Noĭ possedemŭ o copiă.

de sonŭ represintă littera transcrisă ungouresce prin *ö*.

Lumina se capĕtă înse din forma acestuĭ semnŭ, combinatŭ evidamente din douĭ *o*: ꝏ, adecă represintândŭ pe allŭ nostru *oa*, pe care Româniĭ illŭ scrieaŭ une-orĭ şi cu litterele cirillice prin dupplulŭ *o*: ѡ (11)

In fine, maĭ remâne semnulŭ transcrisŭ prin *j*.

In întregulŭ alfabetŭ lipsindŭ vre-o litteră anume pentru sonulŭ *j* allŭ Francesilorŭ, ungouresce *zs*, urméză dérŏ că tocmaĭ pe acesta illŭ represintă Lakatos prin *j*.

Dintre monogramme, avemŭ de lîmuritŭ numaĭ pe cea transcrisă ungouresce prin *st*, ceĭa-ce se citesce *ṣt*.

Éccĕ dérŏ „litterae Blackorum", pe carĭ cu multu înainte de annulŭ 1250, dupĕ cumŭ nĭ-o spune Kézai, Săcuiĭ le-aŭ fostŭ împrumutaţŭ dela străbuniĭ nostri în cursulŭ uneĭ îndelungate vecinĕtăţĭ în creeriĭ Carpaţilorŭ.

Pe la 1700, usulŭ lorŭ se maĭ conserva în Săcuime întocmaĭ ca în secolulŭ XV, adecă totŭ prin încrestăture pe beţe, încâtŭ Lakatos repetă pênĕ şi espressiunea luĭ Turotz: „non papyri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio dicarum instar."

Ne oprimŭ o clipă assupra scrieriĭ *pe beţe*.

Ea nu este de locŭ hunică, dupĕ cumŭ pretindea Turotz.

In limba germană alfabetulŭ se chĭamă pênĕ astăḑĭ *Buchstaben*, dela *Buche*—fagŭ şi *Stab*-bĕţŭ, adecă «beţe de fagŭ».

Acella-şĭ înţellesŭ are slavonesce *bukwa* séŭ *bukowa*, adecă «de fagŭ».

Celţiĭ numĭaŭ alfabetulŭ *coel-bren*, adecă «lemnulŭ memorieĭ». (12)

- In antica balladă boemă despre «giudecata Libuşeĭ» se menţionéză legile scrise *pe scândure* : «desky pravdodatne». (13)

Scandinaviĭ possedaŭ de assemenea «literas *ligno* insculptas». (14)

Liber la Romaniĭ ceĭ vechĭ, înainte de a deveni carte, era scórţa de lemnŭ pe care se încrestaŭ litterele.

Tóte acestea se referŭ la o adevĕrată scriere alfabetică, érŭ nu la nesce rudimente ciffrice, dupĕ cumŭ sunt *rĕbóşele* séŭ *revaşele* la mocaniĭ nostri, séŭ dupĕ cumŭ aŭ fostŭ la Tătariĭ din evulŭ mediŭ beţişórele numite *khe-mu*. (15)

Veciniĭ nostri Slavĭ şi Germanĭ, Scandinaviĭ, Celţiĭ şi străbuniĭ Romanĭ, fără a maĭ vorbi despre Indianĭ séŭ Egiptenĭ, scrieaŭ dérŏ şi eĭ óre-cândŭ pe beţe, pe scórţe, maĭ correctŭ pe scândure, dupĕ cumŭ califică fórte bine acestŭ feliŭ de materialŭ graficŭ unŭ commentatorŭ bizantinŭ din secolulŭ XII.(16)

O assemenea *xylographiă* nu'ĭ împedeca înse de a recurge din cândŭ în cândŭ la metallŭ séŭ la pétră, şi tocmaĭ aceste solide esceptiunĭ aŭ pututŭ să străbattă pênĕ 'n ḑillele nóstre, pe cândŭ fragedulŭ lemnŭ a peritŭ cu grămadă prin focŭ séŭ prin putregaiŭ.

Nu desperâmŭ dérŏ nicĭ noĭ de a descoperi cu timpulŭ décă nu pergamene, cellŭ puţinŭ lespeḑĭ séŭ monumente metallice cu „litterae Blackorum."

Elle ni vorŭ destăinui, între celle-l'alte, doue preţióse littere pe carĭ Săcuiĭ nu pu-

(11) Essemple în **Ciparĭŭ**, *Principie*, 381.

(12) **Zeuss**, *Grammatica Celtica*, Berolini, 1868, in-8, t 1, p. 2.

(13) *Rukopis kralodvorsky*, ed. Korzinek, Jindrzichove Hradec, 1864, in-8, p. 8.

(14) **Saxo Grammaticus**, *Historia danica*, ed. Klotzius, Lipsiæ, 1771, in-4

(15) **Abel Rémusat**, *Recherches sur les langues tartares*, Paris, 1820, in-4, p. 65.

(16) **Eustath.** *in Iliad. Z: καθὰ καὶ τῶν τινες ὕστερον Σκυθῶν ἐσήμαινον ἃ ἤθελον, εἴδολά τινα καὶ πολυειδῆ γραμμικὰ ξέσματα ἐγγράφοντες ἤτοι ἐγγλύφοντες πίναξι τουτέστι σανίσιν.*

teaŭ să le fi luatŭ dela Românĭ, căcĭ nu aveaŭ vre-o trebuinţă fonetică de elle: *ă* şi *î*, sonurile celle maĭ caracteristice alle vocalismuluĭ nostru naţionalŭ.

D'o cam dată s'aŭ pututŭ afla scrisŭ cu aceste littere numaĭ căte ce-va săcuescŭ, după cumŭ vomŭ vedé maĭ la valle.

Pênĕ atuncĭ să desbattemŭ doue cestiunĭ:

1. In ce epocă încetat'aŭ a se întrebuinţa aceste caractere de cătră părinţiĭ nostri?

2. Dela cine anume fostu-le-aŭ luatŭ Româniĭ?

In Biblioteca Evangelică din Braşovŭ, nr. 26, *b*, în manuscriptulŭ luĭ Eder întitulatŭ *Exercitationes diplomaticae*, Hermannstadt, 1802, în-4, se găssesce actulŭ scrisŭ în Bucurescĭ la 1492, prin care domnulŭ muntenescŭ famosulŭ Vladŭ Ţepeşŭ însciinţéză pe Saşĭ despre o apropiată invasiune a Turcilorŭ în Transilvania.

Se începe aşa:

„Vlad dei gratia Woywoda partium Tran„salpinarum.

„Circumspecti amici et vicini nobis hono„randi. Dabimus scire, quod Thwrchi depo„nerent patientiam cum Domino Rege. Cesar „dedisset Woywodatum de Zendere uno fa„miliari, qui vocatur Alibek, altero autem, „qui nominatur Markovich, dedisset Way„wodatum de Bodon, et nunc sunt cum bel„lis maximis, sed nescimus, ad quas partes „volunt transire. Nos timemus, ut ad Hat„tzak aut ad Transilvaniam non debeant „transire. Pro eo etc."

Aceste căte-va rêndurĭ agiungŭ spre a ne încredinţa că grammaticulŭ princiarŭ era unŭ néoşŭ Românŭ, pré-puţinŭ dedatŭ cu lătinésca, astŭ-feliŭ că latine sunt numaĭ cuvintele, pe cândŭ tótă fraseologia e curatŭ română.

Romănesce, buna óră, cuvêntulŭ *óste* séŭ *oştĭ* însemna armată şi resboĭu totŭ-d'o-dată. (17)

Scriba luĭ Ţepeşŭ, credêndŭ că totŭ aşa trebuĭ să fie în orĭ-ce limbă, nu se sfiesce a pune „cum *bellis* maximis" în locŭ de „maximo cum exercitu."

Verbulŭ „a căta" însemnândŭ la noĭ nu numaĭ *quaero* séŭ *intendo*, ci încă şi *debeo*, de pildă în „cată să mĕ ducŭ", *debeo ire*, scriba luĭ Ţepeşŭ confundă şi lătinesce ambele semnificaţiunĭ, băgândŭ pe *debeo* în locŭ de *intendo*: „Nos timemus, ut ad Hattzak aut ad Transilvaniam non *debeant* transire."

Nu maĭ subliniâmŭ în aceĭa-şĭ frasă pe *ut*, pe *ad*, pe *nos*, pe *non*, puse tóte litteralmente după sintassa română.

Originalulŭ documentuluĭ de maĭ susŭ se păstréză la Sibiĭu în Archivulŭ Naţionalŭ sub nr. 516, unde póte să'lŭ controleze orĭ-şi-cine.

Copiându-lŭ, Eder fusese surprinsŭ de forma littereĭ *C* în cuvêntulŭ „Cesar", o formă atâtŭ de cĭudată, atâtŭ de fără părechiă în paleografia latină din evulŭ mediŭ, încâtŭ eruditulŭ collecţionistŭ nu s'a pututŭ stăpâni de a nu observa într'o notă: „Singularis est forma elementi *C* in voce Cesar."

Eĭ bine, care este acea estraordinară formă? ⱡesar.

Noĭ amŭ vĕdutŭ în alfabetulŭ luĭ Lakatos că sonulŭ românescŭ *gĭ* este represintatŭ prin semnulŭ:

ⱡ

In actulŭ din 1492 vorba ⱡesar se citesce dérŏ *G*esar, confundându-se *ce* şi *ge*, întocmaĭ ca în „sprăn*cé*nă" pentru „sprăn*gé*nă." (18)

(17) **Mironŭ Costinŭ**, în **Cogălnicénu**, *Cronicele*, ed. 2, t. I, p. 16: «*a se apuca de óste* împrotivă» etc.—**Ureclĭiă**, *ibid.*, 136: «şi a începutŭ a dăruire ocine prin ţérră la voinicĭĭ ce *făceaŭ vitezie la oştĭ*».

(18) **Cihac**, *Dictionnaire d'étymologie Daco-Romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 107. — Pentru celle-l'alte limbe neo-latine vedĭ **Diez**, *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, 1836, in-8, t. 1, p. 201.

Cumŭ-că acéstă confusiune între *ce* şi *ge* trebuĭa să fi fostŭ fórte pronunţată la străbuniĭ nostri, dovédă este însăşĭ originea semnuluĭ graficŭ ꙉ (gĭ), pe care eĭ l'aŭ formatŭ din cirilliculŭ Ч (cĭ) de pe manuscriptele slavĭce celle maĭ vechĭ, profitândŭ de possibilitatea de a întrebuinţa pentru propriulŭ ḑisŭ *cĭ* o formă totŭ cirillică maĭ modernă a accelleĭa-şĭ littere: Ч.

In documentele române din secolulŭ XV, de essemplu în crisovulŭ domnuluĭ moldovenescŭ Petru din 1453 ([19]), codiţa luĭ ꙉ în numele propriŭ „*Gĭ*amărŭ" este încă fórte lungă, anume ꙉ.

In limba albanesă, atâtŭ de înrudită cu a nóstră prin elementulŭ communŭ tracicŭ ([20]), sonurile *cĭ* şi *gĭ* se confundă de assemenea, de unde derivă şi acollo o confusiune grafică correspundinte, astŭ-felĭu că *cĭ* se scrie ꙉ érŭ *gĭ*— ꙉ, abia differindŭ unulŭ de altulŭ.

In cuvêntulŭ „ꙉesar" scriba luĭ Ţepeşŭ n'a făcutŭ decâtŭ a pune din ĭuţélă în loculŭ littereĭ latine *C* pe acea *românéscă* ꙉ, pe care necunnoscênd'o Eder, carele cunnoscea de minune paleografia latină medievală, avea negreşitŭ totŭ dreptulŭ să se mire.

Intr'o diplomă cu littere cirillice cu greŭ se putea committe unŭ atare qui-pro-quo, căcĭ limba şi scrierea slavică eraŭ de secolĭ respândite în tótă România danubiană, pe cândŭ lătinesce, din contra, scriêndu-se numaĭ prin escepţiune în căte unŭ actŭ internaţionalŭ, grammaticulŭ simţĭa o firéscă tentaţiune de a-şĭ da în petecŭ.

Ce-va analogŭ se observă actualmente maĭ allesŭ în Germania, unde rare-orĭ Némţulŭ într'o scrisóre cu caractere latine nu vêră căte-o litteră gotică, după cumŭ şi la noĭ puţinĭ sunt în stare pênĕ astăḑĭ de a scri cu ortografia latină fără a lăssa să se strecóre căte o *slovă.*

Difficultatea de a uĭta cu totulŭ o grafică naţională e atâtŭ de mare, încâtŭ în Anglia bună óră, unde s'aŭ fostŭ întrebuinţatŭ ânteiŭ caracterele runice, deşi s'a întrodusŭ apoĭ scrierea latină aşa numită anglo-sassonă, totuşĭ littera *th* a remasŭ cea vechiă fără nicĭ o schimbare, supraviueţuindŭ astŭ-feliŭ ca unŭ marturŭ isolatŭ allŭ uneĭ culture anterióre.

Pe la 1400 Poloniĭ măcarŭ-că scrieaŭ demultŭ cu caractere latine, dérŭ maĭ reţineaŭ încă din grafica primitivă cirillică, ca o unică remăşiţă maĭ persistinte, pe *ĭusulŭ* menitŭ a esprime vocalele *a* şi *e* nasalisate. ([21])

O singură litteră la Anglo-sassonĭ, o singură litteră la Polonĭ, nu maĭ multŭ decâtŭ una peste totŭ, attesta perduta essistinţă a unuĭ întregŭ alfabetŭ naţionalŭ!

Semnulŭ ꙉ în documentulŭ din 1492 este dérŭ maĭ elocinte decâtŭ o întrégă dissertaţiune pentru a proba că pênĕ pe la 1500, cellŭ puţinŭ în Muntenia, Româniĭ nu uĭtaseră anticulŭ alfabetŭ, pe care cu maĭ multe vécurĭ înainte l'aŭ fostŭ împrumutatŭ Săcuilorŭ.

Ce 'ĭ dreptŭ, nu s'a descoperitŭ pênĕ acumŭ

(19) Archivulŭ Statuluĭ din Bucurescĭ, *Actele monastiriĭ Némţŭ*, legătura nr. 7.--Slaviĭ nu possedă sonulŭ *dj* affară de Serbĭ, carĭ înse l'aŭ luatŭ dela vecinĭ. **Dobrowsky,** *Institutiones linguae slavicae*, Vindob., 1822, in-8, p. 182, observă: «Inter vocabula sub ꙉ in Lexico Vukiano vix ullum origine «Slavicum reperias.» Littera ꙉ cellŭ ânteiŭ a întrodus'o în Serbia în ḑillele nóstre Vuk Karadzit', împrumutând'o dela Românĭ şi nesciêndŭ că este de origine slavică.

(20) Veḑĭ *Istoria Critică*, t. I, vol. I, p. 305-309.--Cf. **Schuchardt,** *Der Vocalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, 1866, in-8, t. 3, p. 49.

(21) Essemple în **Maciejowski,** *Pamietniki o dziejach Slowian*, Peterzburg, 1839, in-8, t. 2, p. 334-363.

nicĭ uuŭ actŭ românescŭ cu „litterae Blackorum“; dérŭ totŭ astŭ-feliŭ nu s'a gässitŭ nicĭ unŭ zapisŭ săcuescŭ, deşi e certŭ că Săcuiĭ s'aŭ servitŭ cu elle pênĕ pe la 1700.

Ca grafică officială, dênşiĭ aveaŭ pe cea latină şi noĭ pe cea slávică, alfabetulŭ naţionalŭ fiindŭ reservatŭ transacţiunilorŭ particulare, de o importanţă secundară séŭ de totŭ casnică, din carĭ înse nu nĭ-a remasŭ cu desevêrşire nemicŭ pênĕ la 1500.

Avemŭ pênĕ aci doue ciffre: 1492, datulŭ crisovuluĭ luĭ Ţepeşŭ, şi 1250—1300, intervallulŭ activităţiĭ luĭ Kézai.

Maĭ susŭ de acesta din urmă nu ne putemŭ urca prin documente séŭ cronice; dérŭ ni se offeră o altă calle totŭ atâtŭ de positivă în starea actuală a sciinţeĭ: paleografia comparată.

Prin celle maĭ multe elemente alle sélle constitutive, „alphabetum Siculorum“ allŭ luĭ Lakatos, adecă „litterae Blackorum“ alle luĭ Kézai, se perdŭ în anticitatea cea maĭ profundă.

Éttă căte-va probe irresistibile:

I. ⊙

Acestŭ semnŭ, esprimêndŭ pe *li* vocalisatŭ, este ieroglifulŭ sóreluĭ, care represinta în vechĭa grafică egipténă sonurile identificate *ra* şi *la*.

II. 4

Acestŭ *a* este fără nicĭ o modificare *a* de pe celle maĭ vechĭ inscripţiunĭ ellene, precumŭ şi fenicianulŭ *a* de pe lespeḑile maltane: 4 şi [semn].

III. [semn]

Acestŭ *ĭu* numaĭ prin lipsa linieĭ supplementare differă de:

1-. Samscritulŭ [semn] (u);

2-o. Bengaliculŭ [semn] séŭ [semn] (u).

Aceĭa-şĭ lipsă a linieĭ supplementare ne întimpină în albanesulŭ [semn] (ĭu).

IV. Λ

Acestŭ *ş* ni appare:

1-o. Ornamentatŭ fără dupplicare în albanesulŭ [semn] (ş).

2-o. Dupplicatŭ în umbriculŭ [semn] (s);

3-o. Dupplicatŭ şi întorsŭ pe cóstă în himiariticulŭ [semn] (ş);

4-o. Dupplicatŭ şi întorsŭ pe capŭ în protoebraiculŭ [semn] (ş);

V. ◇

Acestŭ *k* e din puntŭ în puntŭ cursivulŭ samaritanŭ *k*, deosebindu-se numaĭ printr'o codiţă de cellŭ maĭ vechiŭ fenicianŭ [semn] (k).

E remarcabilŭ că ieroglificulŭ *k*, din care s'a născutŭ cellŭ fenicianŭ, offeră aceĭa-şĭ formă fără codiţă, ceĭa-ce probézä că acéstă din urmă e numaĭ supplementară.

VI. [semn]

Acestŭ *g* este:

1-o. Fenicianulŭ [semn] (g);

2-o. Albanesulŭ [semn] (g) întorsŭ din [semn].

VII. [semn]

Acestŭ *n* îşĭ gässesce fraţĭ gemenĭ în:

1-o. Fenicianulŭ [semn] (n);

2-o. Ebraiculŭ [semn] (n).

VIII. [semn]

Acestŭ *s* correspunde elleniculuĭ *s* de pe

celle maĭ vechĭ monumente dorice, precumŭ şi fenicianuluĭ *z*.

IX. Y

Acestŭ *t* este:

1-o. Fenicianulŭ 𐤕 (t);

2-o. Proto-ellenicŭlŭ ⊬ (t);

3-o. Maĭ cu sémă umbriculŭ Y (t).

Originea tuturorŭ acestora este ieroglificulŭ —⊥ (t).

X. ɔ

Acestŭ *o* e zendiculŭ ɔ séŭ ɔ (o).

XI. 8

Acestŭ *m* este himiariticulŭ ᗕ (m).

XII. ⊖

Acestŭ *f* e cellŭ maĭ vechĭu ellenicŭ ⊖ (f).

XIII. ↑

Acestŭ semnŭ, care represintă sonulŭ *cĭ*, adecă *t*+*ş*, differă numaĭ prin posiţiune de proto-ellenicŭlŭ ↓, carele represinta sonulŭ *ks* din *k*+*ş* (22).

Sciêndu-se că la Arianĭ *t* corresponde adessea luĭ *k*, ca în πέντε = litv. *penki*, lat. *quinque*, τε = lat. *que*, τέσσαρες = lat. *quatuor*, τίς = sanscr. *kis* etc., urméză că nu numaĭ graficesce, dérŭ şi filologicesce, allŭ nostru ↑ (cĭ) este identicŭ cu doriculŭ ↓ (ks).

XIV. ꟸ

Acestŭ *z* presintă o importanţă fără comparaţiune şi maĭ mare.

Ellŭ reproduce întocmaĭ pe fenicianulŭ *h*.

(22) **Curtius**, *Griechische Etymologie*, Leipzig, 1869, in-8, p. 357-9.

Acéstă ecuaţiune grafică ꟸ (h) = ꟸ (z) implică o ecuaţiune fonetică analogă între *h* şi *z*.

Transiţiunea din *h* în *z* este propriă în famillia indo-europeă maĭ cu sémă limbeĭ zendice, în care sanscritulŭ *h* nu se conservă nicĭ o dată, ci trece maĭ totŭ-d'a-una în *z*, precumŭ:

sanskr.	*áhis* (şérpe)	=	zend.	*azis*;
—	*ahám* (eŭ)	=	—	*azĕm*;
—	*hásta* (mână)	=	—	*zasta*;
—	*sahasra* (miĭa)	=	—	*hazanhra*;
—	*djihvâ* (limbă)	=	—	*hizva*;
—	*hi* (căcĭ)	=	—	*zi*;
—	*vrĭhánt* (mare)	=	—	*bĕrĕzant*, etc.

Chĭarŭ sanscritulŭ *g* devine *z* în *gâus* (pamêntŭ) = *zâo* (23).

Limba arménă, pe care Erodotŭ o numeră anume între celle tracice (24), offeră aceĭaşĭ particularitate, bună óră:

sanscr.	*áhis* (şerpe)	=	arm.	*ôds*;
—	*himá* (zăpada)	=	—	*dsiun*;
—	*hayás* (callŭ)	=	—	*dsi*;
—	*máhas* (mare)	=	—	*medz*;
—	*sahasra* (miĭa)	=	—	*hazar*;
—	*lih* (lingŭ)	=	—	*lizêl*;
—	*bahu* (multŭ)	=	—	*pazoĭm*, etc. (25)

Limba slavică repetă pênĕ la unŭ puntŭ acellaşĭ fenomenŭ, precumŭ:

sanskr.	*ahis* (şérpe)	=	slav.	**anz*;
—	*himá* (zăpada)	=	—	*zima*;
—	*hváyâmi* (chiămŭ)	=	—	*zvu*;
—	*ahám* (eŭ)	=	—	*az*, etc.

Numéle şérpeluĭ în diverse limbe indo-europee póte să dea o ideă sintetică despre

(23) **Bopp**, *Grammaire comparée des langues indo-européennes*, trad. Bréal, Paris, 1866, in-8, t. 1, p. 108.

(24) **Herod.**, VII, 73.—**Stephan. Byz.**, *Ἀρμενία*.— **Eustath.** *in Dionys. Perieg.* v. 694.— Cf. *Istoria critică*, t. 1, vol. I, p. 251.

(25) **Petermann**, *Grammatica linguae armeniacae*, Berolini, 1837, in-8, p. 22-3.

acellea ce schimbă pe *h* în *z* şi altele carĭ respingŭ acéstă transiţiune.

Éccĕ:

sansk.	zend.	arm.	slav.	litv.	latin.	grec.	germ.
áhis.	*azis.*	*ôds.*	*anz.*	*angis.*	*anguis.*	*ἔχις.*	*unke.*

Cumŭ-că Daciĭ nu numaĭ schimbaŭ pe *g* şi *h* în *z* ca Zenḑiĭ, Armeniĭ şi Slaviĭ, ci chĭarŭ confundaŭ simultanamente aceste sonurĭ, după cumŭ Româniĭ de essemplu ammestecă pe *g* cu *b*, *h* cu *f* séŭ *k* cu *p* în *bine=ghine, fire=hire* séŭ *picĭorŭ=kicĭorŭ,* dovédă este numele unuĭ oraşŭ dacicŭ, carele pe Tabla Peutingeriană se chĭamă Germihera, érŭ în Ptolemeŭ *Ζερμίζιργα* (26), adecă: *Germi=Zermi* şi *hera=zirga.*

In limba tracică, în care vorbĭaŭ şi Daciĭ, vinulŭ se numĭa *zâla* (27), ceĭa-ce este punctualmente sanscritulŭ *hâla,* vinŭ, grecesce *χάλις* (28).

Din traciculŭ *zâla* a remasŭ pênĕ astă-ḑĭ în limba albanesă cuvêntulŭ *zalia,* nebuniă, ameţélă (29), carele corresponde întocmaĭ sanscrituluĭ *hâlâhali* şi elleniculuĭ *χαλι* în *χαλίφρων, χάλιμος, χαλίμη* etc.

Celebrulŭ medicŭ Gallienŭ, carele trăia în secolulŭ luĭ Traĭanŭ, ni spune că 'n limba tracică sĕcara se chĭamă *brîza.*

Degia Pictet observă că acestŭ termenŭ reproduce essactamente pe samscritulŭ *vrîhi,* dela rădĕcina *vrĭh,* a cresce (30).

Hâla=zâla, vrîhi=brîza şi *Germihera=Zermizirga,* probéză trecerea luĭ *h* în *z* în limba dacică.

Astŭ-feliŭ se esplică, de ce la Dacĭ fenicianulŭ *h* a trebuitŭ să devină *z*.

O assemenea transiţiune grafică era possibilă numaĭ la Tracĭ, la Zenḑĭ, la Armenĭ, la Slavĭ.

La Grecĭ, la Latinĭ, la Celţĭ, la Germanĭ, nicĭ de cumŭ.

Ne oprimŭ aci, mărginindu-ne a constata ceĭa-ce sare în ochĭ prin evidinţă.

Lăssâmŭ cu totulŭ la o parte orĭ-ce supposiţiune azardósă séŭ orĭ-ce monumentŭ ecuivocŭ, precumŭ sunt, bună-óră, inscripţiunile liciane séŭ idoliĭ obodriticĭ dela Prilwitz.

Istoria, ca şi fisica, devine sciinţă numaĭ cu preţulŭ de a supprime cu desevĕrşire elementulŭ subiectivŭ allŭ imaginaţiuniĭ. (31)

Din 33 littere, avemŭ 14 de acellea pe carĭ nu le putea cunnósce nicĭ unŭ inventatorŭ din evulu mediŭ, şi 'n parte chĭarŭ nicĭ unŭ eruditŭ modernŭ pênĕ la ultimele descoperirĭ epigrafice, precumŭ sunt caracterele celle maĭ vechĭ ellene, feniciane, himiaritice, zende, umbrice etc.; ba de arŭ şi fi cunnoscutŭ ca prin minune pe unele din elle, totuşĭ pênĕ la epoca luĭ Burnouf, Bopp, Schleicher, Benfey, Curtius etc. era peste putinţă de a preface pe *h* [ꟻ] în *z* [ꟻ], séŭ pênĕ la epoca luĭ Champollion a ghici valórea fonetică a ieroglifuluĭ ☉.

Cărunta vechime a unuĭ assemenea alfabetŭ e palpabilă nu numaĭ prin estremulŭ

(26) **Katancsich,** *Orbis antiquus ex Tabula Peutingeri,* Budae, 1824, in-4, t. 1, p. 375.

(27) **Hesych.,** v. *ζίλαι.*-Variantulŭ este *ζῆλας*, indicândŭ o formă primitivă *zâla,* a căriĭ *â* corresponde luĭ *η* grecŭ, ca în *ἧμι* sanskr. *sâmi* séŭ *ζητέω* sanskr. *yâtáyâmi.*

(28) **Pictet,** *Les origines indo-européennes,* Paris, 1859, in-8, t. 1, p. 256.

(29) **Hahn,** *Albanesische Studien,* Jena, 1854, in-8, *Lex.,* p. 35.

(30) *Op. cit.,* I, 273.

(31) Ca agĭutóre paleografice nĭ-aŭ servitŭ: *Concordance des alfabets* în **Eichhof,** *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde,* Paris, 1836, in-4; **Ballorn,** *Alphabete orientalischer und occidentalischer Sprachen,* Leipzig, 1844, in-8; **Vaïsse,** «Ecriture», în *Encyclopédie moderne,* Paris, 1851, in-8, t. XIII; **Aufrecht** u. **Kirchhof,** *Die umbrischen Sprachdenkmäler,* Berlin, 1849, in-8; **Brugsch,** *Hieroglyphisch-demotisches Wörterbuch,* Leipzig, 1868, in-8; **Lepsius** etc.

archaismŭ allŭ formelorŭ, dérŭ pênĕ şi prin modulŭ de întrebuinţare, despre care noĭ într'adinsŭ ne-amŭ reţinutŭ de a vorbi pênĕ acuma.

Lakatos ni spune că se scriea dela drépta spre stânga.

Chĭarŭ înse de nu nĭ-o spunea, lesne s'arŭ fi pututŭ recunnósce din însăşĭ legătura monogrammelorŭ, în carĭ noĭ vedemŭ regularmente pusŭ înainte sonulŭ pronunţatŭ în urmă.

Şi nu numaĭ din legătura monogrammelorŭ, ci pênĕ şi din ordinea de aşeḑare a litterelorŭ.

Nu essistă nicĭ unŭ alfabetŭ vechiŭ séŭ noŭ, în fruntea căruĭa să se affle semnulŭ graficŭ allŭ sonuluĭ *lĭ*, precumŭ amŭ veḑutŭ maĭ susŭ în „litterae Blackorum.“

Acéstă anomaliă este înse numaĭ apparinte.

Alfabetulŭ întregŭ e scrisŭ de Lakatos în treĭ linie aşa:

lĭ--l--k--k--j--i--ch--gĭ--g--f--e--d--ţ--cĭ--b--a
ĭ--x--ĭu--u--t--kĭ--s--ş--v--r--p--oa-o--nĭ--n--m
z

Citindŭ dela drépta spre stânga, după cumŭ trebuĭ să se urmeze într'o sistemă retrogradă, noĭ avemŭ:

a--b--cĭ--ţ--d--e--f--g--gĭ--ch--i--j--k--k--l--lĭ--m
n--nĭ--o--oa--p--r--v--ş--s--kĭ--t--u--ĭu--x--ĭ--z

Nu este în fondŭ maĭ nicĭ o deosebire de ordinea cellorŭ-l'alte alfabete ariane séŭ semitice.

Sacramentalulŭ *alefŭ* allŭ Fenicianilorŭ figuréză şi aci în capulŭ meseĭ.

Cea maĭ viuă lumină nu numaĭ despre modulŭ de a scri, dérŭ şi assupra configuraţiuniĭ litterelorŭ, arruncă următórea inscripţiune lapidară în limba maghiară, descoperită nu de-multŭ în Transsilvania de către d. Blasiŭ Orbán în biserica săcuéscă unitară dela Enlaka în regiunea Odorheĭuluĭ.

Éccĕ-o:

Acésta se transcrie cu ortografia unguréscă aşa:

n--e--t--s--i--z--a--gy
e--k--a--cs--i--a--n--s--u--m--s--u--i--gy--r--o--e--g

Citindŭ dela drépta spre stânga şi dela rôndulŭ de gĭosŭ spre cellŭ susŭ, întocmaĭ ca în grafica semitică, acésta sună:

Georgyius Musnai csak egy az Isten.

Adecă:

„Georgiŭ Musnai, numaĭ unulŭ e Dumneḑeŭ.“

O devisă stereotipă a confessiuniĭ unitare, la care apparţinea autorulŭ legendeĭ.

In aceĭa-şĭ biserică dela Enlaka se afflă o inscripţiune latină, care lîmuresce professiunea şi epoca acestuĭ Georgiŭ Musnai:

„Hocce templum per man. noxius inma-
„nium Tartarorum Anno 1661 in cineres
„reductum, beneficio et pio erga Deum zelo
„incolar. Jenlakiens. et Martonosien. in ho-
„norem uni veri Dei lacunare tectum *arte*
„pictoria insignit A. 1668 Georgius Muznai,
„pastore existente Johanne Arkosi.“

Uniculŭ monumentŭ epigraficŭ cu „litterae Blackorum“, conservatŭ ca prin miracolŭ pênĕ 'n ḑillele nóstre, se datoresce dérŭ unuĭ zugravŭ Săcuĭu de pe la 1668.

Configuraţiunea generală a litterelorŭ în acéstă inscripţiune nu differă de alfabetulŭ luĭ Lakatos, offerindŭ numaĭ unele variaţiunĭ secundare, dintre carĭ sunt interessante următórele doue:

1-o. Sonulŭ *e* espressŭ de doue orĭ ca în Lakatos şi o dată printr'o formă redusă ;

2-o. (t) perde rotunḑimea codiţeĭ: , devenindŭ şi maĭ aprópe de cellŭ ieroglificŭ;

Numaĭ (cĭ) se abatte cu totulŭ dela tipulŭ, astŭ-feliŭ cā ambele figure trebuĭ considerate ca doue semne deosebite pentru a esprime unulŭ şi acella-şĭ sonŭ, după cumŭ amŭ vĕḑutŭ şi 'n Lakatos doue semne deosebite pentru sonulŭ *k*:

Totalitatea alfabetuluĭ copprinde dérŏ nu 33, ci 34 littere simple, affară de monogramme.

D. Orbán are deplina dreptate cândŭ numesce inscripţiunea luĭ Musnai unŭ illustru şi nepreţuitŭ tesaurŭ naţionalŭ: „nevezetes „és megbecsülhetlen nemzeti kincs e feli„rat“ ([32]).

In adevĕrŭ, nu póte fi nemicŭ maĭ putericŭ ca o demonstraţiune epigrafică.

In lipsa uneĭ assemenĭ, însăşĭ possibilitatea essistinţeĭ vre-unuĭ alfabetŭ separatŭ la Săcuĭ a fostŭ generalmente bănuită.

Degia în secolulŭ trecutŭ Ungurulŭ Desericzky reprodusese o epistolă scrisă pe o scândură cu aceste littere, găsită în Transilvania în satulŭ Szent-Miklós totŭ din regiunea Odorheiuluĭ şi care se desciffréză:

«Vuni mast tögy-fo; s a van eo pinizurt, ecs az eo it erdöbe: ma böt
«Ianos, s böte Kovacs. Csinal-ti, ma böas mastu, avagy mastu csinaltas.»

Acésta se transcrie în limba maghiară modernă aşa:

„Vané most tölgy-fa? 's ha van jó pénzért, „és a' jó itt erdöhöz? ma vett János, 's vette „Kováts, tsinálj-te, ma vehess mástúl, avagy „mástúl tsinaltass“.

Adecă:

„Este óre acumŭ lemnŭ de stegĭarŭ? Şi décă „este cu preţŭ bunŭ, şi bunŭ aice la pădure? „Astăḑĭ a cumperatŭ Ianoşŭ şi a cumpĕratŭ „Covacĭu. Veḑĭ tu, astă-ḑĭ să poţĭ cumpĕra dela „cine-va, séŭ fă să cumpere altulŭ.“ ([33])

După forma cea archaică a limbeĭ şi a ortografieĭ, *vuni* pentru *vané*, *fo* pentru *fa*, *pinizurt* pentru *pénzért*, *böt* pentru *vött* etc., acéstă naivă epistolă despre o cumperătóre de lemne cată să fie cellŭ puţinŭ din secolulŭ XV.

Cu tóte astea neminĭ nu-ĭ putea da nicĭ o importanţă, căcĭ affară de Desericzky n'a veḑutŭ neminĭ însuşĭ originalulŭ, după cumŭ nu s'aŭ veḑutŭ de către neminĭ nicĭ inscripţiunile celle săcuescĭ pe carĭ se ḑice că le-arŭ fi adunatŭ de prin Transilvania renumitulŭ collecţionistŭ maghiarŭ Cornides. ([34])

Unŭ dubiŭ fórte legitimŭ domnĭa assupra cestiuniĭ.

In deşertŭ protesta în favórea alfabetuluĭ renumitulŭ filologŭ maghiarŭ Gyarmathi. ([35])

Pênĕ şi iesuituluĭ Timon, carele nu era tocmaĭ dintre ceĭ maĭ scrupuloşĭ pe terrêmulŭ criticŭ, totŭ ce se povestĭa despre litterele săcuescĭ i se părea a fi o fantasmagoriă. ([36])

---

(32) *A Székelyföld leirása történelmi* etc., Pest, 1868-71, in-4, t. 1, p. 124.

(33) **Desericius**, *Initia et majores Hungarorum*, lib. IV, cap. 7, ap. **Katancsich**, *De Istro ejusque adcolis*, Budae, 1798, in-8, p. 306-8.

(34) **Wallaszky**, *Conspectus reipublicae literarum in Hungaria*, Lipsiae, 1785, in-8, par. I, tsecţ. I.

(35) *Kritische Grammatik der ungarischen Sprache*, Klausenburg, 1794, in-8, t. I, init.

(36) **Timon**, *Imago novae Hungariae*, Cassoviae, 1734, in-16, Additamentum p. 2: «De literis Scythicis, apud Si«culos repertis, multa legi, multa audivi, sed suspectae mihi «fuerunt idcirco, quia quid illis notatum, quid expressum «fuerit, nemo recensuit, nemo explicuit. Nihil certe adhuc «ex illis didicimus; et nescio, an unquam quisquam ex illis «in lucem prolaturus sit. Novas notas fingere etiam hoc se«culo quisque potest».

Inscripţiunea murală dela Enlaka, accessibilă pentru orĭ-cine voesce s'o védă, pune capĕtŭ acestuĭ scepticismŭ de pênĕ maĭ dĕ-ună-dĭ, şi d. Orbán nu essageréză întru nemicŭ vorbindŭ cu entuziasmŭ despre estrema importanţă a descopeririĭ sélle.

D-sea cade înse în pĕccatulŭ betrânuluĭ Turotz cândŭ presuppune paternitatea Huniloru în nesce littere curatŭ semitico-ariane, în carĭ nu essistă, fie în formă, fie în modulŭ de a scri, absolutamente nicĭ unŭ ingredientŭ nord-asiaticŭ.

Chĭarŭ dintre Ungurĭ, degia Bel constatase semitismulŭ unorŭ caractere ([37]), érŭ celebrulŭ Pray era maĭ dispusŭ a le attribui Germanilorŭ decâtŭ Hunilorŭ. ([38])

Să se noteze că testulŭ luĭ Kézai, în care se arată trecerea acestorŭ littere dela Românĭ la Săcuĭ, a fostŭ necunnoscutŭ luĭ Bel şi Pray.

Unŭ alfabetŭ hunicŭ, décă a essistatŭ vre-o dată, trebuĭa să semene maĭ curândŭ cu caracterele descoperite de d. Bolliacŭ în ruina dela Slonŭ, unde se observă în realitate numeróse elemente turanice, şi cată să se fi scrisŭ numaĭ dóră în liniă perpendiculară după tipiculŭ mongolicŭ, érŭ nu dela drépta spre stânga după mecanismulŭ graficeĭ semitice şi 'n parte chĭarŭ a celleĭ ariane, căcĭ totŭ aşa se scriea în limba zendică şi 'n acea etruscă, fără a maĭ vorbi despre semi-retrogradulŭ βουστροφηδόν allŭ Grecilorŭ.

Vechiĭ Egipteni scrieaŭ de assemenea nu numaĭ cu ieroglife, dérŭ şi în grafica ieratică şi demotică.

Chĭarŭ Goţiĭ, probabilmente înse numaĭ ramura gepidică, care occupase într'unŭ timpŭ o porţiune occidentală a Transilvanieĭ, scrieaŭ în acella-şĭ modŭ.

Pe sfinsulŭ descoperitŭ în 1847 la Turda se citesce:

NAOLRAFEREIΘISAMIAMI.

Citindu-se dela drépta spre stânga, avemŭ: *ima ima si thi ere farloan*, ceĭa-ce se transcrie fórte lesne în limba germană modernă prin: „ihm, ihm sei die Ehre verliehen", adecă: „luĭ fie-ĭ dată mărirea" ([39]), cea maĭ potrivită legendă pe figura uneĭ divinităţĭ pagane.

Vomŭ maĭ adăuga că şi vechile rune slavice se scrieaŭ totŭ dela drépta spre stânga. ([40])

Intr'unŭ cuvêntŭ, nemicŭ turanicŭ şi totulŭ ariano-semiticŭ, arŭ fi de agĭunsŭ numaĭ atâta pentru a înlătura radicalmente orĭ-ce ipotesă hunică, chĭarŭ décă Simonŭ Kézai, scriêndŭ între anniĭ 1250-1300, nu ni spunea că Săcuiĭ împrumutaseră aceste caractere anume dela Românĭ, şi chĭarŭ décă diploma luĭ Ţepeşŭ din 1492 nu nĭ-arŭ attesta usulŭ lorŭ în Muntenia pênĕ pe la 1500.

Cumŭ-că alfabetulŭ este dacicŭ, o probéză:

1. Moştenirea luĭ de către Românĭ, adecă Daco-latinĭ, productŭ directŭ allŭ ammesteculuĭ Dacilorŭ cu elementulŭ italicŭ;

2. Lipsa de orĭ-ce medievalŭ séŭ chiarŭ din ultima fasă a anticităţiĭ, astŭ-feliŭ că arŭ fi absurdŭ a bănui că străbuniĭ nostri vorŭ fi luatŭ de unde-va assemenĭ caractere în cursulŭ evuluĭ mediŭ;

3. Formaţiunea semnuluĭ ɧ pe basea uneĭ fonetice eminamente tracice, care nu se assémenă în astă privinţă decâtŭ numaĭ cu acea zendică, arménă şi slavică, pe cândŭ însuşĭ alfabetulŭ nefiindŭ nicĭ zendicŭ, nicĭ

(37) **Bel,** *De veteri literatura Hunno-scythica,* Lipsiae, 1718, in-8.

(38) **Pray,** *Dissertationes in annales Hunnorum*, Vindobonae, 1775, in-f., p. 61, nota t.

(39) Vedĭ *Istoria critică,* t. 1, vol. 1, p. 321.

(40) **Wiszniewski,** *Historya literatury polskiéj*, Kraków, 1840, in-8, t. 1, p. 169-72.

arménŭ, nicĭ slavicŭ, urméză *eo ipso* că trebuĭ să fie dacicŭ.

Coincidinţa acestorŭ treĭ punturĭ constituă o perfectă certitudine, care se verifică printr'o seriă de întrebărĭ antitetice:

1. Décă alfabetulŭ nu e dacicŭ, atuncĭ dela care altŭ poporŭ arianŭ séŭ semiticŭ, nicĭ decumŭ turanicŭ, pututu-l'aŭ căpĕta Românii fără a se mişca din Dacia?

2. Décă alfabetulŭ nu e dacicŭ, şi noĭ scimŭ în acellaşĭ timpŭ că ellŭ nu este medievalŭ, ci offeră nesce indicĭ fórte vechĭ, atuncĭ cine óre într'o epocă antică l'a pututŭ transmitte Românilorŭ pe territoriulŭ Dacieĭ?

3. Décă alfabetulŭ nu e dacicŭ, şi totuşĭ cată să ni-lŭ fi datŭ esclusivamente vre-o ginte prefăcêndŭ pe *h* in *z*, după cumŭ sunt Zenḑiĭ, Armeniĭ şi Slaviĭ, érŭ caracterele grafice vechĭ şi noue alle acestorŭ treĭ némurĭ sunt cu totulŭ altŭ-feliŭ, fiindŭ bine cunnoscute in paleografiă, atuncĭ unde óre să'ĭ putemŭ găssi paternitatea affară de gintea tracică, din care făceaŭ parte Daciĭ şi la care in adevĕrŭ *h* se schimba in *z* şi chĭarŭ se alternaŭ ambele sonurĭ?

Desfidemŭ pe orĭ-cine de a eşi din aceste dilemme.

O dată demonstratŭ dacismulŭ caracterelorŭ, să urmărimŭ pe însuşĭ părintele acestuĭ alfabetŭ, luândŭ dreptŭ călăuze doue fontâne istorice dintre celle maĭ ponderóse: pe Strabone şi pe Dione Crisostomŭ.

Cellŭ ânteiŭ sub Augustŭ, cellŭ-l'altŭ sub Traianŭ, ambiĭ ni spunŭ că civilisaţiunea Dacilorŭ se datorĭa unuĭ Dekeneŭ cu vr'o sută de annĭ înainte de Cristŭ.

„Acestŭ fărmecătorŭ — ḑice Strabone — învĕţase în Egiptŭ nesce semne, προσημασίας, prin carĭ pretindea a cunnósce voinţa divină" ([41]).

Adducêndu-ni a-minte că *semnele sacre* la Egipteni eraŭ ieroglifele, că pênĕ astăḑĭ în India alfabetulŭ samscritŭ se chĭarŭ *dêvanâgari*, adecă dumneḑeescŭ, şi că la vechiĭ Germanĭ termenulŭ *rûna* se applica d'o potrivă la scriere şi la farmecŭ, cuvintele luĭ Strabone devinŭ fórte clare.

Elle indică introducerea în Dacia de cătră Dekeneŭ a unorŭ caractere grafice din Egiptŭ.

La Evreĭ unŭ singurŭ şi acella-şĭ cuvêntŭ avea înţellesulŭ de «semnŭ dela Dumneḑeŭ» şi «litteră» ([42]).

Chĭarŭ în ḑillele nóstre unŭ selbatecŭ din tribulŭ americanŭ Kickapoos inventândŭ pentru compatrioţiĭ seĭ unŭ alfabetŭ, a fostŭ consideratŭ de cătră dênşiĭ ca fărmecătorŭ, érŭ litterele selle se întrebuinţaŭ la rugăcĭunĭ «pentru a cunnósce voinţa divină», întocmaĭ ca semnele celle egiptene alle luĭ Dekeneŭ. ([43])

Dione Crisostomŭ confirmă acestŭ modŭ de a înţellege pe Strabone.

Importanta'ĭ monografiă despre Dacĭ a agĭunsŭ pênĕ la noĭ abia în câte-va fragmente.

In secolulŭ VI a cunnoscut'o încă şi o citéză Gotulŭ Iornande, desfigurândŭ înse tóte după

(41) **Strabo,** lib. VII, cap. 3, § 11.—**Tardieu,** *Géographie de Strabon,* Paris, 1873, in-8, t. 2, p. 27, traduce: «Decenaeus, «espèce de charlatan, qui avait longtemps voyagé en Egypte «et y avait acquis la connaissance de certains signes, à l'aide «desquels il annoncait les volontés divines.»—Vomŭ observa că 'n Strabone nu este «charlatan», ci γοης, adecă, «sorcier» séŭ «magicien».

(42) **Renan,** *Hist. des langues sémitiques,* Paris, 1858, in-8, p. 115.

(43) **Tylor,** *The early history of mankind,* London, 1870, in-8, p. 89: «Catlin tells how the chief of the Kickapoos, a man «of great ability, generally known as the «Shawnee Prophet», «having, as was said, learnt the doctrines of Christianity from «a missionary, taught them to his tribe pretending to have «received a supernatural mission. He composed a prayer, which «he wrote down on a flat stick, in characters somewhat re«sembling Chinese letters. When Catlin visited the tribe, «every man, woman, and child used to repeat this prayer mor«ning and evening, placing the fore-finger under the first cha«racter, repeating etc.»

obiceiŭ din dorinţă de a germanisa cu orĭ-ce preţŭ vechile némurĭ tracice dela Dunăre.

Intr'unŭ importantissimŭ passagiŭ, Dione Crisostomŭ ḑice că Dekeneŭ a iniţiatŭ pe Dacĭ în diversele ramure alle filosofieĭ, ĭ-a înzestratŭ cu o literatură, lĭ-a datŭ legĭ scrise: „leges *conscriptas*“ ([44]).

Pênĕ atuncĭ eĭ nu aveaŭ tóte acestea.

Allăturândŭ pe Dione Crisostomŭ cu Strabone, adecă semnele egiptene alle celluĭ ănteiŭ cu scriptura cea filosofică a celluĭ-l'altŭ, şi punêndu-ĭ apoĭ pe amĕndouĭ faţă 'n faţă cu alfabetulŭ de maĭ susŭ, e cu anevoiă a nu recunnósce opera luĭ Dekeneŭ.

Trebuĭ adausŭ numaĭ că reformatorulŭ Dacieĭ n'a transplantatŭ la Dunăre unŭ alfabetŭ purŭ egipténŭ, ci pe lôngă unele ieroglife a maĭ gruppatŭ o sémă de caractere feniciane, ellene, zendice şi altele; dérŭ şi acestea de assemenea, după cumŭ a doveditŭ astă-ḑĭ sciinţa paleografică, derivă maĭ tóte directŭ séŭ indirectŭ din celle treĭ sisteme grafice alle Egiptuluĭ. ([45])

Fenicianiĭ maĭ cu sémă eraŭ pe ţermiĭ Niluluĭ ca la dênşiĭ a-casă, «Sémites à demi égyptisés», precumŭ îĭ numesce fórte bine d. de Rougemont ([46]).

S'arŭ puté pune înse o cestiune.

Unele littere, precumŭ amŭ vĕḑutŭ maĭ susŭ, indicândŭ intr'o stare de admirabilă conservaţiune, ca şi cândŭ arŭ fi copiate astăḑĭ după inscripţiunile celle maĭ archaice, tocmaĭ periódele primordiale din istoria alfabetelorŭ semitice şi ariane, cumŭ de aŭ pututŭ elle a se cristallisa atâtŭ de bine in cursŭ de doue miĭ de annĭ?

(44) Ap. **Iornand.**, *De reb. Get.*, cap. 11.

(45) **Sharpe,** *Egyptian Hieroglyphics,* London, 1861, in-8, p. 27.

(46) *L'âge du bronze,* Paris, 1866, in-8, p. 201.

„O mare desvoltare relativă a cultureĭ litterare—ḑice d. Lenormant—şi prin consecinţă o mare desvoltare relativă a usuluĭ „de a scri, este principala şi decisiva causă „a rapidităţiĭ cu care se modifică şi se schimbă maĭ multŭ séŭ maĭ puţinŭ figurele litterelorŭ in alfabetulŭ unuĭ poporŭ. Semnele „grafice sufferŭ in realitate ca unŭ feliŭ de „ródere prin purtare, pe cândŭ elle se păstréză din contra décă sunt rarŭ intrebuinţate. La unŭ poporŭ litteratŭ, care scrie „multŭ şi unde maĭoritatea scie carte, variaţiunile paleografice sunt desse şi grăbescŭ deformaţiunea litterelorŭ, fie prin „complicaţiunĭ şi impodobirĭ cândŭ e vorba „de caligrafiă, unde se cere maĭ pe susŭ de „tóte eleganţa, fie prin simplificaţiunĭ şi „prescurtărĭ cândŭ e vorba de cursivă, a căriĭa prima condiţiune este răpeḑiciunea. Porulŭ care scrie pe câtŭ se póte maĭ puţinŭ, remănêndŭ in astă privinţă intr'o „quasi-barbariă, este acella ce conservă maĭ „multŭ timpŭ şi maĭ neattinse formele primitive alle litterelorŭ.“ ([47]).

D. Lenormand observă maĭ departe că usulŭ cernelleĭ séŭ allŭ orĭ-şi-căriĭ alte materie licuide concurge la corrupţiunea unuĭ alfabetŭ, pe cândŭ gravarea caracterelorŭ pe o materiă dură este de o natură conservatrice, fiindŭ-că se scrie cu greŭ.

Décă dérŭ litterele dacice aŭ pututŭ să supraviueţuéscă cu atâta puritate la Românĭ şi apoĭ la Săcuĭ, causa este că:

1. Se scriea fórte puţinŭ;

2. Caracterele trebuĭaŭ încrestate.

Orĭ-cumŭ să fie, acestŭ alfabetŭ, din care noĭ amŭ esplicatŭ aci abia o mică parte, căcĭ n'amŭ

(47) *Sur la propagation de l'alphabet phénicien,* Paris, 1872, in-8, t. 1, p. 115.

voitŭ a deschide vre-o portiţă controverseĭ, cată să'şĭ ĭea loculŭ nu numaĭ in paleografia universală, ci maĭ cu sémă in istoria universală a cultureĭ.

Nicĭ unulŭ din istoriciĭ românĭ, deşi ceĭ maĭ mulţĭ sunt tocmaĭ de peste Carpaţĭ, n'a vissatŭ măcarŭ că Săcuiĭ possedă unŭ anticŭ alfabetŭ împrumutatŭ în evulŭ mediŭ dela Românĭ, necumŭ să-şĭ maĭ fi datŭ ostenélla de a'lŭ găssi, de a'lŭ studia paleograficesce şi de a'lŭ confrunta cu revelaţiunile luĭ Strabone şi Dione Crisostomŭ despre modalitatea nasceriĭ littératureĭ la Dacĭ; dintre istoricĭ străinĭ, pe de altă parte, illustrulŭ Schaffarik observase preţiosulŭ testŭ allŭ luĭ Kézai cu „Zaculi litteris Blackorum uti perhibentur", dérŭ necunnoscêndŭ de locŭ litterele în cestiune, credea că Săcuiĭ vorŭ fi luatŭ dela Românĭ anume slovele cirillice, şi se mira ellŭ singurŭ cumŭ de nu se maĭ afflă nicĭ o urmă cirillico-săcuéscă (48).

§ 7.

DIFFERINŢA INTRE ORIGINEA UNEI NAŢIUNI ŞI ORIGINEA CULTUREI NAŢIONALE.

Analisa alfabetuluĭ dacicŭ, devenitŭ românescŭ şi în fine săcuescŭ, după ce apparţinuse fragmentatŭ la căte şi maĭ căte popóre de feliŭ de feliŭ de viţe, a fostŭ pentru noĭ o simplă întroducere la studiulŭ reacţiuniĭ omuluĭ contra natureĭ pe territoriulŭ Dacieĭ, căcĭ totŭ atâtŭ de pestriţă ca şi grupparea acellorŭ littere, totŭ atâtŭ de eterogenă este pe ţermiĭ Istruluĭ originea vestmintelorŭ, originea armelorŭ şi originea lŏcuinţelorŭ, de unde procede întréga civilisaţiune.

D. Baronzi, adunândŭ căte-va materialurĭ pentru istoria limbeĭ române, înşiră la unŭ locŭ următórele numirĭ de îmbrăcăminte ţerrănéscă:

„*Androcŭ* séŭ *vĕlnicŭ*.—*Fotă*—*Iă*.—*Maramă*.—*Brâŭ*.—*Zevelcă*.— *Zevelcuţă*.— *Salbă*.—
„*Pandlicele*. — *Ţopĭ*. — *Fluturaşĭ*. —*Paftalle*.—
„*Percelle*.—*Cămĕşă de borangicŭ*.—*Brobódă*.—
„*Şireţelle*. — *Cogĭocŭ*. — *Opincĭ*. — *Căcĭullă*.—
„*Scurteĭcă*. — *Zeghiă*. — *Colţişorĭ*. — *Călţunĭ*. —
„*Veriguţe*.— *Broschiţă* séŭ *altiţă*.— *Zăbunŭ*.—
„*Stremătură*. — *Cipcă*. — *Tichiă*. — *Libadea*.—
„*Ţolŭ*.— *Plocatŭ*.— *Velinţă*.— *Pătură*.—*Straie*.
„— *Allésă*. — *Papucĭ*. — *Mărgelle*. —*Glugă*. —
„*Iţarĭ*. —*Imineĭ*.— *Pantofĭ*.— *Ştergarŭ*.— *Rochiă*. — *Cĭórecĭ*. — *Poturĭ*. — *Cepchenŭ*. — *Fustă*.— *Curelle*. — *Brâne*.— *Nogiţe*.— *Sarică*.—
„*Ipingea*.— *Fermenea*.— *Condurĭ*. — *Concĭu*.—
„*Iestemellŭ*.— *Strîmţarĭ*.— *Bete*.— *Chimirŭ*. —
„*Conteşŭ*.—*Cercelluşĭ*.—*Tivilichiă*.—*Găitane*.—
„*Fundă*.—*Făşióre*.—*Falbalalle*.—*Tulpănaşŭ*—
„*Pănsătură*.—*Scorţarĭ*.— etc. (1)

Registrulŭ e departe de a fi măcarŭ pe giumĕtate completŭ, şi totuşĭ décă arŭ supraviueţui numaĭ aceştĭ terminĭ, perindŭ d'o dată totalitatea limbeĭ, astŭ-feliŭ ca filologia să fie silită a se pronunţa esclusivamente după celle şépte-ḑecĭ cuvinte de maĭ susŭ, dintre carĭ nicĭ ḑece nu sunt latine, óre ca ce feliŭ de ideă s'arŭ puté face în privinţa naţionalităţiĭ române?

Acella-şĭ fenomenŭ ne întimpină în numile lŏcuinţelorŭ: *bordeiŭ*, *colibă*, *hrubă*, *odaiă*, *sobă*, *stână*, *oraşŭ*, *tărgŭ* etc., din carĭ celle maĭ multe sunt cu totulŭ străine originiĭ nóstre naţionale, arătândŭ înse istoriculuĭ successivele straturĭ de culture, impuse territoriuluĭ dintre Carpaţĭ şi Dunăre prin complessulŭ trecutuluĭ seŭ cronologicŭ şi allŭ posiţiuniĭ sélle geografice.

(48) *Slowanské starozitnosti*, Praha, 1837, in-8, p. 609: „Tedy uzjwali pisma cyrilshého giz pred 1290?"

[1] **Baronzi**, *Limba română şi tradiţiunile eĭ*, Brăila, 1872, in-8, p. 95.

Totŭ aşa în nomenclatura armelorŭ: *puşcă, sabiă, flintă, ghiógă, măciucă, buzduganŭ, suliţă* etc.

In vinele Românilorŭ nu curge probabilmente nicĭ o picătură de sânge egipténŭ, şi totuşĭ străbuniĭ nostri aŭ scrisŭ óre-căndŭ cu ieroglife; de assemenea póte să se întêmple în limba română unŭ termenŭ vestimentarŭ, militarŭ séŭ architectonicŭ de pe la capetele lumiĭ, fără ca acéstă singură consideraţiune, décă nu sunt şi altele maĭ decisive, să implice între noĭ şi cine maĭ scie cine vre-unŭ gradŭ de încuscrire; în orĭ-ce casŭ înse atarĭ împrumuturĭ de vorbe indică împrumuturĭ correlative de idee séŭ de lucrurĭ, confirmândŭ din noŭ că lupta omuluĭ contra condiţiunilorŭ fisice este atâtŭ de a-nevoiă, încâtŭ pe fie-care puntŭ allŭ globuluĭ pămĕntescŭ trebuĭ să collaboreze miriade de annĭ umanitatea întrégă.

Madritulŭ cu largele sélle strade şi cu celle 42 de pieţe este ellŭ opera Spaniolilorŭ?

Sub acéstă măréţă capitală a Castillieĭ, dintr'unŭ terrêmŭ geologicŭ maĭ vechiŭ decâtŭ petrificaţiunile de elefantŭ şi de rinocerŭ găssite pe d'assupra'ĭ, s'aŭ desmormêntatŭ topóre necĭoplite de silex şi de quartzitŭ ([2]).

Eccĕ unde se urcă adevĕratulŭ légĕnŭ allŭ Madrituluĭ!

In Marsillia la 1864, dintr'o adâncime de 4 metri şi gĭumĕtate, s'a scosŭ de sub case resturile uneĭ archaice corăbie făcute din cedru, care trebuĭa să fi venitŭ aci numaĭ dóră din regiunea Libanuluĭ ([3]).

Ettă cuĭ se datoresce portulŭ cu 1200 de vasse, de care atâtŭ de mândră e actuala Franciă!

(2) **Rougemont**, *L'âge du bronze*, 281.
(3) *Ibid.*, 302.

Civilisaţiunea umană, chĭarŭ în starea'ĭ cea maĭ rudimentară, căcĭ nemicŭ nu póte fi maĭ simplu ca o vizuină, o bâtă séŭ o cărpă, este degia produssulŭ uneĭ laborĭ immense, la successulŭ căriĭ aŭ concursŭ aprópe tóte ginţile, moştenindu-se *incognito* una pe alta.

§ 8.

TZUNDRA ŞI ZEGHEA.

Numele cellŭ maĭ pre-istoricŭ allŭ vestmêntuluĭ derivă dela o radicală *tan*, a tinde.

De acollo avemŭ:

1-o. Sanscritulŭ *tantra*, haĭnă;
2-o. Persianulŭ *tanah*, stoffă;
3-o. Osseticulŭ *tuna*, idem;
4-o. Celticulŭ *tona* séŭ *tonach*, vestmêntŭ;
5-o. Latinulŭ *tunica* ([1]).

Deşi la Germanĭ şi la Slavĭ acestŭ derivatŭ allŭ radicaleĭ *tan* se pare a nu avé representanţĭ, totuşĭ simultanitatea luĭ la Inḑĭ şi la Celţĭ probéză că este maĭ vechiŭ decâtŭ separaţiunea trunchĭuluĭ arianŭ în diverse ramure asiatice şi europeane, întemplată cellŭ puţinŭ cu 4,000 annĭ înainte de Cristŭ.

Cercetările ulterióre demonstră înse că *tan* în înţellesŭ de vestmêntŭ a essistatŭ nu cu patru, ci cu ḑece miĭ de annĭ înainte, adecă în acea ultra-primordială epocă, în care străbuniĭ Arianilorŭ şi aĭ Chinesilorŭ eraŭ încă unŭ singurŭ némŭ.

In adevĕrŭ, d. Gustavŭ Schlegel constată în limba chinesă radicala *tan* în simţŭ de a tinde, de unde şi acollo provine *tan*-haĭnă, maĭ allesŭ o îmbrăcăminte de totŭ ordinară, a „garment without lining, a sheet“, care termenŭ în pronunciaţiunea vulgară ĭea forma

(1) **Pictet**, *Les origines indo-européennes*, II, 297.

de *tşin*, dérŭ se scrie totŭ-d'a-una cu caracterulŭ *tan* însoţitŭ de chiăia vestmêntuluĭ (2).

Estrema anticitate a acestuĭ cuvêntŭ este prin urmare maĭ pe susŭ de orĭ-ce îndouélă.

Trecêndŭ în Europa, *tan*-vestmêntŭ a scăḑutŭ pretutindenĭ din *a* la *u*: *tona, tonach, tuna, tunica,* urmândŭ cunnoscuteĭ legĭ filologice de greutatea relativă a vocalelorŭ, astŭ-feliŭ că samscritulŭ *tantra,* décă s'arŭ fi conservatŭ şi ellŭ întregŭ în vre-o limbă europeă, trebuïa să devină *tontra* séŭ *tuntra.*

Acéstă formă *tan+tra* se distinge prin suffissulŭ *tra,* carele caracteriză anume lucrurile „servindŭ la unŭ usŭ".

Aşa de essemplu: *nêtra,* ochiŭ dela *nî*—a conduce, adecă servindŭ la conducere; *çrôtra,* urechiă, dela *çru*—a auḑi, adecă servindŭ la auḑire; *gâtra,* mĕdullarŭ, dela *gâ*—a merge, adecă servindŭ la mergere; *vâstra,* îmbrăccăminte, dela *vas*—a îmbrăcca, adecă servindŭ la îmbrăccare; *çastra,* săgéttă, dela *ças*—a uccide, adecă servindŭ la uccidere; *pâtra,* vasŭ, dela *pâ*—a bé, adecă servindŭ la bĕutŭ; *amatra,* coffă, dela *am*—a se duce, adecă servindŭ la dusŭ, etc. (3)

Tantra însemnéză litteralmente o haĭnă destullŭ de spaţiósă pentru a se întinde pe corpŭ, unŭ feliŭ de mantă „servindŭ la tindere" (4).

In limbele europee suffissulŭ *tra* a devenitŭ celle maĭ de multe orĭ *dra.*

Aşa bună-óră ideia de vêslă, adecă „servindŭ a despica", dela radicala *ar,* capĕtă în diversele dialecte ariane următórele formaţiunĭ:

sanscr.	anglo-sax.	scandin.	vechĭu-germ.	litv.	celt.
ari-*tra*	re-*dhra*	rô-*dhr*	rue-*dar*	ru-*delis*	rho-*dol*

In acestŭ modŭ forma europeă cea maĭ legitimă din sanscritulŭ *tantra,* scăḑutŭ la *tuntra* prin uşurarea cea regulată a vocaleĭ radicale, este *tundra.*

In deşertŭ vomŭ căuta unŭ assemenea nume allŭ vestmêntuluĭ la Grecĭ, Latinĭ, Germanĭ, Celţĭ, Litvanĭ, Slavĭ.

Ellŭ se găssesce numaĭ la Românĭ, şi încă nu la toţĭ, ci esclusivamente la locuitoriĭ din munţĭ, ceĭ maĭ credincioşĭ păḑitorĭ aĭ datinelorŭ străbune, carĭ pênĕ astă-ḑĭ se îmbraccă cu *ţundra.*

In zona cămpénă a Românieĭ şi chĭarŭ în podgoriă „ţundra" nu essistă.

Nemicŭ nu póte fi maĭ sanscritŭ ca acestŭ termenŭ, şi fiindŭ-că noue nu ni l'aŭ împrumutatŭ celle-l'alte popóre ariane alle Europeĭ, de óră ce la dênsele ellŭ nu possede suffissulŭ *tra,* este învederatŭ că Româniĭ l'aŭ moştenitŭ d'a-dreptulŭ dela Dacĭ, carĭ la rôndulŭ lorŭ îllŭ adduseră séŭ îllŭ primiseră din sudulŭ Asieĭ.

Singura modificaţiune curatŭ românéscă este sibilarea luĭ *t* în *ţ.*

Ceĭa-a ce s'a întemplatŭ cu alfabetulŭ dacicŭ, a păţit'o şi *ţundra.*

Dela noĭ în cursulŭ evuluĭ mediŭ aŭ luat'o Săcuiĭ, prefăcênd'o în *tzondra* séŭ *czundra,* deşi ceĭ-l'alţĭ Ungurĭ nu cunnoscŭ de locŭ acéstă vorbă atâtŭ de ariană, întrebuinţândŭ în locu'ĭ cuvêntulŭ *szür* (5).

Bulgariĭ şi Serbiĭ n'aŭ pututŭ s'o ĭea dela Românĭ, învecinându-se cu noĭ numaĭ din partea câmpieĭ, unde *ţundra* nu se aude.

O ţundră ce-va maĭ lungă se ḑice românesce *zeghe.*

(2) **Schlegel,** *Sinico-Aryaca ou recherches sur les racines primitives,* Batavia, 1872, in-8, p. 134-38.

(3) Alte essemple în **Bopp,** *Gramm. comparée,* IV, 62, § 815 b.

(4) Cf. **Chavée,** *Lexiologie indo-européenne,* Paris, 1864, in-8, p. 171.

(5) **Benkö,** *Transsylvania sive magnus Transsylvaniae principatus,* Vindobonae, 1777, in-8, t. 1, p. 404.

Lessiconulŭ Budanŭ scrie acéstă ḑicere *zeche*, esplicând'o prin: „ţundră, sumanŭ, ein grober Bauernrock, Bauernkittel“, şi derivând'o din latinulŭ: *sagum* (6).

Finalurile *ghe* şi *che* presuppunŭ la Românĭ totŭ-d'a-una pe unŭ primitivŭ *tŭl*, *gŭl* séŭ *cŭl*, precumŭ în „ure-*che*“ din „auri*cŭla*“, „păre-*che*“ din „pari*cŭlum*,“ „gĭun-*ghĭu*“ din „ju*gŭlum*“, „un-*ghe*“ din „un*gŭla*“, „ve-*chĭu*“ din „ve*tŭlus*“, „mu-*che*“ din „mu*tŭlum*“ etc.

Astŭ-feliŭ *zechea* séŭ *zeghea* corespunde perfectamente latinuluĭ *sagulum*=*saghea*, căcĭ formaţiunea finalurilorŭ *ghe* séŭ *che* esclude în fonologia română orĭ-ce altă provenință.

Dintr'o sorginte nelatină, dela Celţĭ bună-óră séŭ dela Grecĭ, amŭ fi căpĕtatŭ ze*gă* séŭ ze*că*, după cumŭ din δισάκιον amŭ făcutŭ *desagă*, nicĭ o dată înse n'amŭ fi formatŭ ze*ghe* séŭ ze*che*, carĭ implică pe *gŭ*lum, *tŭ*lum séŭ *cŭ*lum.

In adevĕrŭ, legionariĭ luĭ Traianŭ nu puteaŭ să nu transplanteze în Dacia haĭna lorŭ eminamente cea maĭ militară.

Titŭ-Liviŭ laudă pe Deciŭ că purta *sagulum* ca unŭ simplu ostaşŭ romanŭ: „sagulo gregali amictus“ (7)

„Ad saga ire“, a îmbrăcca *sagulum* însemna latinesce a merge la resboiŭ (8).

E dérŏ necontestabilŭ că părinţiĭ nostri aŭ moştenitŭ *zeghea* anume dela Romanĭ; este înse totŭ atâtŭ de sicurŭ, pe de altă parte, că acestŭ vestmêntŭ, deşi ni s'a transmissŭ noue pe callea latinităţiĭ, nu e totuşĭ câtŭ de puţinŭ de o origine romană.

Strabone ḑice că Italia primĭa τῶν σάγων ἀφθονίαν din Gallia (9).

Isidorŭ e şi maĭ esplicitŭ: „*sagum*—ḑice ellŭ—este unŭ cuvêntŭ celticŭ însemnândŭ „unŭ feliŭ de haĭnă militară, pe care Romaniĭ „aŭ adoptat'o în urma espediţiunilorŭ gallice, „găssind'o între lucrurile celle predate“ (10).

In diversele dialecte celtice zeghea se află pênĕ astă-ḑĭ sub formele de *sae*, *se*, *segan*, *segiad*, *sai*, vestmêntŭ, tunică (11).

Fie immediatŭ dela Gallĭ, fie prin intermediulŭ Romeĭ, acella-şĭ termenŭ a agĭunsŭ la Italianĭ: *saja*, la Francesĭ: *saie*, la Spaniolĭ şi Portugesĭ: *sayo*, la Greciĭ vechĭ: σαγός, la Greciĭ modernĭ: σαγιά séŭ σαΐα etc. (12)

Dela acestĭ din urmă l'aŭ primitŭ în ḑillele nóstre Bulgariĭ: *saghia* (13).

Dela Italianĭ degia în secolulŭ XVI ellŭ a trecutŭ prin modă la Polonĭ sub forma de *sajan* séŭ *sagaj* (14).

Aşa dérŏ Româniĭ aŭ pe *zeghea* dela Latinĭ, Latiniĭ o aŭ dela Celţĭ, Celţiĭ înse aŭ căpĕtat'o din Asia, dela radicala ariană *sag*, a accoperi, de unde provinŭ de assemenea sanscritulŭ *sagĭgĭâ*—vestmêntŭ, elleniculŭ σάγη—armură şi σάγμα—mantă, persianulŭ *sâz* etc. (15)

Dela Românĭ directamente, ca şi pe *ţundra*, aŭ primit'o în evulŭ meḑiŭ Săcuiĭ: *zege*, fără s'o trécă la ceĭ-l'alţĭ Ungurĭ (16).

Affară de Săcuĭ, Româniĭ totŭ în véculŭ de

(6) *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 769.

(7) Lib. VII, cap. 34.

(8) **Vellej. Paterc.**, II, 16.

(9) *Geogr.*, IV, 4, § 3, ed. Didot.

(10) *Orig.*, XIX, 24: «Est autem vestis militaris, cujus usus Gallicis primum expeditionibus coepit e praeda hostili.. Sagum autem gallicum nomen est.»

(11) **Zeuss**, *Grammatica Celtica*, Berolini, 1868, in-8, t. I, p. 37.—Cf. **Troude**, *Dictionnaire français et celto-breton*, Brest, 1842, in-8, p. 285.

(12) **Diefenbach**, *Origines Europeae*, Frankfurt, 1861, in-8, p. 414.—Cf. **Du Cange**, *Glossarium mediae Graecitatis*, Lugduni, 1688, in-f., p. 1316.

(13) **Verkovicz**, *Narodne pesme Makedonski Bugara*, Beograd, 1860, in-8, t. 1, p. 371.

(14) **Grabowski**, *Ubiory w Polszcze*, Warszawa, 1830, in-8, p. 223.

(15) **Pictet**, II, 226.—Cf. **Eichhof**, *Parallèle des langues de l'Inde et de l'Europe*, Paris, 1836, in-4, p. 193.

(16) **Pray**, *Dissertationes historico-criticae*, Vindobonae, 1775, in-f., p. 42.

miḑlocŭ aŭ maĭ datŭ pe *zeghea* Cumanilorŭ, sub forma de *zaga* şi cu accepţiunea de peptarŭ de pelle ([17]).

Dintre tóte popórele ariane, Celţiĭ petrunseseră ceĭ ănteĭ în Europa, încătŭ aŭ fostŭ în stare să străbattă pênĕ la estremulŭ occidinte; Traciĭ, dintre carĭ Daciĭ formaŭ o simplă fracţiune, aŭ venitŭ din contra ceĭ maĭ din urmă, astŭ-feliŭ că abia aŭ pututŭ apuca colţuşorulŭ sud-osticŭ allŭ continentuluĭ, tóte celle-l'alte regiunĭ fiindŭ occupate.

Celţiĭ ducŭ zeghea din India la Oceanulŭ Atlanticŭ; cu maĭ mulţĭ secolĭ încóce Daciĭ totŭ de acollo ducŭ ţundra la Marea-négră; Latiniĭ ieaŭ dela Celţĭ zeghea şi o strămută în Dacia, unde înse trebuĭ să priméscă dela Dacĭ ţundra, transmittêndŭ apoĭ ămbele noueĭ naţionalităţĭ daco-latine; de unde érőşĭ după maĭ multe vécurĭ le ĭeaŭ pe amendoue Săcuiĭ, pogorîţĭ de peste Uralĭ, absolutamente străinĭ ginţiĭ ariane şi pe carĭ totuşĭ astă-ḑĭ, némŭ finno-turcŭ, ĭĭ apĕră de frigŭ şi de plóiă indoceltica zeghe şi indo-dacica ţundră.

Faţă cu assemenĭ fenomene, pass'de maĭ scrie istoria reacţiuniĭ omuluĭ contra natureĭ pe mallulŭ Dîmboviţeĭ fără a fi silitŭ vrêndŭ-nevrêndŭ să allergĭ dela Bankok la Edimburgh şi dela Peking la Gibraltarŭ!...

§ 9.

EPOCA DE BRONZŬ ŞI FENICIANII.

De căţĭ-va annĭ archeologiĭ se arată maĭ dispuşĭ ca orĭ-cândŭ a esplica prin migraţiunĭ feniciane unulŭ din periódele celle maĭ interessante în istoria civilisaţiuniĭ europee: epoca aşa numită de bronzŭ.

(17) *Vocabularium Comanicum* din 1303, în **Klaproth**, *Mémoires relatifs à l'Asie*, Paris, 1828, in-8, t. 3, p. 242: «*Xaga*, coyrcia, cuirasse.»—In acestŭ vocabularŭ *x* represintă pe *z*.

Noĭ suntemŭ departe de a admitte ca valabile tóte argumentele scóleĭ professoruluĭ Nilsson. ([1])

Unele sunt maĭ pe gĭosŭ de critică.

A căuta de essemplu pe Fenicianĭ orĭ-unde se găssesce vre-o pétră despre care să fi povestitŭ cine-va că pórtă intipărită urma de picĭorŭ a luĭ Ercule, intre celle-l'alte o fabulósă stâncă de lôngă Nistru din ḑillele luĭ Erodotŭ ([2]), pretinḑêndŭ că assemenĭ tradiţiunĭ arŭ fi eminamente semitice, este a nu sci că pe malurile rîuluĭ Bahia în Brasilia se arată urma de picĭorŭ a sântuluĭ Toma, la Samoa în Polinesia se vede urma de picĭorŭ a divinităţiĭ selbatece Tiitii, la Tlanepantla în Messicŭ se veneréză urma de picĭorŭ a luĭ Quetzalcoatl, şi pe aĭurĭ alte urme de picĭorŭ analóge pe unde în vecĭĭ vecilorŭ n'a remasŭ o urmă de picĭorŭ fenicianŭ ([3]).

Este şi maĭ neĭertatŭ uneĭ autorităţĭ de tallia luĭ Movers, ca şi cândŭ arŭ voi să gluméscă, a reduce la o singură radicală semitică *tur* o grămadă de numĭ proprie cu totulŭ eterogene: *Tyras*, *Thrax*, *Durostolum*, *Agathyrsi*, *Indathyrsis*, *Driziparus*, *Doriscus*, *Turuntus*, *Deris* etc. etc. etc. ([4])

Şi totuşĭ presinţa elementuluĭ fenicianŭ în Europa din anticitatea cea maĭ immemorială se demonstră prin maĭ multe probe atâtŭ de solide, încâtŭ nu le potŭ compromitte prin réua societate nicĭ chĭarŭ aceste fantastice ipotese puse allăturĭ cu dênsele.

(1) **Nilsson**, *Die Ureinwohner des scandinavischen Nordens: das Bronzealter*, Hamburg, 1863, in-8.—*Sur l'arrivée du premier bronze en Scandinavie*, în *Congrès de Bologne*, 1873, in-8, p. 440-44.

(2) **Herod.**, IV, 82.

(3) Veḑĭ admirabila esplicaţiune a acestuĭ fenomenŭ în **Tylor**, *The early history of mankind*, London, 1870, in-8, p 117—120.

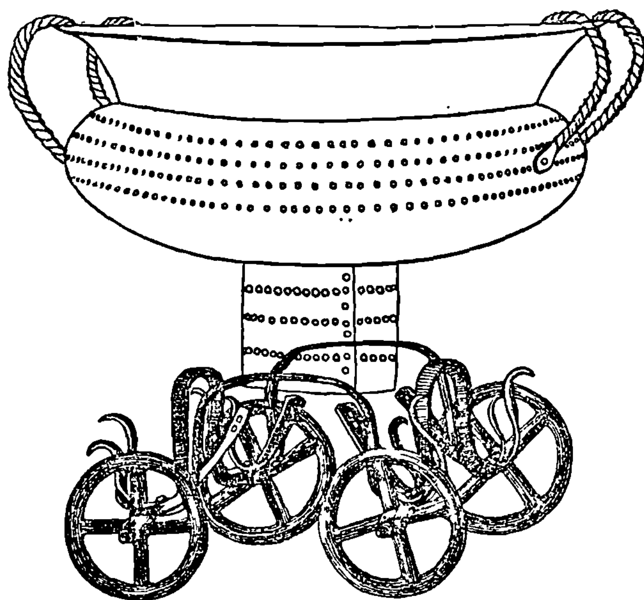
(4) *Die Phönizier*, Berlin, 1849, in-8, t. 2, p. 106, nota.

O împregiurare maĭ cu sémă ni se pare a offeri o necontestabilă greutate şi privesce fórte de aprópe pe România.

Sânta Scriptură ni spune că Evreulŭ Salomonŭ, cu vr'o miiă de annĭ înainte de Cristŭ, însărcinase pe Fenicianulŭ Hiram a turna din metallŭ vase sacre pentru măreţulŭ templu allŭ Ierusalimuluĭ; între celle-l'alte, ḑece bassinurĭ pe câte patru róte, descrise în „Prima carte a Regilorŭ" şi a cărora cĭudată formă nu se póte assemĕna cu nicĭ o unéltă religiósă de alle popórelorŭ ariane séŭ turanice.

Eĭ bine, pênĕ acumŭ treĭ assemenĭ bassinurĭ s'aŭ desgropatŭ din pămêntŭ în Europa, doue la nordŭ în Mecklemburg şi 'n Danemarca, unŭ allŭ treilea tocmaĭ la noĭ, pe territoriulŭ dacicŭ, în Transilvania (5).

Éccĕ forma acestorŭ preţióse bassinurĭ:

Este unŭ lucru semiticŭ şi maĭ allesŭ fenicianŭ din epoca cea maĭ depărtată.

Appare dérŏ cu o evidinţă archeologică pipăită cu degetulŭ, nu eşită dintr'o pură teoriă, cumŭ-că cu vr'o ḑecime de secolĭ înainte de crestinismŭ Fenicianiĭ nu numaĭ petrunseseră degia în Carpaţĭ, dérŭ addusese cu dênşiĭ pênĕ şi attributele celle maĭ caracteristice alle unuĭ cultŭ esclusivamente semiticŭ.

Citâmŭ acéstă singură probă, fiindŭ dintre celle maĭ decisive.

Fabricaţiunea admirabilelorŭ arme de bronzŭ, carĭ se scotŭ dintr'unŭ têrrênŭ preistoricŭ aprópe în tóte regiunile Europeĭ, se attribue generalmente Fenicianilorŭ.

Unulŭ din motivele ce se invócă în favórea acesteĭ paternităţĭ, este estraordinara micime a mânerelorŭ dela săbie, fiindŭ sciutŭ din antropologiă că mânele ariane sunt maĭ marĭ ca celle semitice.

Argumentulŭ nu e destullŭ de norocosŭ, după cumŭ a observat'o degia d. Lubbock, de óră-ce Inḑiĭ aŭ şi eĭ o mână fórte mică, care nu differă de a Evreuluĭ séŭ a Arabuluĭ (6).

O demonstraţiune cu multŭ maĭ puternică se póte dobândi prin filologiă.

§ 10.

GENEALOGIA FILOLOGICĂ A SULIŢEI DE BRONZŬ.

Fenicianiĭ numĭaŭ lancea: *romcha.*

Cuvêntulŭ s'a conservatŭ în tóte dialectele semitice fără escepţiune: ebraicŭ, siriacŭ, arabicŭ, pênĕ şi 'n cellŭ etiopicu, sub formele de *roĭmach, romchu, ramahhe, rumcho* etc., pretutindenĭ ca suliţă: „lancea, hasta." (1)

Radicala este *ramah,* a străluci.

Prin obicĭnuita permutare a sonurilorŭ licuide, ca în *rucĭ* = λευκός, *ricĭ* = λείπω etc.,

(5) **Weinhold,** *Die heidnische Todtenbestattung in Deutschland,* in *Sitzungsberichte der Wiener Academie,* phil.-hist. Classe, t. 29, p. 192.

(6) *L'homme avant l'histoire,* trad. Barbier, Paris, 1867, in-8, p 49.

(1) **Schaaf,** *Lexicon Syriacum concordantiale,* Lugduni, 1709, in-4, p. 553.

Greciĭ din fenicianulŭ rómcha aŭ făcutŭ *loncha*: λόγχη, păstrândŭ fără nicĭ o modificare acella-şĭ înţellesŭ de suliţă.

In limba samscrită elleniculŭ λόγχη nu are nicĭ o tulpină, căcĭ etimologia dela *lak*—a agĭunge, de unde *lankâ*—créngă, pe care o propune Pictet, nu numaĭ se depărtéză prin semnificaţiune, dérŭ nu corresponde nicĭ foneticesce, de óră-ce greculŭ χ presuppune pe samscritulŭ *gh* séŭ *h* (2).

Λόγχη=*loncha* derivă d'a-dreptulŭ din fenicianulŭ *romcha*, cu care coincidă essactamente în fondŭ şi 'n formă.

Totŭ directŭ dela Feniciani provine numele latinŭ allŭ suliţeĭ: *rumex*, adecă *rumicus* în locŭ de *rumichus*, *k* latinŭ esprimêndŭ pe *k* aspiratŭ şi din limba samscrită: *ikh*=*ico*, *khaul*=*claudo* etc.

In greculŭ *loncha* şi latinulŭ *rumex* nu essistă în apparinţă nicĭ măcarŭ doue littere commune, şi totuşĭ ambele cuvinte s'aŭ născutŭ cu certitudinea filologică cea maĭ perfectă din aceĭaşĭ vorbă feniciană: *romcha*=*loncha* şi *romchà*=*rumex*.

A treia ginte, căriĭa Fenicianiĭ ĭ-aŭ transmisŭ pe *romcha*, aŭ fostŭ Traciĭ.

In limba acestora o suliţă lungă şi o spadă lungă se chiămaŭ *romfă*.

Titŭ-Liviŭ, descriêndŭ o băttăliă între Romanĭ şi Macedonenĭ, ḑice:

„Pe Tracĭ ĭĭ împedecaŭ şi romfele lorŭ, „carĭ sunt peste mĕsură lungĭ, maĭ încur„cându-se pretutindenĭ de crengele arbori„lorŭ". (3)

„Romfa—ḑice Aulu-Gelliŭ—este unŭ feliŭ „de suliţă tracică" (4).

«Romfa—ni maĭ spune Esichiŭ—este o armă tracică, o sabiă séŭ o lance mare" (5).

Totŭ aceĭa repetă Eustatiŭ (6).

„Romfa", ρομφαια, *rumpia*, *rhomphaea*, a provenitŭ la Tracĭ din fenicianulŭ „romcha" prin trecerea luĭ *h* în *f*, întocmaĭ ca în vorbele române *rufă* din *ruha*, *pufă* din *puch*, *marfă* din *marha*, *prafă* din *prach* etc.; o' transiţiune fonetică care cată să fi essistatŭ şi 'n limba tracică, după cumŭ o vedemŭ în adevĕrŭ pênĕ astă-ḑĭ nu numaĭ la noĭ, dérŭ şi la Albanesĭ, unde se ḑice *bafte* şi *bahti* (norocŭ), *ľef* şi *ľeh* (latru), *ndif* şi *ndih* (agĭutŭ), *şof* şi *şoh* etc.

In fine, éróşĭ d'a-dreptulŭ dela Fenicianĭ aŭ primitŭ pe *romcha* Celţiĭ, în dialectulŭ cimricŭ allŭ cărora lancea se numesce *rhôn* (7).

In acestŭ modŭ pe întregulŭ littoralŭ marinŭ dela gurele Dunăriĭ pênĕ la Oceanulŭ Atlanticŭ o immediată influinţă feniciană introdusese de miĭ de annĭ numele semiticŭ allŭ suliţeĭ metallice, «strălucitóre", érŭ prin urmare şi prima fabricaţiune a acesteĭ arme: la Grecĭ *romcha*=*loncha*, la Romanĭ *romcha*=*rumex*, la Tracĭ *romcha*=*romfa* şi la Celţĭ *romcha*=*rhôn*.

Affară de *rhôn*, primitŭ directamente dela Fenicianĭ, Celţiĭ aŭ maĭ luatŭ maĭ târḑiŭ dela Ellenĭ, probabilmente prin intermediulŭ industrióseĭ colonie foceane dela Marsillia, acella-şĭ terminŭ ellenisatŭ λόγχη, modificându-lŭ în *lang*.

Grecesculuĭ χ corresponde regularmente la

(2) **Curtius**, *Griechische Etymologie*, Leipzig, 1869, in-8, p. 179: «Griechisches χ entspricht indo-germanischem *gh*. Im Sanskrit ist dies durch *gh* oder *h*—vertreten».

(3) Lib. XXX, cap. 39: «Thracas quoque rhomphaeae, ingentis et ipsae longitudinis, inter obiectos undique ramos impediebant.»

(4) Lib. X, cap. 25: «Rumpia genus teli est Thracae nationis.»

(5) **Hesych.** v. *ρομφαια*.

(6) **Eustath.** *in Iliad.* Y.

(7) **Diefenbach**, *Celtica I*, Stuttgart, 1839, in-8, p. 57.

Celţĭ *g*, ca în χεῖμα=*geamh* séŭ ἄγχω=*angu*.

In dialectulŭ celto-irlandesŭ suliţa se chĭamă şi astă-ḑĭ *lang*.

Romaniĭ, deşi aveaŭ degia chĭarŭ dela Fenicianĭ pe *rumex*, totuşĭ aŭ maĭ împrumutatŭ dela Celţĭ pe *lang*, după cumŭ nĭ-o spune Diodorŭ de Sicilia (8), dându-ĭ forma de *lancea*, pe care o pronunţaŭ *lankea* (9).

Dela Romanĭ, şi 'n parte póte immediatŭ dela Celţĭ, ea a trecutŭ apoĭ la tóte popórele moderne: italianesce *lancia*, spaniolesce şi portugesesce *lanza*, provenţalesce *lansa*, francesesce *lance*, nemţesce *Lanze*, neo-grecesce λάντζα, polonesce *lança*, unguresce *lancsa* etc. (10).

Pe acéstă calle aŭ câpĕtat'o şi Românii.

Metropolitulŭ Dositeŭ cântă sunt acumŭ tocmaĭ duoĭ secolĭ:

«Că étă păgâniĭ încordară arce,
«Punŭ săgeţĭ în tulbă, se grigescŭ de *lance*...» (11)

séŭ:

«Că li-ĭ tăiósă limba ca spata,
«Cu veninŭ ĭute li-ĭ arculŭ gata,
«Fără de veste cu *lancea* plină
«Vorŭ să săgette ceĭ fără vină...» (12)

Căllĕtorindŭ în timpiĭ maĭ nouĭ din appusŭ spre resăritŭ, după ce petrunsese maĭ ănteiŭ în vechime din resăritŭ la appusŭ, *lancea* nu s'a mulţumitŭ cu Europa, ci a trecutŭ încă în Asia la Persĭ şi la Inḑĭ sub forma de *lungĭ*—suliţă, o vorbă absolutamente necunnoscută în anticele monumente samscrite şi zendice.

Affară de *lancea*, Roma maĭ împrumutase totŭ dela Celţĭ pe *rhôn*, prefăcêndu-lŭ în *runa*, érŭ dela Tracĭ pe *romfa*, schimbând'o în *rumpia;* douĭ terminĭ pe carĭ totŭ în înţellesŭ de suliţă le întrebuinţéză degia betrânulŭ Enniŭ cu doue-sute de annĭ înainte de Cristŭ. (13)

Traciĭ aŭ datŭ nu numaĭ Romanilorŭ pe *rumpia*, dérŭ şi Germanilorŭ pe *framea*.

Tacitŭ ḑice: „Germaniĭ întrebuinţéză suliţe numite în limba lorŭ *framee*." (14)

Ca şi romfa la Tracĭ, framea germană însemna lance şi o lungă sabiă totŭ-d'o-dată: „framea, gladius ex utraque parte acutus, idem est et spata et romphea." (15)

Romfa=*frama* se caracterisă prin transposiţiunea luĭ *f* şi trecerea luĭ *o* în *a*.

Intocmaĭ ca şi 'n celticulŭ *lang* din λόγχη, *o* din *romfa* a devenitŭ la Germanĭ *a* sub influinţa luĭ *m*, nasalele avêndŭ propensiunea de a sui vocala căriĭa succedŭ; bună-óră Saşiĭ din Transilvania aŭ făcutŭ *hann*, primarŭ, din vechĭulŭ germanŭ *hunda, chunna, honne* (16).

Ca essemplu de transposiţiune, pe de altă parte, putemŭ adduce pe samscritulŭ *vamra*, furmică, de unde slaviculŭ *mrav* şi nordgermanulŭ *maur*, adecă $v+m+r=m+r+v$, întocmaĭ precumŭ în *frama* din *romfa* avemŭ $f+r+m=r+m+f$.

(8) **Diod. Sic.**, *Bibliothèque historique*, trad. Hoefer, Paris, 1846, in-8, t. 2, p. 30: »Ils [Gaulois] se servent aussi de piques qu'ils appellent lances, λαγκίας, dont le fer a une coudée de longueur, et près de deux palmes de largeur; le fût a plus d'une coudée de longueur.»

(9) Despre *ce*=*ke* în limba latină veḑĭ **Corssen**, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischer Sprache*, Leipzig, 1868, in-8, t. I, p. 44-50.

(10) **Cihac**, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 138.

(11) *Psaltire a sfântuluĭ prorocŭ Davidŭ*, Unev, 1673, in-4, psalmŭ 10.

(12) Ibid., ps. 63.

(13) **Aulu-Gell.**, loco cit.—**Festus**, *De verborum significatione*, Amstelodami, 1699, in-4, p. 463: «Runa genus teli significat.»—Ibid., 453.

(14) *German.*, VI: «hastas, vel ipsorum vocabulo frameas, gerunt.»

(15) **Du Cange**, *Glossarium mediae latinitatis*, ed. Carpent., Paris, 1844, in-4, t. 3, p. 389.

(16) **Schuller**, *Studien zur Geschichte von Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1840, in-8, t. I, p. 86.

Totŭ aşa dintr'una şi aceïaşĭ radicală ariană s'aŭ născutŭ la Grecĭ, Latinĭ şi Slavĭ λεῖμαξ — *limax—slimak*, érŭ la Celţĭ, Persĭ şi Românĭ: *milak—melk—melciŭ*.

In limba germană actuală *fram* s'a conservatŭ sub o formă de totŭ scăḑută în cuvêntulŭ *pfriem*, sulă ([17]), a căruïa vechiă ortografiă este *phrieme* ([18]).

Dela Germanĭ pe framea cu acellaşĭ înţellesŭ de «romfă» a luat'o Roma.

In psalmulŭ XXXIV testulŭ grecŭ: ἔκχεον ῥομφαίαν se traduce latinesce în Vulgata prin: «effunde *frameam*.» ([19])

Vissat'aŭ vre-o dată Romaniĭ că *runa, rumpia, lancea* şi *framea*, adduse în diverse timpurĭ dela resăritŭ, dela appusŭ şi dela nordŭ, în apparinţă fără nicĭ o assemĕnare reciprócă, sunt din puntŭ în puntŭ totŭ una cu vechiulŭ lorŭ *rumex*, formate tóte dela sudŭ directŭ séŭ indirectŭ din fenicianulŭ *romcha?*

A fostŭ reservatŭ sciinţeĭ filologice moderne, căriĭ i se datorescŭ maĭ cu sémă legile correlaţiuniĭ fonetice şi grupparea formelorŭ de transiţiune, a puté urmări cu o essactitate matematică migraţiunile unuĭ termenŭ.

In limba albanesă trăesce pênĕ astă-ḑĭ tracica romfă sub o formă şi cu o accepţiune fórte originale.

Săgétta de trăsnetŭ, *isten-nyila* séŭ «săgétta luĭ Dumneḑeu» după cumŭ o numescŭ Unguriĭ, *Blitzstrahl* séŭ *Wetterstrahl* nemţesce, grecesce ἀστραπή séŭ ἀστεροπή dela *astra*—săgéttă şi suliţă, *svaru* în limba samscrită cu acellaşĭ duplu înţellesŭ ([20]), maĭ pe scurtŭ săgétta séŭ suliţa luate la figuratŭ, se chïamă albanesce *rufe*, articolatŭ *rufeïa* ([21]).

Rufeïa, identică prin finalŭ cu grecesculŭ ῥομφαία, dovedesce că Elleniĭ aŭ transcrisŭ cuvêntulŭ întocmaĭ aşa după cumŭ îllŭ auḑiră articolatŭ de cătră Tracĭ.

E remarcabilŭ că fenicianulŭ *romcha*, din care aŭ purcesŭ tóte celle-l'alte forme alle termenuluĭ, avea şi ellŭ sub forma verbală de *ramah* semnificaţiunea de trăsnetŭ: «splenduit fulmen» ([22]).

Remas'a óre vre-o urmă măcarŭ figurată a daciceĭ romfe şi la Românĭ?

Planta „aristolochia clematitis" e lungă şi supţire: «longissimae tenuitatis» după espressiunea naturalistuluĭ Pliniŭ ([23]).

Graţiă acestuĭ aspectŭ, ea s'arŭ puté numi *sulicióră*.

Ţerranulŭ românŭ o chïamă *râmfŭ* ([24]).

Totŭ astŭ-feliŭ viorica tricoloră se ḑice romănesce „toporaşŭ"; o altă plantă a căpĕtatŭ maĭ în tóte limbele epitetulŭ de „săbiuţă": *gladiolus, glaïeul, Schwertel, kardotska*; o érbă se numesce la noĭ şi pe aïurĭ „săgéttă": *sagittaria, Pfeilkraut, arrow-head;* apoĭ maĭ avemŭ pe „busduganŭ" etc. ([25]), formândŭ împreună unŭ întregŭ arsenalŭ botanicŭ, în care *râmfulŭ* se aşéḑă ca o „lance".

Ne oprimŭ aci.

(17) **Grimm,** *Deuts. Gramm.* I, 128. — **Pott,** *Etymologische Forschungen,* Lemgo, 1861, in-8, t. 2, part. I, p. 381, respinge cu dreptŭ cuvêntŭ legătura între «framea» şi «franciscă» séŭ «francă», după cumŭ se chiăma o armă *francesă* în evulŭ mediŭ: «francisca kann nur die *fränkische* sein».

(18) **Schleicher,** *Die deutsche Sprache*, Stuttgart, 1860, in-8, p. 319. — *Pf* germanŭ correspunde luĭ *p* arianŭ, ceïa-ce probéză că şi la Tracĭ *f* în *romfa* trebuïa să fi avutŭ sonulŭ unuĭ *p* aspiratŭ, după cumŭ se póte deduce, în adevĕrŭ, din forma latină imprumutată *rumpia.*

(19) **Du Cange,** l. c.

(20) Cf. **Kuhn,** *Zeitschrift für vergleichende Sprachkunde,* Berlin, 1852, in-8, t. I, p. 540.—**Benfey,** *Griechisches Wurzellexikon,* Berlin, 1842, in-8, t. I, p. 663.

(21) **Hahn,** *Albanesische Studien,* Jena, 1854, in-8, Lex. p. III.

(22) **Schaaf,** loco cit.

(23) *Hist. Nat.*, XXXV, 54.

(24) *Lex. Val.*, 573.

(25) **Alth,** *Hauptbericht der Handelskammer für Bucovina,* Czernowitz, 1862, in-8, p. 81-95.

Éccě genealogia cuvêntuluĭ:

Fenicianulŭ **romcha**

Greculŭ *λόγχη* — Celticulŭ **rhôn** — Latinulŭ **rumex** — Traciculŭ **romfa** — { Albanesulŭ **rufeĭa** / Românulŭ **râmfŭ** }

Celticulŭ **rhôn** — Latinulŭ **runa**

Greculŭ *λόγχη* — Celticulŭ **lang**; Latinulu **rumpia** — Traciculŭ **romfa**

Latinulŭ **framea** — Germanulŭ **fram** → **pfriem.**

Celticulŭ **lang** — Latinulŭ **lancea**

Ital. **lancia.** Român. **lance.** Span. **lanza.** Franc. **lance.** Germ. **lanze.** Neogr. *λάντζα.* Magh. **lancsa.** Polon. **lança.**— Persianulŭ **lungĭ** etc.

Suliţa este una din armele celle maĭ rudimentare.

Ea se găssesce la unŭ locŭ cu ósse de mammouth degia în celle maĭ vechĭ perióde alle epoceĭ de pétră, şi maĭ că nu se afflă unŭ singurŭ tribŭ selbatecŭ, fie câtŭ de degradatŭ, căruĭa să nu-ĭ fie cunnoscută.

Fără a inventa lancea, Fenicianiĭ aŭ făcutŭ progressulŭ de a înlocui pétra prin bronzŭ, prin metallulŭ „strălucitorŭ“, şi primele popóre în Europa, cărora li s'a transmisŭ acéstă armă atâtŭ de perfecţionată, aŭ trebuitŭ naturalmente să fie locuitoriĭ córtelorŭ maritime cellorŭ maĭ apropiate de cuĭbulŭ ginţiĭ semitice : Traciĭ, Greciĭ, Celţiĭ şi Latiniĭ.

Éccě de ce în limbele acestorŭ patru némurĭ ne întimpină unŭ nume curatŭ fenicianŭ : *loncha, romfa, rhôn* şi *rumex,* forme eşite d'adreptulŭ din *romcha,* pe cândŭ aiurĭ ellŭ este fenicianŭ numaĭ indirectamente.

Cu multŭ înainte de a fi pututŭ petrunde Semiţiĭ eĭ-înşiĭ în centrulŭ şi la nordulŭ Europeĭ, décă vorŭ fi petrunsŭ acollo vre-o dată în realitate, corăbiele lorŭ trebuĭaŭ să depună productele industrieĭ orientale pe ţermiĭ Pontuluĭ, Mediterraneĭ şi aĭ Atlanticeĭ, transmittêndu-le de 'nteiŭ popórelorŭ tracice şi ellenice ca cellorŭ maĭ sud-ostice, apoĭ ţerrelorŭ italice şi gallice, de unde după aceĭa marfa se respândĭa prin canalulŭ indigenilorŭ în interiorulŭ continentuluĭ de 'mpreună cu numele eĭ cellŭ fenicianŭ, modificatŭ în diverse chipurĭ după diversităţile fonetice alle intermediarilorŭ.

Maĭ pe scurtŭ, sciinţa filologică, venindŭ în agiutorulŭ archeologieĭ propriŭ ḑise, ni arrétă că urmele feniciane în zona septentrională a Europeĭ sunt încă departe de a demonstra presinţa directă a Fenicianilorŭ, după cumŭ se pré-grăbesce a conchide scóla professoruluĭ Nilsson, de oră-ce elle aŭ pututŭ agiunge pênĕ acollo într'unŭ modŭ indirectŭ prin Tracĭ, Grecĭ, Latinĭ séŭ Celţĭ, cu carĭ singurĭ Fenicianiĭ se afflaŭ într'unŭ contactŭ immediatŭ din cea maĭ adâncă anticitate, de pe atuncĭ cândŭ nu se propagase încă întrebuinţarea uneltelorŭ de bronzŭ, pretutindenĭ maĭ vechĭ decâtŭ acelle de ferrŭ.

Cumŭ-că *romcha* feniciană era metallică şi anume de bronzŭ, probă este derivaţiunea'ĭ dela radicala semitică *ramah,* a străluci.

La Tracĭ, de unde a păşitŭ maĭ târḑiŭ la Germanĭ, acestŭ cuvêntŭ trecu nu numaĭ în înţellesŭ de suliţă, dérŭ şi 'n acella de sabiă, adecă o armă peste putinţă a se face din lemnŭ séŭ din silex.

Unŭ admirabilŭ vĕrfŭ de lance, găssitŭ peste Oltŭ în Romanaţŭ şi carele face parte actualmente din collecţiunea de bronzurĭ a d-luĭ Cesarŭ Bolliacŭ, se pare a fi adevĕratŭ dacicŭ: lungŭ ca unŭ tessacŭ şi ascuţitŭ de ambele laturĭ, ellŭ arŭ puté servi şi ca sabiă, între-

cêndŭ dimensiunea unuĭ simplu pumnarŭ.

Cândŭ unŭ Dacŭ îşĭ arunca pe umerĭ *ţundra* contra intemperielorŭ atmosferice şi străpungea cu *romfa* în miḑŭ-loculŭ codrilorŭ o féră selbatecă, negreşitŭ ellŭ nu se gândia că aceste preţióse instrumente în lupta 'ĭ contra natureĭ le datoresce Indieĭ pe de o parte şi Feniccieĭ pe de alta, după cumŭ nu se gândia nicĭ Latinulŭ purtândŭ *zeghea* şi *lancea*, şi cu atâtŭ maĭ puţinŭ ne gândimŭ noĭ, depărtata posteritate daco-latină, moşteniindŭ tóte acestea.

§ 11.

COCĬOABĂ. — ARGEA. — SĂMCEA.

Dela vestminte şi arme, să trecemŭ la paleontologia lŏcuinţeĭ.

Ne mărginimŭ a menţiona cuvêntulŭ *cocĭoabă*, întrebuinţatŭ la toţĭ Românii în înţelesŭ de colibă, „casa, domuncula vilis, tugurium“, după definiţiunea Lessiconuluĭ Budanŭ (1).

Ellŭ corespunde din tóte punturile de vedere, prin radicală, prin suffissŭ şi prin semnificaţiune, samscrituluĭ *kuţumba*, dela radicala *kuţ*, a încovăia, «probabilmente — ḑice «Pictet — din causa formeĭ rŏtunde a colibeĭ «şi a accoperişuluĭ (2).

Oa din „cocĭ*oa*bă“ s'a născutŭ prin vocalisarea nasaleĭ *um* din «kuţ*um*ba» întocmaĭ ca în „t*oa*bă“ din „t*ym*panum“, sanscritulŭ „t*um*p“.

Prototipulŭ *cocĭóbeĭ* nóstre se afflă dérŏ pe malulŭ Induluĭ.

Vomŭ analisa maĭ pe largŭ o altă vorbă română, alle căriia migraţiunĭ şi încuscrirĭ ĭĭ daŭ maĭ multă importanţă în istoria originilorŭ cultureĭ umane.

Poporulŭ cellŭ maĭ vechiŭ pe ţermulŭ nordicŭ allŭ Măriĭ-negre aŭ fostŭ nu Sciţiĭ, ci predecessoriĭ lorŭ Cimmeriĭ.

Cu patru secolĭ înainte de Cristŭ, Erodotŭ abia maĭ putea să apuce câte o vagă tradiţiune despre essistinţa acesteĭ obscure naţiunĭ.

Ellŭ ḑice:

„Ţérra, pe care o occupă Sciţiĭ, fusese maĭ „ânteiŭ a Cimmerilorŭ. La prima invasiune „scitică, afflândŭ despre mulţimea inamicilorŭ, „Cimmeriĭ ţinură unŭ consiliŭ, în care s'aŭ „emisŭ doue părerĭ contrare, şi nicĭ o parte „nu voia să renunţe la a sea. Părerea casteĭ „nobile a fostŭ cea maĭ bărbătéscă. Pe cândŭ „poporulŭ susţinea necessitatea de a părăssi „ţérra de'naintea unuĭ adversarŭ atâtŭ de pu„ternicŭ, casta nobilă propunea a se apĕra „pênĕ la estremitate. Nesuppunêndu-se po„porulŭ nobililorŭ, nicĭ nobiliĭ poporuluĭ, po„porulŭ s'a decisŭ a se retrage fără luptă, lăs„sândŭ ţérra la Sciţĭ, pe cândŭ nobiliĭ, addu„cêndu-şĭ aminte bunurile ce le gustase în „patriă şi calculândŭ rellele ce vorŭ resulta „din emigraţiune, s'aŭ hotărîtŭ a nu fugi cu po„porulŭ, ci maĭ bine a muri şi a fi îngropaţĭ în „ţérră. Astŭ-feliŭ fiindŭ dispositiunea spirite„lorŭ, Cimmeriĭ s'aŭ împărţitŭ în doue armate „de forţe egale şi aŭ începutŭ a se batte uniĭ „cu alţiĭ. Casta nobilă întrégă a fostŭ uccisă, „şi poporulŭ a înmormêntatŭ cadavrele lôngă „fluviulŭ Nistru, unde mormintele lorŭ se vĕdŭ „pênĕ astă-ḑĭ. Plecândŭ apoĭ Cimmerianiĭ, Sciţiĭ „aŭ copprinsŭ la sossire o ţérră deşértă. „Pênĕ acumŭ essistă în Sciţia castellurĭ cim„meriane, unŭ portŭ cimmerianŭ, o regiune nu„mită Cimmeria şi Bosforulŭ Cimmericŭ. Se „pare de assemenea că Cimmeriĭ, după ce fugi„seră în Asia de'naintea Sciţilorŭ, aŭ aşeḑatŭ „o coloniă pe peninsula unde este Sinope.“ (3).

(1) *Lex. Val.*, 130.

(2) **Pictet**, II, 240.—Modellurĭ de aceste locuinţe indiane «rotunde» veḑĭ în **Weiss**, *Kostümkunde, Handbuch der Geschichte der Tracht, des Baues etc.*, Stuttgart, 1860, in-8, t. I, p. 504, 515.

(3) **Herod.**, IV, 11—12.

Niebuhr, commentândŭ cu multă agerime acestŭ passagiŭ, conchide că lôngă Nistru nu se băttuseră Cimmeriĭ uniĭ cu alţiĭ, ci trebuĭa să se fi întêmplatŭ ultima lovire decisivă între dînşiĭ şi Sciţĭ, în urma căriĭa, fiindŭ eĭ învinşĭ, s'aŭ retrasŭ la Dunăre, érŭ nu în Asia după cumŭ credea părintele istorieĭ (4).

Orĭ-cumŭ să fie, faptulŭ positivŭ este că Cimmeriĭ fuseseră într'o epocă de totŭ preistorică stăpânĭ aĭ Sciţieĭ, adecă aĭ unuĭ teritoriŭ copprindêndŭ în ḑillele luĭ Erodotŭ tótă porţiunea orientală a Dacieĭ, astŭ-feliŭ că de pe atuncĭ eĭ cată să se fi învecinatŭ cu diversele popóre tracice, dintre carĭ nicĭ unulŭ nu trecuse încă pe mallulŭ stângŭ allŭ Dunăriĭ.

Resbellulŭ între Sciţĭ şi Cimmerĭ avusese locŭ lôngă Nistru approssimativŭ cu şépte secolĭ înainte de Cristŭ (5).

Prin urmare, o însemnată parte a Dacieĭ apparţinuse Cimmerilorŭ sunt acumŭ vr'o treĭ miĭ de annĭ.

Décă ni se va întêmpla dérŭ a da în limba nóstră peste unŭ cuvêntŭ cimmericŭ, ellŭ va avé o vechime cellŭ puţinŭ de treĭ-ḑecĭ de secolĭ, căllĕtorindŭ în acestŭ colossalŭ intervallŭ de timpŭ dela Cimmerĭ la Tracĭ, şi apoĭ prin ramura dacică a ginţiĭ tracice transmittêndu-se Românilorŭ.

Eforŭ, carele a trăitŭ numaĭ cu vr'o doue sute de annĭ în urma luĭ Erodotŭ, ḑice că Cimmeriĭ lŏcuĭaŭ în căsuţe suterrane numite *argille*: αὐτοὺς (Κιμμερίους) ἐν καταγείοις οἰκίαις οἰκεῖν, ἃς καλοῦσιν ἀργίλλας (6).

De ce némŭ vorŭ fi fostŭ Cimmeriĭ, nu se scie; scriitoriĭ vechĭ ĭĭ deossebescŭ totŭ-d'auna de Sciţĭ şi de Tracĭ; scriitoriĭ nouĭ, pe basea uneĭ simple assemĕnărĭ nominale, li accórdă o origine celtică; o demonstraţiune sciinţifică lipsesce d'o cam dată; din limba cimmerică, totŭ ce nĭ-a remasŭ este cuvêntulŭ de maĭ susŭ: *argilla* — căsuţă suterrană.

Cumŭ-că acéstă vorbă a trecutŭ dela Cimmerĭ la Tracĭ, avemŭ o probă filologică dintre celle maĭ puternice.

Stefanŭ Bizantinulŭ ni spune că «în limba «tracică şórecele se chiamă *argil*: ὑπὸ Θρᾳκῶν ὁ «μῦς ἄργιλος καλεῖται (7).

Numele grecescŭ allŭ şóreceluĭ ἐλειός derivă din radicala ariană „vila", gaură (8).

In limba samscrită şórecele se numesce „çuşira" dela „çuşi" — gaură.

Unŭ altŭ nume samscritŭ allŭ şóreceluĭ este «akhanaka» dela „khâni" — gaură.

Lătinesce gaura şi ĭepurele-de-casă pórtă unulŭ şi acellaşĭ nume „cuniculus", fiindŭ-că — ḑice Varrone — «ĭepurele-de-casă face gaure pe sub pămêntŭ» (9).

Slavonesce sobolulŭ se numesce „kr'tŭ" dela arianulŭ „karta", gaură, de unde şi numele litvanŭ allŭ şóreceluĭ de câmpŭ: „kertus" (10).

La Albanesĭ dintr'o causă analógă grierulŭ se chiamă „burkd", érŭ bordeiulŭ „burk" (11).

Aşa dérŏ numele tracicŭ allŭ şóreceluĭ ἄργιλος însemnéză pe unŭ animalŭ *locuindŭ în gaură*, adecă în ceĭa-ce la Cimmerĭ se numĭa ἀργίλλα.

In acestŭ modŭ noĭ scimŭ că:

1. Cu vr'o miiă de annĭ înainte de Cristŭ,

(4) **Niebuhr**, *Ueber die Geschichte der Skythen*, în *Kleine historische Schriften*, Bonn, 1828, in-8, t. 1, p. 365—67. — Cf. **Rawlinson**, *History of Herodotus*, London, 1862, in-8, t. 3, p. 9, nota 4.

(5) **Ukkert**, *Skythien und das Land der Geten oder Daker*, Weimar, 1846, in-8, p. 17.

(6) **Ap. Strab**, V, 4, § 5.

(7) **Steph. Byz.**, v. Ἄργιλοι.

(8) **Pictet**, I, 412.

(9) **Varr.**, *De re rust.*, 1: «Cuniculi dicti ab eo quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant, ubi lateant in agris».

(10) **Pott**, *Wurzel-Wörterbuch der indo-germanischen Sprachen*, Detmold, 1869, in-8, t. 2, part. 1, p. 150.

(11) **Hahn**, *Alb. Stud.*, Lex. 16.

Dacia dela Nistru pênĕ pe la Oltŭ apparţinea unuĭ poporu numitŭ Cimmerĭ;

2. Acestŭ poporŭ, anteriorŭ la Dunăre Sciţilorŭ şi Dacilorŭ, trăia pe sub pămêntŭ în nesce bordeie ce se chiămaŭ *argille;*

3. Prin vecinĕtate, cuvêntulŭ a trecutŭ dela dênşiĭ la Tracĭ, dintre carĭ făceaŭ parte Daciĭ, unulu din elementele celle maĭ constitutive alle naţionalităţiĭ române.

Sciinţa s'a încercatŭ a găssi originea *argilleĭ* cimmeriane în limba celtică, în care înse cuvêntulu *argel* însemnéză numaĭ «ce-va accoperitŭ» ([12]), încâtŭ nu copprinde ideïa fundamentală de „locuinţa suterrană".

In tótă Europa *argellele* fiinţéză unicamente la Românĭ, maĭ cu sémă înse în Muntenia, deşi numele satuluĭ *Argéua* în districtulŭ Tecuciŭ probéză vechĭa essistinţă a acestuĭ cuvêntŭ şi în Moldova.

Éccĕ definiţiunea :

„**Argea,** pluralŭ **argelle,** *grópă săpată în „pămêntŭ în forma patrată, care se accopere cu „stufŭ şi pămêntŭ, şi în care véra ţessŭ muĭerile „pânza, érŭ ĭérna se punŭ stupiĭ; casula vel „cella subterranea, ubi aestate muli-„eres telam texunt, hieme autem alvea-„ria conduntur"* ([13]).

Publicândŭ acéstă bilinguă definiţiune, Societatea Academică îşĭ face o lungă seriă de întrebărĭ assupra etimologieĭ cuvêntuluĭ :

Nu cumu-va să fie latinŭ?

Nu cumu-va din *argilla* — lutŭ?

Nu cumŭ-va din *arca* — ladă?

Fără filologiă comparată, mărginindu-se a latinisa tóte în drépta şi 'n stânga, făcêndŭ „romanice" chiarŭ *cĭorba* şi *şerbetulŭ* ([14]), nu se scrie unŭ Dicţionarŭ *Academicŭ.*

Décă autoriĭ „Glossariuluĭ" arŭ fi constatatŭ trecerea immediată a *argelleĭ* dela Cimmerĭ la Tracĭ şi dela Tracĭ la Românĭ, arŭ fi putută să arrete apoĭ pe unŭ planŭ secundarŭ, precumŭ ne vomŭ încredinţa îndată, şi înrudirea acestuĭ terminŭ cu latinulŭ *arca;* o înrudire necontestabilă, nu înse prin vr'o transmissiune directă dela uniĭ la alţiĭ, ci printr'o affinitate primordială ariană; câtŭ se attinge de *argilla* — lutŭ, adecă pămêntŭ albiciosŭ, dela radicala *ârg*, a luci, de unde provinŭ de assemenea ἀργός — albŭ, ἄργυρος = *argentum* — argintŭ, ἄργιλος = *argilla* etc. ([15]), d-lorŭ arŭ fi lăssat'o cu totulu la o parte, apparţinêndŭ unuĭ gruppŭ absolutamente differitŭ.

Cimmerianulŭ ἀργίλλα — *argea,* bordeiŭ, căsuţă suterrană, derivă dela radicala *arks,* de

(12) **Turner,** *History of the Anglo-Saxons,* London, 1808, in-4, t. 1, p. 35: «it is certainly a curious analogy of language, that argel, in the language of the Cymry, or British, means a covert, a place covered over» — **Diefenbach,** *Celtica II,* 176.

(13) *Glossariŭ care coprinde vorbele din limba română etc. după însărcinarea Societăţiĭ Academice,* Bucur., 1871, in-8, p. 25. — Cf. **Pontbriant,** *Dicţionarŭ româno-francesŭ,* Bucur., 1862, in-8, p 43: «Argea, hutte, unde ţerrancele facŭ pânza».

(14) *Glossariŭ,* 164 : «Ciorba, cuvêntulŭ nu póte fi tur-«cescŭ, şi cu atâtŭ maĭ puţinŭ slavicŭ; înţellessulŭ cuvêntu-«luĭ se esplică prin romaniculŭ «sorbere», din care şi franc. «sorbet, românesce «şerbetŭ» în locŭ de «şorbetŭ»; câtŭ «pentru formă, precumŭ se ḑice «şurŭ», aşa s'a ḑisŭ ciorba «în locŭ de «şorba», cumŭ şi pronunţă mare parte de Ro-«mâniĭ!» — Admirabilă filologiă *academică!* «Ciorba», pe care aŭ luat'o de la Turcĭ Româniĭ, Serbiĭ şi Bulgariĭ, ca şi *şerbetulŭ,* pe care totŭ dela Turcĭ l'aŭ luatŭ Slaviĭ meridionalĭ şi Româniĭ, luându-le pe amĕndoue anume în timpiĭ maĭ modernĭ, de vreme ce nu se găsescŭ nicăirĭ în monumente vechĭ şi din evulŭ mediŭ, Turciĭ le-aŭ luatŭ la rôndulŭ lorŭ dela Arabĭ: *şorba* — cĭorbă şi *şarbat* — beutură, érŭ Arabiĭ le-aŭ formatŭ la dênşiĭ a-casă din radicala *şariba,* a bé. Totŭ dela Arabĭ, de pe timpulŭ dominaţiuniĭ Maurilorŭ pe peninsula iberică, aŭ Portugesiĭ *sorbete* şi *xarope;* apoĭ Persiĭ pe *şorva* şi Curḑiĭ pe *siorba.* Dela Portugesĭ aŭ Francesiĭ pe *sorbet.* Radicala arabă se găssesce şi 'n celle-l'alte limbe semitice : ebr. *saraf,* etiop. *şaraba* şi chald. *sraf.* Totŭ de acollo vine turculŭ *şarap* — vinŭ, pe care de assemenea l'aŭ împrumutatŭ Serbiĭ şi Bulgariĭ. Despre termenulŭ francesŭ veḑĭ **Littré,** *Dictionnaire de la langue française,* Paris, 1873, in-4, t. 4, p. 1983.

(15) **Curtius,** 163.

unde: samscritulŭ *rakş*, a apĕra şi a conserva, greculŭ ἀρκέω cu acellaşĭ înţellesŭ, ca şi latinulŭ *arceo*, de unde *arca* — ladă şi *arx* — cetate; arménulŭ *argaêl* — a stabili (16); goticulŭ *alhs*, templu (17), cu transiţiunea regulară a sanscrituluĭ *k* în *h* la Germanĭ; celticulŭ *argot* séŭ *argoet* — pădure, în simţŭ de fortificaţiune naturală; totŭ celticulŭ *argel* — locŭ accoperitŭ, ḑicere menţionată degia maĭ susŭ etc.

Aceĭ carĭ susţinŭ celtismulŭ Cimmerilorŭ, arŭ puté invoca în favórea asserţiuniĭ trecerea samscrituluĭ *k* în *g*: *ark* = ἀργίλλα, ca şi la Celţĭ *ark* = *argel*, pe cândŭ la Germanĭ *k* se preface în *h*, la Grecĭ şi Latinĭ se păstréză intactu, şi numaĭ la Armenĭ, ca şi la Celţĭ şi la Cimmerĭ, se schimbă în *g*: *ark*=*argaêl;* astă analogiă fonetică destullŭ de importantă nu se confirmă înse în casulŭ de faţă prin analogia logică, căcĭ la Celţĭ radicala *ark* n'a produsŭ nicĭ unŭ terminŭ esprimêndŭ ideia de «locuinţă sub pămêntŭ», o noţiune fundamentală în *argellele* cimmeriane, transmisă printr'unŭ învederatŭ împrumutŭ la Tracĭ şi 'n fine la Românĭ; în acestŭ chipŭ, chĭarŭ décă Cimmeriĭ aŭ fostŭ Celţĭ, precumŭ amŭ fi plecaţĭ a admitte noĭ-înşine, totuşĭ cată să-ĭ considerămŭ ca pe o ramură separată, remasă şi desparută în zona orientală a Europeĭ, fără să fi înaintatŭ spre Occidinte în mersulŭ glótelorŭ anterióre a migraţiuniĭ celtice.

Ila în cimmerianulŭ *arg-ila* este suffissulŭ samscritŭ *la*, precesŭ de vocala de legătură *i*, întocmaĭ ca în cuvêntulŭ *an-i-lá*, vêntŭ, dela *an* — a suffla, adecă «sufflătorŭ», *path-i-lá*, drumeţŭ, dela *panth* — a merge, adecă „mergĕtorŭ", etc.

Cu vocala de legătură *u*, acella-şĭ suffissŭ nasce forme ca *harş-u-lá*, amantŭ, dela *harş*-a măngaia, adecă „măngăiătorŭ"; cu vocala de legătură *a*: *cĭap-a-lá*, nestatornicŭ, dela *cĭamp* — a se mişca, adecă „mişcătoru"; fără vocală de legătură: *çuk-lá*, albŭ, dela *çuk* — a luci, adecă „lucitoru», etc.

Prin obicĭnuita permutaţiune a sonurilorŭ licuide în limba samscrită, acestŭ suffissu appare adessea ca *ra*, lipindu'lŭ de radicală accellea-şĭ vocale de legatură *i*, *u* şi *a*, bună-óră: *cĭhid-ira*, cuţitŭ, dela *cĭhid* — a despica, adecă „despicătorŭ", *bhid-ura*, fulgerŭ, dela *bhid*, a spinteca, adecă „spintecătoru" etc. (18).

In limba grécă suffissulŭ *la*=*ra* este represintatŭ în τροχ-α-λός, τραπ-ε-λός, φλεγ-υ-ρός etc.; lătinesce în *trem-u-lus*, *spec-u-lum*, *gna-rus*, *sel-la* din *sed-la* şi aşa maĭ încollo.

Dupplulu *l* în cimmerianulu ἀργίλλα faţă cu simplulŭ *l* din traciculŭ ἄργιλος, întocmaĭ ca în eoliculŭ στάλλα şi στήλλη lôngă atticulu στήλη, ca în eoliculŭ βόλλομαι lôngă atticulu βούλομαι, creticulŭ βώλομαι, latinulŭ *volo*, zendo-samscritulŭ *var*, séŭ în proto-latinulŭ *tulo* lônga classiculŭ *tollo*, *pilleus* lôngă *pileus* = πῖλος etc., este o dupplicare eufonică, patronată şi propagată de unele dialecte şi pe care filologia nu trebuĭ s'o confunde cu dupplicarea cea compensativă ca în ἄλλος din ἄλjος séŭ în *sollus* din *solvus*.

Unŭ essemplu identicu din puntŭ în puntŭ este latinulŭ *argilla* faţă cu greculŭ ἄργιλος.

Cimmerianulŭ *arg-i-la* însemnéză dérŏ lit-

(16) **Paschal Aucher,** *Dictionnaire Arménien,* Venise, 1818, in-8, t. 2, p. 87.— Despre *k*=*g* în limba arménă, veḑĭ **Petermann,** *Grammatica linguae armeniacae,* Berolini, 1837, in-8, p. 25.

(17) **Gaugengigl,** *Ulfilas,* Passau, 1849, in-8, t. 2, p. III Lex.

(18) **Schleicher,** *Compendium der vergleichenden Grammatik,* Weimar, 1866, in-8, p. 418, § 220, pune suffissulŭ *ra* ca primitivŭ şi pe *la* ca derivatŭ. Difficultatea cu care popórele selbatece şi copiiĭ, adecă represintanţiĭ actuali aĭ faseĭ umane celleĭ maĭ vechĭ, pronunţă sonulŭ *r*, ne face a respinge acéstă teoriă.

teralmente unŭ locŭ de apĕrare séŭ de conservare; aceĭa-ce 'lŭ distinge înse cu desevêrşire de tóte celle-l'alte vorbe samscrițe, ellene, latine, germane şi celtice de aceĭa-şĭ tulpină, este anume caracterulŭ seŭ de a fi sub pămêntŭ, ca şi la Românĭ *argea*, contrasă din *argilla* ca *ea* din *illa*, *măssea* din *maxilla*, séŭ *sămcea* dintr'unŭ nume dacicŭ allŭ sabieĭ *samcilla*.

Intre *samcila=sămcea* şi *argilla=argea* analogia fiindŭ perfectă, ne credemŭ datorĭ a analisa pe largŭ originile celleĭ d'ântêiŭ, carĭ ni vorŭ procura o nouă interessantă probă despre rollulŭ acclimatăriĭ în istoria cultureĭ umane.

§ 12

GENEALOGIA SABIEI LA DACĬ.

Vorba *sâmcea* s'a păstratŭ în gura poporuluĭ în Moldova şi peste Carpaţĭ.

Lessiconulŭ Budanŭ, cellŭ maĭ bunŭ interpretŭ allŭ dialectuluĭ românŭ din Transilvania, o definesce latinesce şi nemţesce: «Sămcea, *stimulus*, *aculeus*, der Stachel; „sămcéua cuţituluĭ, *cuspis cultri*, die „Messerspitze." (1)

D. Cihac, alle căruĭ informaţiunĭ sunt maĭ cu sémă moldovene, ḑice: «Sîmcea, *aiguillon*, *piquant*, *point*, *taillant*, *lame*" (2).

Din monumentele vechĭ alle limbeĭ române, noĭ aflămŭ bună-óră în psaltirea moldovenéscă versificată a metropolituluĭ Dositeŭ:

«Mĭ-amŭ păzîtŭ drumulŭ pre căĭ vĕrtóse,
«Petre-ascuţîte şi *sâmcelóse*...» (3)

Totŭ dênsulŭ într'o altă carte, voindŭ să arrete că sântulŭ Isidorŭ Pelusiotulŭ cunnoscea Biblia cu tóte fineţele eĭ, *acumina* cumŭ s'arŭ ḑice lătinesce, întrebuinţéză espressiunea: „pênĕ în *sâmcea* aŭ învĕţatŭ" (4).

In „Cazania" moldovenéscă a metropolituluĭ Varlamŭ ne întêmpină: «nevoe'ţĭ va hi să calcĭ în *simcéoa ţepeĭ*» (5), acollo unde Vulgata ḑice : «durum est tibi contra *stimulum* calcitrare», érŭ în Biblia luĭ Şerbanŭ Cantacuzinŭ : „cu greŭ éste ţie spre *boldurĭ* a lovi cu piciorulŭ" (6).

In Evangeliarulŭ transilvanŭ de sub auspiciele luĭ Rakotzi : „cu greŭ ţĭ-e în *sămcéoa strămurăriĭ* a zvărli. . " (7).

Ni se pare că aceste patru essemple sunt de agiunsŭ.

In Valachia propria „sâmcéua" nu se aude. De aceĭa n'o găssimŭ nicĭ în dicţionarulŭ d-luĭ Pontbriant.

Peste Oltŭ înse, maĭ allesŭ în Gorgiŭ, *sămcea* se numesce unŭ micŭ cuţitŭ, pe care'lŭ întrebuinţéză Ţiganiĭ la fabricaţiunea lingurelorŭ de lemnŭ.

Maĭ pe scurtŭ, din tóte celle de maĭ susŭ resultă că aşa se chĭamă orĭ-ce vĕrfŭ ascuţitŭ, dérŭ maĭ cu preferinţă unŭ tăiuşŭ.

După spiritulŭ limbeĭ nóstre, „samcea" este o contracţiune din *samcilla*, ca şi «argea» din ἀργίλλα.

D. Cihac presuppune că acéstă vorbă arŭ deriva din latinulŭ *sentis*, spinŭ, prin intermediulŭ unuĭ diminutivŭ *senticella*, spinişorŭ, despre care înse nu se póte da nicĭ o probă din latinitatea classică, din acea mediană şi din dialectele neo-latine moderne.

(1) *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 644.
(2) *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 254.
(3) *Psaltire a sfântuluĭ prorocŭ Davidŭ*, Unev, 1673, in-4, ps. 16.
(4) *Synaxarŭ*, Iaşĭ, 1683, in-f., febr. 4.
(5) *Carte românéscă de învĕţătură*, Iaşĭ, 1643, in-f., fóia 95 retro.
(6) *Biblia adecă Dumneḑeéscа Scriptură*, Bucurescĭ, 1688, in-f., p. 838.
(7) *Noulŭ Testamentŭ*, Belgradŭ, 1648, in-f., Faptele Apostol., IX, 5.

Suntemŭ sicurĭ că d-sea n'arŭ fi recursŭ la o etimologiă atâtŭ de artificială, décă'şĭ adducea a-minte că 'n limba dacică sabia se ḑicea σαμψήρα, după cumŭ nĭ-o spune o vechiă fontână chĭarŭ din timpulŭ luĭ Traianŭ ([8]).

Licuidele permutându-se în tóte limbele, σαμψήρα este „samsila", de unde provinŭ directamente «sămcellele" române.

Chĭarŭ dintr'o formă *samsira* Latiniĭ aŭ pututŭ face pe *samcilla*, înlôcuindŭ pe *r* prin dupplulŭ *l*, ca în italianulŭ *pellegrino* din *peregrinus*.

Daciculŭ *s*, pe de altă parte, a trecutŭ la Românĭ în *cĭ* întocmaĭ ca în numele olténŭ allŭ încălţăminteĭ *cĭocĭ* ([9]) din greco-latinulŭ *socci*, σόκκοι, papucĭ, pe care'lŭ aveaŭ şi Traciĭ după mărturia luĭ Esichiŭ ([10]).

Transiţiunea e cea maĭ normală nu numaĭ sub rapportulŭ foneticŭ, dérŭ şi din puntulŭ de vedere logicŭ.

In adevĕrŭ, ideĭa de tăiuşŭ séŭ verfŭ ascuţitŭ şi ideia de sabiă se confundă.

Astŭ-feliŭ din arabulŭ *şafrat*, tăiuşŭ, derivă persianulu *şifar*, sabiă; cu samscritulŭ *karanda*, sabiă, se légă persianulŭ *kâri*, vĕrfŭ ascuţitŭ; în dialectulŭ celto-irlandesŭ sabia şi vĕrfulŭ ascuţitŭ pórtă acella-şĭ nume de *calg* séŭ *colg*, etc. ([11]).

Prin urmare, fonologia şi logica concórdă d'o potrivă a stabili proveninţa «sâmcelleĭ" nóstre din dacica σαμψήρα.

Daciĭ, la rôndulŭ lorŭ, primiseră cuvêntulŭ din Persia.

In limba persiană, ca şi 'n vechiulŭ eĭ dialectŭ bucharicŭ, sabia se chiamă pênĕ astă-ḑĭ *şamşir* ([12]).

Portulŭ Tracilorŭ în genere se assemena atâtŭ de multŭ cu portulŭ persianŭ, încâtŭ degia Ovidiŭ, vorbindŭ despre ramura getică dela gurele Dunăriĭ, ḑicea:

«. . . *Persica* bracca tegit» (13).

Acéstă assemĕnare de portŭ s'a constatatŭ de către toţĭ archeologiĭ prin passagele scriitorilorŭ classicĭ şi pe basea anticelorŭ sculpture.

«Vestmêntulŭ Persilorŭ—ḑice Montfaucon—nu differă de locŭ de allŭ Dacilorŭ" ([14]).

«Căllăreţiĭ dacicĭ — urméză ellŭ maĭ departe—sémĕnă aprópe în tóte cu aĭ Persilorŭ» ([15]).

„Draconele—observă ellŭ în fine—a fostŭ semnulŭ caracteristicŭ allŭ Persiloru şi allŭ Dacilorŭ" ([16]).

Astŭ-feliŭ se esplică pe callea istorică trecerea *şamşiruluĭ* persianŭ în σαμψήρα dacică, de unde apoĭ *samcilla*=*sămcea* a Românilorŭ.

Dela cine înse luat'aŭ însişĭ Persiĭ pe «şamşir" ?

Rădĕcina cuvêntuluĭ e samscritulŭ *ças*, a uccide.

Acestŭ gruppŭ foneticŭ este susceptibilŭ de o formă nasală *çans* ([17]), érŭ *ç* trece regularmente în limba persiană în *s* şi 'n *ş*, bună-oră *paçu* (pecus)=*pas*, *çankha* (concha)= *sank*, *çûlaka* (equus generosus) = *şûlak* etc.

(8) **Suidae** *Lexicon*, ed. Kuster, Cantabrigiae, 1705, in-f. t. 3, p. 281.

(9) **Pontbriant**, 130: «cĭocĭ, chauffe-pieds, chaufferette.»

(10) **Hesych.**, verbo σόκχοι.—Cf. *Lex. Bud.*, 121.

(11) **Pictet**, *Origines indo-européennes*, II, 220 şi passim.

(12) **Klaproth**, *Asia Polyglotta*, Paris, 1831, in-4, p. 242.

(13) **Ovid.**, *Trist.*, lib. V, el. 10.

(14) **Schatz**, *Antiquitates Graecae et Romanae*, Norimbergae, 1763, in-f., p. 300: «Parthorum vestis Dacorum vestimento plane similis est...»

(15) *Ibid.*, 310: «Daci equites Parthis fere similes erant».

(16) *Ibid.*, 312: «Draco Parthorum Dacorumque proprie signum erat.»

(17) **Pott**, *Wurzel-Wörterbuch*, II, 364. —**Pictet**, II, 207: «*ças*, *çans*, cædere, lædere, ferire.»

Prin suffissulŭ *i-lá* séŭ *i-rá*, radicala *çans*, a uccide, produce pe *çans-i-la* séŭ *çans-i-ra*, „armă uccidĕtóre", de unde vine d'a-dreptulŭ persianuluĭ *şamşir*.

Aşa dérŏ din India vorba trece în Persia şi din Persia la Dacĭ, moştenind'o aci legionariĭ luĭ Traĭanŭ.

Totŭ dela Persĭ, înse cu multŭ maĭ tărḑiŭ, abia în epoca Cruciatelorŭ, aŭ addus'o din Asia celle-l'alte popóre neo-latine : italianulŭ *scimitarra*, francesulŭ *cimeterre*, anglesulŭ *scymitar* etc., a cărora derivaţiune din *şamşir* aŭ recunnoscut'o de-multŭ filologiĭ occidentalĭ (18).

In fine éroşĭ dela Persĭ într'o epocă intermediară, după Dacĭ şi înainte de Neo-latinĭ, aŭ căpetat'o prin vecinĕtate limbele semitice, chaldaică, siriacă şi ebraică, sub forma de *safsera* (19).

La Semiţĭ celle maĭ vechĭ essemple de întrebuinţarea acestuĭ cuvêntŭ sunt numaĭ din timpulu luĭ Cristu (20).

Arabiĭ şi Etiopiĭ nu-lŭ possedă, şi semitologiĭ în deşertŭ s'arŭ încerca sa-ĭ găsséscă vre-o rădĕcina indigenă.

In acestŭ modŭ „sămcéua" romănă are unŭ tată la Dacĭ, unŭ bunicu în Persia, unŭ străbunu în India, şi nesce unchĭ pe de o parte la Ebreĭ, Sirĭ şi Chaldeĭ, érŭ pe de alta în Italia, Francia, Spania şi Anglia.

§ 13.

SELECŢIUNEA NATURALA IN ORIGINEA URBILORŬ.

Din paragrafiĭ precedinţĭ ne-amŭ convinsŭ că reacţiunea omuluĭ contra natureĭ este atâtŭ de plină de pedece, încâtŭ orĭ-unde civilisaţiunea a reuşitŭ să prinḑă rădĕcină, a trebuitŭ în cursŭ de miĭ de annĭ să lucreze unulŭ după altulŭ sutimĭ de popóre, pênĕ ce la urma urmelorŭ cellŭ maĭ nou din elle să se pótă bucura de stratificata muncă a tuturorŭ predecessorilorŭ seĭ.

E îngrozitorŭ, şi totuşĭ nu este încă destullŭ de completŭ.

Chĭarŭ miĭ de annĭ şi chĭarŭ successiunea a sute de popóre, nu pretutindenĭ sunt în stare să agiungă la unŭ gradŭ maĭ înaltŭ de cultură, ci numaĭ în unele locurĭ într'o minimă minoritate de situaţiunĭ.

După cumŭ o speciă, unu tribŭ, o naţiune derivă dintr'unŭ individu séŭ dintr'o singură păreche, totu aşa o urbe câtŭ de grandiósă provine dintr'o simplă lŏcuinţă, dintr'o colibă, dintr'o vizuină assemenea acelleĭ „casa Romuli" scobita sub pamêntŭ şi accoperită cu paiă, de unde s'a înălţatŭ gigantica Romă.

Intr'o lume utopică, lipsită de nenumeratele *resistinţe* alle realităţiĭ, fie-care individŭ arŭ produce o naţiune, fie-care colibă arŭ deveni o urbe, fie-care germe arŭ dobandi o nedefinită desvoltare; în lumea cea positivă înse milliónele de începuturĭ sunt menite a peri luptândŭ pentru essistinţă, şi pe cadavrele milliónelorŭ abia supraviueţuesce icĭ-collea câte unulŭ!

Acéstă „selecţiune naturală" în originea urbiloru o vomŭ constata pe territoriulŭ Dacieĭ.

§ 14.

STATISTICA RUINELORU IN MUNTENIA.

România nu possedă încă o chartă archeologică, după cumŭ este, bună óră, acea a Belgieĭ de Van der Mŏele séŭ a Italieĭ de Marinoni, unde să fie indicate într'unŭ modŭ sistematicŭ tóte localităţile distinse prin pre-

(18) **Littré**, *Diction.*, ad vocem.

(19) **Bochart**, *De coloniis et sermone Phœnicum*, Francof., 1674, in-4, p. 615.

(20) **Schaaf**, *Lexicon Syriacum concordantiale*, Lugduni, 1709, in-4, p. 393.

sinţa anticităţiloră de diverse caractere şi din differite epoce.

Sperâmă că acéstă regretabilă lacună o va astupa tractatulă de Archeologiă Română, pe care'lă prepară eruditulă nostru amicŭ d. A. Odobescu.

D'o cam dată, pentru a sci tóte *ruinele* din Térra-Românéscă, tóte punturile pe unde s'aŭ conservatŭ óre-carĭ semne de vechĭ cetăţĭ séŭ oraşe, amŭ fostŭ silitŭ a recurge la unu procedimentŭ maĭ puţinŭ sicuru şi fórte obositorŭ, cetindŭ în cursŭ de o septemână din scórţă în scórţă celle 536 pagine alle „Dicţionaruluĭ topograficŭ" allŭ d-luĭ D. Frunḑescu, de unde mĭ-amŭ pututŭ forma următorulŭ tabellŭ provisoriŭ:

I. IN OLTENIA:

Mehedinţiĭ.

1. *Balotescĭĭ*, pl. Ocolŭ;
2. *Batoţiĭ*, pl. Blahniţa;
3. *Berca*, pe pĕrîulŭ Desnăuţŭ;
4. *Bistriţa*, pl. Ocolŭ;
5. *Braniscea*, pl. Câmpulŭ;
6. *Brezniţa*, pl. Ocolŭ;
7. *Brezniţa*, pl. Motru-de-gĭosŭ;
8. *Cătunulŭ-de-susŭ*, ibidem;
9. *Corlăţellŭ*, pl. Câmpulŭ;
10. *Corzu*, pl. Dumbravă;
11. *Cremene*, pl. Ocolŭ;
12. *Ergheviţa*, ibidem;
13. *Govodarva*, ibidem;
14. *Hinova*, ibidem;
15. *Pisculŭ luĭ Iacobŭ*, ibidem;
16. *Izvóre*, pl. Blahniţa;
17. *Izimşa*, pl. Câmpulŭ;
18. *Lupşa-de-susŭ*, pl. Motru-de-gĭosŭ;
19. *Monastire*, pl. Ocolŭ;
20. *Scăpăŭ*, pl. Blahniţa;
21. *Tarniţa*, pl. Cloşanĭ;
22. *Topolniţa*, pl. Ocolŭ.

Romanaţĭ.

23. *Băbiciu*, pl. Ocolŭ;
24. *Brastavăţŭ*, pl. Balta;
25. *Cacaleţĭ*, pl. Ocolŭ;
26. *Celeĭu*, pl. Oltulŭ-de-giosŭ;
27. *Corabia*, ibidem;
28. *Frăssinetulŭ*, lôngă apa Tesluĭu;
29. *Gărcovŭ*, pl. Oltulŭ-de-gĭosŭ;
30. *Gostavăţŭ*, pl. Ocolŭ;
31. *Grosdibodŭ*, pl. Balta;
32. *Papazolescĭĭ*;
33. *Reşca*, pl. Ocolŭ;
34. *Sadova*;
35. *Slăvenĭ*, pl. Ocolŭ.

Dolgiŭ.

36 *Bărcuţa*;
37. *Bradescĭ*, pl. Giŭ-de-susŭ;
38 *Bucovecĭorŭ*, pl. Dumbravă;
39. *Casa-alba*, lôngă Căcĭulătescĭ;
40 *Cerătŭ*, pl. Balta;
41. *Cetatea*, pl. Câmpulŭ;
42. *Cetatea-mueriĭ*, pl. Amaradiă;
43. *Coıca-mare*;
44. *Foişorŭ*, pl. Giŭ-de-gĭosŭ;
45. *Huniă*, pl. Câmpulŭ;
46. *Negoıu*, pl. Balta;
47. *Pleniţa*, pl. Câmpulŭ;
48. *Poıana*, ibidem;
49. *Răcarĭ*, pl. Giŭ-de-susŭ;
50. *Tarnava*, pl. Giŭ-de-gĭosŭ.

Gorgiŭ

51. *Gura-Valaşuluı*;
52. *Vĕrtu*, pl. Ocolŭ.

Vâlcea

53. *Lôngă Rîmniculŭ-Vălciĭ*;
54. *Trupina*, pl. Luncavĕţŭ;
55. *Rîurenĭĭ*, lôngă Ocnele-marĭ.

II. IN VALACHIA PROPRIU ḐISĂ:

Teleormanŭ.

1. *Brâncenĭ*, pl. Marginea;
2. *Brătaşanĭ*, pl. Tĕrgulŭ;
3. *Bugĭorénca*, lôngă pĕrîulŭ Tinosŭ;
4. *Calinescĭĭ*, pl. Tĕrgulŭ;
5. *Cetatea*, ibidem;
6. *Conţescĭĭ*, pl. Marginea;
7. *Flămânda*, pl. Călmăţuĭu;
8. *Netoţiĭ-de-susŭ*, pl. Tĕrgulŭ;
9. *Orezŭ*, lôngă Mavrodinŭ;
10. *Rica*, pl. Teleormanŭ;
11. *Storobănésa*, pl. Marginea.

Vlaşca.
12. *Cetatea-feteĭ*, lôngă Crevediă;
13. *Comana*, la gura Nĕslovuluĭ;
14. *Gradiscea-de-susŭ*, pl. Călniscea;
15. *Marotinŭ*, lôngă perîulŭ Comasca;
16. *Petrele*, pl. Marginea;
17. *Petroşaniĭ*, ibidem;
18. *Tămăşesciĭ*, pl. Glavacĭocŭ.

Ialomiţa.
19. *Cetatea-feteĭ;*
20. *Făcăeniĭ*, pl. Balta;
21. *Lehliŭ*, pl. Câmpulŭ;
22. *Luciŭ*, pl. Balta;
23. *Piua-petreĭ*, ibidem;
24. *Raşĭ*, pl. Ialomiţa.

Ilfovŭ.
25. *Căsciôra*, pl. Olteniţa;
26. *Porcesciĭ*;
27. *Spanţoviĭ*, pl. Olteniţa.

Rîmnic-Săratŭ.
28. *Slobodia-amară*, pl. Gradiscea;
29. *Macsineniĭ*, pl. Marginea-de-gĭosŭ.

Oltŭ.
30. *Cetatea-vechiă*;
31. *Cetatea*, puntŭ trigonometricŭ.

Prahova.
32. *Cetatea-vechiă*;
33. *Urlaţiĭ*, pl. Cricovŭ.

Buzeŭ.
35. *Gura-Gărluţeĭ*, pl. Balta.

Muscellŭ.
36. *Jidova*, lôngă Câmpu-lungŭ;
37. *Micesciĭ*, pl. Rîurĭ;
38. *Rucărŭ*, pl. Dîmboviţa.

Argeşŭ.
39. *Cetatea*, lôngă obĕrşia Vediĭ;
40. *Negru-vodă*, pl. Lovisce;
41. *Potlogĭ*, lôngă Cărpenişŭ.

Eccĕ dérŏ noue-ḑecĭ şi şésse localităţĭ în Muntenia, unde s'aŭ găssitŭ pênĕ 'n ḑillele nóstre urmele unuĭ anticŭ traiŭ urbanŭ.

Aşeḑatŭ după districte şi după celle doue marĭ despărţirĭ tradiţionale alle Terreĭ-Romanescĭ, acestŭ tabellŭ devine de o estremă însemnĕtate, deşi este susceptibilŭ de unele correcţiunĭ, de carĭ în genere cam are nevoiă lucrarea d-luĭ Frunḑescu.

In casulŭ de faţă, din fericire, errorile potŭ consista în ciffre isolate, dérŭ nu în rapportulŭ dintre celle doue giumĕtăţĭ alle tabelluluĭ, căcĭ miḑĭ-lócele de informaţiune despre totalitatea ţerreĭ fiindŭ de aceĭa-şĭ natură, urméză că décă d. Frunḑescu a greşitŭ într'o parte, a trebuitŭ să greşéscă în aceĭa-şĭ mesură şi relativamente la cea-l'altă, décă a ommisŭ séŭ a adausŭ ce-va în Oltenia, totŭ aşa a ommisŭ séŭ a adausŭ ce-va şi 'n Valachia propriă, astŭ-feliŭ că 'n resultatŭ plusurile şi minusurile compensându-se, proporţiunea generală între ambiĭ termenĭ remâne aprópe essactă.

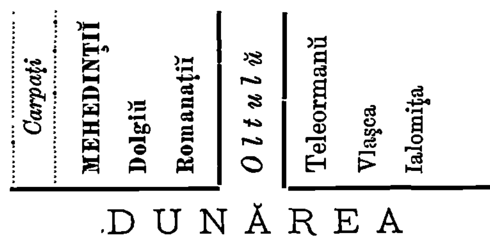
Din 96 punturĭ cu ruine, 55 sunt în Oltenia şi numaĭ 41 în Valachia propriă; adecă celle cincĭ districte oltene, numaĭ cincĭ peste totŭ, copprindŭ maĭ multe resturĭ de vechĭ concentraţiunĭ decâtŭ celle doue-spreḑecĭ districte ne-oltene.

Gĭudeţele danubiane Mehedinţulŭ, Romanaţulŭ, Dolgiulŭ, Teleormanulŭ, Vlaşca şi Ialomiţa numĕră la unŭ locŭ 74 punturĭ cu ruine, întrecêndŭ cu 22 pe tóte celle-l'alte giudeţe întrunite.

Mehedinţulŭ, a şépte-spre-ḑecea porţiune territorială administrativă, offeră 22 punturĭ, possedêndŭ astŭ-feliŭ ellŭ singurŭ o pătrime din totalitatea ruinelorŭ.

Nemicŭ nu póte fi maĭ elocinte ca acéstă neaşteptată statistică.

Reprodusă pe o mappă a Ţerreĭ-Românescĭ şi indicându-se importanţa relativă a districtelorŭ prin mărimea litterelorŭ, ea delimitéză în următorulŭ modŭ acea zónă, unde reacţiunea omuluĭ contra natureĭ a pututŭ fi la noĭ cea maĭ efficace:

Maĭ pe scurtŭ, din tóte subdivisiunile Munteniei o colibă avea celle maĭ multe sorţurĭ de a deveni urbe maĭ cu sémă in Mehedinţŭ, pe a doua tréptă în Dolgiŭ şi 'n Romanaţŭ, pe a treĭa în Teleormanŭ, pe a patra în Vlaşca şi Ialomiţa, pré-puţine pe aĭurĭ.

Ceĭa-ce resultă din statistica ruinelorŭ, se confirmă prin geografia luĭ Ptolemeŭ.

§ 15.

DACIA SUB PTOLEMEU.

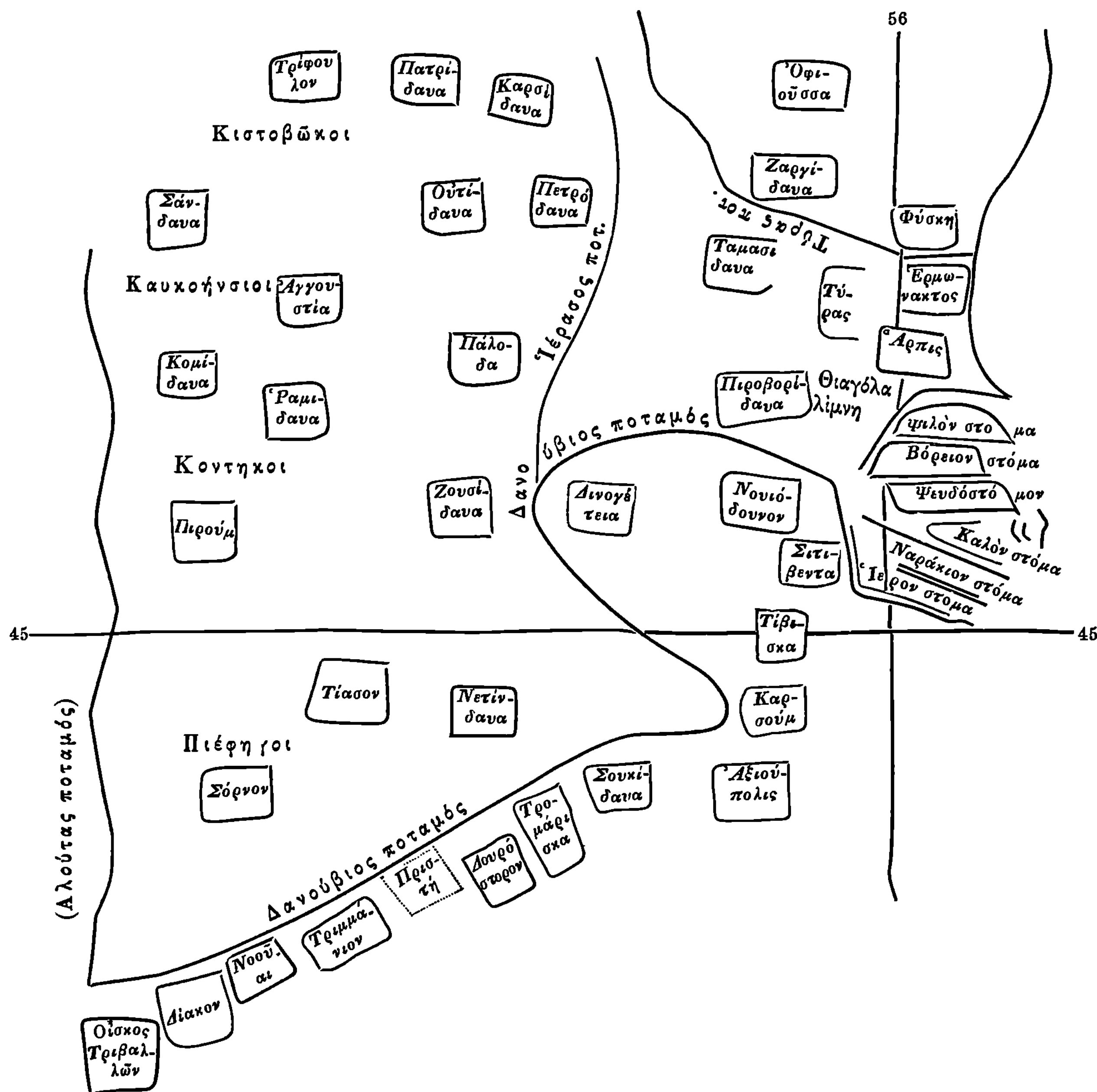
Noĭ reproducemŭ maĭ gĭosŭ din preţiosulŭ manuscriptŭ vatopedianŭ, copiatŭ în secolulŭ XIII după unŭ essemplarŭ fórte vechiŭ, întréga chartă a Dacieĭ, aşa după cumŭ o schiţase marele cosmografŭ alessandrinŭ puţinŭ timpŭ în urma luĭ Traianŭ (1):

I. Spre appusŭ de Oltŭ.

Καρπάτης ὄρος
50
45
Ῥουκκόνιον
Δοκίδαυα
Παρόλισσον
Τευρίσκοι
Ἄναρτοι
Νάπουκα
Ἰάζυγες μετανάσται
Οὐλπιανόν
Ρατα(κήνσιοι)
Πρεδαυήσιοι
Πατρούισσα
Σαλῖναι
Βίηφοι
ΔΑΚΙΑ
Μαρκόδαυα
Πραιτωρία Αὐγοῦστα
Πάρτισκον
Ἄπουλον
Σιγγίδαυα
Βουροδεήνσιοι
Ζουρόβαρα
Τίβισκος ποταμός
Ἀλβοκήνσιοι
Ζιρίδαυα
Αἰζισίς
Ζαρμιζεγέθουσα
Ζερμίζιργα
45
Ἀκμονία
Τιβισκόν
Ὕδατα
45
Σαλδήνσιοι
Τίβισκον
Ποτηλατήνσιοι
Ζεῦγμα
Ἀργίδαυα
Ἀμούτριον
Πῖνον
Σιγγίδουνον
Τρικόρνιον
Δίερνα
Δρουφηγίς
Φρατερία
κατ' Ἀράβων ποτ.
Δανούβιος ποτ.
Κειάγισοι
Ἀλούτας ποταμός
Ουμινάκιον
Τανάτις
Μάργος ποτ.
45
Ἔτητα
Δορτικόν
Ραιτιαρία Μυσῶν
Ρηγιανον
50
Κίαβρος ποτ.

(1) *Géographie de Ptolémée*, édition photolithographique, Paris, 1867, in-4 maj.

II. Spre rĕsăritŭ de Oltŭ.

Acéstă reproducţiune, unŭ adevĕratŭ capŭ-d'operă de arta tipografică, presintă cellŭ maĭ perfectŭ *fac-simile* allŭ tuturorŭ trăssurelorŭ, essecutatŭ prin linie strâmbe cu stricta pază a distanţelorŭ după originalŭ.

Totala mappă a Dacieĭ copprinde doue secţiunĭ de o mărime aprópe egală, separate una de alta printr'unŭ mare fluviŭ ce se vérsă în Dunăre.

Pentru a înţellege acéstă divisiune, este necessarŭ a recurge la testulŭ luĭ Ptolemeŭ, unde ni se spune că rîulŭ Oltŭ, Ἀλούτας ποταμός, „desparte Dacia“: διαιρεῖ τὴν Δακίαν.

Astŭ-feliŭ secţiunea I represintă porţiunea

Daciei spre appusŭ de Oltŭ, adecă Oltenia pênĕ la Temeşŭ şi o buccată vestică a Transilvaniei, carĭ constituiaŭ Dacia propriŭ ḑisă, unde se şi afflă scrisŭ cu littere capitale numele ДАКІА; pe cândŭ secţiunea II se referă la porţiunea Daciei spre resăritŭ de Oltŭ, adecă Valachia cea mare, Moldova, Bessarabia şi o buccată ostică a Transilvaniei, o regiune maĭ multŭ getică, sarmatică şi scitică decâtŭ dacică în înţellesulŭ strictŭ allŭ cuvêntuluĭ; ambele secţiunĭ formândŭ înse întregimea territoriuluĭ românŭ de astă-ḑĭ.

Pentru ca să putemŭ precisa pe acéstă mappă întinderea actuală a Ţerreĭ-Românescĭ, cată să luâmŭ dreptŭ basă următórele treĭ punturĭ bine determinate:

1-o. Pe ţermulŭ sudicŭ allŭ Dunăriĭ oraşulŭ *Trismis* séŭ *Trosmis*, alle căruĭa ruine cu şépte inscripţiunĭ autentice s'aŭ descoperitŭ nu de-multŭ la Igliţa între Macinŭ şi Hârsova cam în faţa Braileĭ (2) şi care se afflă în testulŭ luĭ Ptolemeŭ între Carsum şi Dinogetia, ambele localităţĭ indicate pe mappă;

2-o. *Dierna*, pe care însuşĭ Ptolemeŭ o aşéḑă fórte limpede la cotitura unde se vérsă în Dunăre rîuleţulŭ Cerna, adecă pe loculŭ actualuluĭ têrguşorŭ Orşova, ceĭa-ce concórdă cu tóte celle-l'alte fontâne istorice (3);

3-o. In fine, capitala dacică *Zarmizegetusa*, pe care unanimitatea monumentelorŭ geografice, istorice şi epigrafice o pune în vallea Haţeguluĭ la marginea nord-vestică a Munteniei (4).

Aşa dérŏ, trăgêndŭ o liniă pe Dunăre dela Trosmis, adecă dela unŭ puntŭ intermediarŭ între Carsum şi Dinogetia, şi continuând'o în lungulŭ fluviuluĭ spre Dierna, avemŭ hotarulŭ sudicŭ allŭ Ţerreĭ-Românescĭ, căruĭa 'ĭ correspunde ca fruntariă nordică o liniă trasă ce-va maĭ gĭosŭ de Zarmizegetusa éróşĭ spre Trosmis.

O dată stabilită acéstă delimitaţiune approssimativă, noĭ gassimŭ pe mappa luĭ Ptolemeŭ următórele urbĭ în celle doue sub-divisiunĭ alle Munteniei:

In Oltenia:	**In Valachia propriŭ:**
Dierna;	Netindava;
Druphegis;	Tiasum;
Tiriscum;	Sornum.
Phrateria;	
Amutrium;	
Hydata;	
Zeugma;	
Akmonia;	
Argidava;	
Pinum.	

Astŭ-feliŭ Oltenia ea singură, deşi maĭ multŭ decâtŭ pe gĭumĕtate maĭ mică, totuşĭ possedă ḑece urbĭ, pe cândŭ în restulŭ ţerreĭ vedemŭ abia patru!

Şi nu ḑece, ci unŭ-spre-ḑecĭ, căcĭ Ptolemeŭ a uĭtatŭ încă a însemna pe mappă oraşulŭ Arcinna, pe care'lŭ menţionéză în testŭ.

Décă vomŭ maĭ adăuga Pelendova, Castra-nova, Romula şi Rusidava, puse pe Tabla Peutingeriană la miḑŭ-locŭ între Amutrium şi trecĕtórea Oltuluĭ (5), ne vomŭ speria de a găssi în Oltenia cincĭ-spre-ḑece oraşe, de cincĭ orĭ maĭ multe decâtŭ pe laturea territorială fără comparaţiune maĭ întinsă dintre Oltŭ şi Siretŭ.

Tabla Peutingeriană maĭ pune totŭ în Oltenia o urbe Acidava, pe care noĭ înse o bănuimŭ nu cumŭ-va a fi identică cu Argidava luĭ

(2) **Laurianŭ**, *Cetatea Troesmis*, în *Tesaurŭ de monumente*, t. 3, p. 197-202.—Cf. **Ovid.**, *Pont.*, IV, 9.—**Procop.**, *De aedif.*, IV, 11.— **Constant. Porphyrog.**, *De themat.*, II.— *Tabula Peuting.* etc.

(3) Cestiunea Dierneĭ s'a desbăttutŭ pe largŭ în *Istoria critică*, vol. 1, p. 273-78.

(4) **Ukkert**, *Skythien*, 617.

(5) **Katancsich**, *Orbis antiquus*, 379-80.

Ptolemeŭ, corrumpêndu-se numele primitivŭ prin omitterea licuideĭ, căcĭ altŭ-mintrea amŭ avé în Muntenia 16 oraşe oltene contra a 3 ne-oltene!

Acéstă disproporţiune urbană nu se póte attribui vre-uneĭ lipse de informaţiunĭ din partea illustruluĭ geografŭ alessandrinŭ despre porţiunea orientală a Ţerreĭ-Românescĭ; din contra, tocmaĭ pe dênsa ellŭ o cunnoscea cu multŭ maĭ bine, ca una ce se afla maĭ aprópe de Marea-négră în vecinĕtate cu vechile colonie ellenice şi semi-grece din Bulgaria, pe carĭ mappa de faţă le înşiră una după alta pe totŭ lungulŭ meridionalŭ allŭ Dunăriĭ spre resăritŭ de gura Oltuluĭ: Noviodunum, Dinogeţia, Carsum, Sucidava, Transmarisca, Prista, Trimamium etc.

Mulţimea urbilorŭ oltene în allăturare cu celle ne-oltene n'a pututŭ să nu însuffle luĭ Ptolemeŭ o noţiune falsă despre însăşĭ configuraţiunea territorială a Dacieĭ, făcêndu-lŭ a crede că Oltulŭ o divide în doue buccăţĭ de aceĭa-şĭ mărime.

Statistica ruinelorŭ nĭ-a datŭ în Oltenia 55 localităţĭ, érŭ în Valachia propriă 41, adecă o proporţiune de 1 $^1/_3$ cătră 1.

Admittêndu-se că cea ânteiă este numaĭ de doue orĭ maĭ mică decâtŭ cea-l'altă, raportulŭ devine de 2 $^2/_3$ cătră 1.

Geografia luĭ Ptolemeŭ ni dă în Oltenia 15 oraşe, érŭ în Valachia propriă numaĭ 3, ceĭa-ce ecuivaléza, dupplicându-se éróşĭ celle oltene, cu o proporţiune de 10 catră 1.

Acéstă comparaţiune e fórte instructivă.

Pe mappa ptolemeiană sunt înscrise numaĭ urbile celle importante, a cărorŭ essistinţă a fostŭ cunnoscută pênĕ 'n Egiptŭ; pe cândŭ statistica ruinelorŭ copprinde în cea maĭ mare parte nesce stabilimente de o însemnĕtate de totŭ secundară, dintre carĭ o sémă aŭ pututŭ avé scurta durată a uneĭ fortificaţiunĭ momentane pentru respingerea unuĭ inamicŭ.

In acestŭ modŭ, ambele nóstre călăuze în urmărirea selecţiuniĭ naturale în privinţa oraşelorŭ pe pămêntulŭ Munteniеĭ se completéză una pe alta, arătându-ni că, din vechimea cea maĭ depărtată şi pênĕ la timpiĭ relativamente modernĭ, omulŭ a avutŭ în genere o înlesnire maĭ multŭ ca îndouită de a se aşeḑa în Oltenia decâtŭ în restulŭ ţerreĭ, şi o facultate înḑecită de a funda acollo communităţĭ vaste şi solide.

Chiarŭ în Valachia propriă, precumŭ amŭ veḑutŭ, din celle 41 ruine o a patra parte se afflă anume în Teleormanŭ, adecă éróşĭ lôngă Oltŭ, scăḑêndŭ apoĭ successivamente numĕrulŭ lorŭ în Vlaşca şi 'n Ialomiţa.

Nu e greŭ a commenta aceste ciffre.

Commodităţile commerciale alle Dunăriĭ în apropiare de Pontŭ ademenĭau pe trecĕtorĭ a se stabili pe brâulŭ territorialŭ spre occidinte de Braila, dérŭ miasmele febrifere alle bălţilorŭ de apă mixtă dulce-sărată distrugeaŭ cu grămadă aceste successive încercărĭ de colonisare, séŭ îndemnaŭ pe omŭ a'şĭ căuta departe unŭ aerŭ maĭ salubru, pe care nu'lŭ putea găsi decâtŭ numaĭ în munţĭ séŭ pe ţermulŭ măriĭ.

In adevĕrŭ, mappa luĭ Ptolemeŭ ni arrétă urbile agglomerându-se d'o-dată în Transilvania, în regiunea muntósă a Moldoveĭ şi pe littoralulŭ maritimŭ allŭ Bessarabieĭ; nicăirĭ înse accumulaţiunea lorŭ nu este maĭ pronunţată ca în Oltenia, unde Carpaţiĭ se întĕlnescŭ cu Dunărea, împăcândŭ astŭ-feliŭ condiţiunile igienice cu interessele mercantile, şi nicăirĭ acéstă viuéţa urbană nu appare maĭ nullă ca în spaţiulŭ inferiorŭ dintre Prutŭ şi Oltŭ, unde tótă superioritatea commer-

cială a posiţiunii nu póte compensa uccidetórea acţiune a climei. (6)

Ceïa-ce nï-a constatatŭ maï susŭ statistica şi chartografia, maï trebuï completatŭ pe callea filologică.

§ 16.

CE ÎNSEMNA «DAVA» LA TRACI?

Pe mappa luï Ptolemeŭ ne întimpină în Dacia o grămadă de numï urbane cu finalulŭ „dava": Patri-*dava*, Karsi-*dava*, San-*dava*, Petro-*dava*, Uti-*dava*, Marco-*dava*, Ziri-*dava*, Singi-*dava*, Komi-*dava*, Rami-*dava*, Piro-bori-*dava*, Tamasi-*dava*, Zargi-*dava*, Zusi-*dava*, Argi-*dava* şi Netin-*dava*, affară de Klepi-*dava* în Sarmaţia, de Suci-*dava*, Capi-*dava* etc. în Mesia, şi fără a maï vorbi de Pelen-*dava*, Rusi-*dava*, Burri-*dava* şi altele de pe Tabla Peutingeriană.

Trecêndŭ maï în fundulŭ territoriuluï transdanubianŭ, Ptolemeŭ ni maï dâ pe Termi-*dava* în Macedonia, unde se maï găssesce Desu-*daba* în Titŭ-Liviŭ (1) şi Quime-*daba* în Procopiŭ (2).

Cuvêntulŭ „dava" dincóce de Dunăre, „daba" în dialectulŭ macedonianŭ, estè evidamente tracicŭ; dérŭ ce însemnéză?

La prima vedere s'arŭ păré că terminaţiunea „dava" arŭ fi semnificândŭ „oraşŭ *dacicŭ*", cu atâtŭ maï multŭ că Greciï şi Latiniï numïaŭ pe Dacï *Davi* (3).

Acéstă ipotesă, fórte naturală şi fórte vechiă (4), se înlătură cu totulŭ prin simpla consideraţiune că urbile cu «dava" se afflaŭ în Sarmaţia, în Mesia, în Macedonia; şi nu numaï atâta, dérŭ maioritatea lorŭ pe ţermulŭ nordicŭ allŭ Dunăriï ni se presintă anume spre resăritŭ de Oltŭ, adecă affară din territoriulŭ dacicŭ propriŭ ḑisŭ, allŭ căruïa sîmbure era în Oltenia, Temeşiana şi porţiunea occidentală a Transsilvanieï.

Prin consecinţă, *dava* nu póte fi „dacicŭ".

Cuno presuppune că arŭ proveni din samscritulŭ *tavás*—tare séŭ *távas*—tăriă (5).

Arŭ avé dérŭ înţellesulŭ de «fortere̗ţă».

Plausibilă în apparinţă, acéstă origine nu se póte admitte dintr'o causă fórte ponderósă.

Vorbele samscrite *távas* şi *tavás* fiindŭ absolutamente străine tuturorŭ cellorŭ-l'alte limbe indo-europee, sunt nesce formaţiunï posterióre separaţiuniï trunchïuluï arianŭ în maï multe ramure.

Singura etimologiă solidă resultă dintr'unŭ passagiŭ allŭ luï Varrone.

Ellŭ ḑice:

„Insuşï numele oraşuluï Teba, derivatŭ „dela natura terrêmuluï, érŭ nu dela numele „fundatoruluï, probéză anterioritatea viueţeï „câmpene assupra celleï urbane. In adevĕrŭ, „în antica nóstră limbă, ca şi pênĕ astă-ḑï în „dialectulŭ eolianŭ, originarŭ din Beoţia, o

(6) Despre influinţa mortiferă a bălţilorŭ mixte veḑï **Michel Lévy**, *Traité d'hygiène publique et privée*, Paris, 1869, in-8. t. 1, p. 415.— **Orfila** et **Parent-Duchâtel**, *Influence des émanations marécageuses*, în *Annales d'hygiène*, Paris, 1834, in-8, 1-e série, p. 251. — **Foissac**, *De l'influence des climats sur l'homme*, Paris, 1867, in-8, t. 1, p. 517. — **Becquerel**, *Traité d'hygiène*, Paris, 1864, in-8, p. 253.— **Boudin**, *Traité de geographie médicale*, Paris, 1857, in 8, t. 2, p. 150 etc.— Despre influinţa salutară a munţilorŭ veḑï **Lévy**, I, 314.— **Becquerel**, 169.—**Rochard**, *Acclimatement*, în *Nouveau Dictionnaire de médecine* (Jaccoud), Paris, 1864, in-8, t: 1, p. 186. — **Isensée**, *Elementa Geographiae médicinalis*, Berolini. 1833, in-8, 107 etc.

(1) XLIV. 26.

(2) *De aedif.*, IV, 2.

(3) **Strab.**, VII, 3, § 12.—Cf. **Ahrens**, *De dialectis aeolicis*, Gottingae, 1839, in-8, p. 35.

(4) **Zamosius**, *Analecta lapidum in Dacia*, Patavii, 1593, in-16, p. 16 retro: «Sergi-dava à Davis et Sargetia amne dicta.»—Cf. **Vaillant**, *La Romanie*, Paris, 1844, in-8, t. I, p. 79—80.—**Grimm**, *Geschichte der deutschen Sprache*, t. I, p. 190 etc.

(5) **Cuno**, *Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde*, Berlin, 1871, in-8, t. I. p. 243.

„măgură se chiamă *teba*. Chiarŭ acuma Sa-„binii, posteritatea Pelasgilorŭ din Grecia, „întrebuinţéză acéstă vorbă, după care şi „o movilă milliariă în Sabinia pe callea Sala-„riă nu departe de Reate se numesce Teba“ (6).

Acella-şĭ înţellesŭ de măgură avea în Asia-mică cuvêntulŭ *taba* la Liḑĭ, poporŭ semi-tracicŭ séŭ cellŭ puţinŭ în cea maĭ strînsă legătură cu Tracii (7).

In Lidia, în Grecia, în Italia, dela Marea-négră pênĕ la Adriatică, noĭ dâmŭ peste *teba* séŭ *taba* în accepţiune de măgură.

Corssen, isolândŭ arbitrariamente cuvêntulŭ sabinŭ de famillia grécă şi lidiană, presuppune maĭ ânteiŭ că forma cea correctă arŭ fi fostŭ *tefa* fiindŭ că unŭ munte în Campania se ḑicea Tifata, şi apoĭ din acestŭ imaginarŭ *tefa* creândŭ unŭ prototipŭ *stefa*, îllŭ apropiă de germanulŭ *stif* séŭ *steif*, durŭ, deducêndŭ pe ambele din sanscritulŭ *stabh*, a întări (8).

La o assemenea violentă procedură a împinsŭ pe illustrulŭ filologŭ dorinţa de a reduce tóte la tulpină ariană (9), uĭtândŭ că ammesteculŭ pre-istoricŭ cu Turanĭ séŭ cu Chamiţĭ n'a pututŭ a nu lăssa şi ellŭ pretutindenĭ urme limbistice maĭ multŭ séŭ maĭ puţinŭ pronunţate.

Daciculŭ *dava*, macedoniculŭ *daba*, lidianulŭ *taba*, proto-elleniculŭ şi italiculŭ *teba*, totŭ-d'a-una în simţŭ de măgură, n'aŭ eşitŭ dintr'o sorginte indo-europeă.

Acestŭ termenŭ sub amĕndoue formele, cu *da* şi cu *te*, essistă pênĕ astăḑĭ în tóte limbele turanice, în carĭ *dava* însemnéză m u n t e şi *teba*—m o v i l ă.

Éccĕ unŭ registrŭ de ambele întrebuinţărĭ după doue-ḑecĭ dialecte turco-tatare:

			I. D a v a—munte:	II. T e b a—movilă:
1.	Dialectulŭ		baraba: *dawu* şi *tau;*	*tüba;*
2.	»	»	de Tobolsk: *taw;*	*tübe;*
3.	»	»	uĭgurŭ: *tach;*	
4.	»	»	de Kazan: *tau;*	*tüba;*
5.	»	»	başkirŭ: *tau;*	*tüba;*
6.	»	»	meşcerécŭ: *tau;*	*itübă;*
7.	»	»	nogaicŭ: *tau;*	*tepe,*
8.	»	»	ciazişicŭ: *tau;*	
9.	»	»	ciulimicŭ: *tag;*	
10.	»	»	de Kuzneţk: *tag* şi *tuu;*	*tübe;*
11.	»	»	kangazicŭ: *tag;*	
12.	»	»	kirgizicŭ: *taw;*	*tübă;*
13.	»	»	de Chiva: *tag;*	
14.	»	»	turcomanŭ: *taw;*	*tübă:*
15.	»	»	qaraciaicŭ: *taw:*	*tebö;*
16.	»	»	qumüq: *tau;*	
17.	»	»	qisylbaşicŭ: *dagh;*	
18.	»	»	qasachŭ: *daag* şi *dagh;*	*tapa;*
19.	»	»	ottomanŭ: *dag;*	*tepé* şi *depé.* (10)
20.	»	»	ciuvaşicŭ: *tu.*	

Să se noteze că Tracii, affară de formele *dava* şi *daba*, cunnosceaŭ de assemenea pe acellea cu *deva*, *dapa* şi *depa*, astŭ-feliŭ că 'n Mesia oraşulŭ Zal-*dava* se numesce Zel-*depa* în Ierocle şi Zal-*dapa* în Procopiŭ şi 'n Teofilactŭ; oraşulŭ Skai-*dava*—Ske-*deva* în Procopiŭ; unŭ altŭ oraşŭ Sana-*dapa* în Geografulŭ Ravennatŭ (11) etc.

(6) **Varro**, *De agricultura*, lib. III, § I: «Nec minus oppidi quoque nomen Thebae indicant antiquiorem esse agrum, quod ab agri genere, non a conditore nomen ei est «impositum. Nam lingua prisca et in Graecia Aeoleis Boeotii sine afflatu vocant colles Tebas: et in Sabinis, quo e «Graecia venerunt Pelasgi, etiam nunc ita dicunt. Cujus «vestigium in agro Sabino via Salaria non longe a Reate «milliarius clivus appellatur Tebae».

(7) **Mommsen**, *Die unteritalischen Dialekte*, Leipzig, 1850, in-4, p. 300.—**Pott**, *Die Personennamen*, Leipzig, 1859, in-8, p. 458.

(8) **Corssen**, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache*, Leipzig, 1868-70, in-8, t. I, p. 162.

(9) **Schleicher**, *Compendium der vergleichenden Grammatik*, Weimar, 1866, in-8, p. 79, observă despre Corssen: «Den Fehler, Alles erklären zu wollen, hat Corssen freilich nicht überall vermiden.».

(10) **Klaproth**, *Asia Polyglotta, Sprachatlas*, Paris, 1831, in-f., p. XXVI şi XXX.

(11) **Forbiger**, *Handbuch der alten Geographie*, Leipzig, 1848, in-8, t. 3, p. 1096, 1097, 1100.

In limba albanesă, preţiósa móşte a anticuluĭ graiŭ tracicŭ, *tepe*, articolatŭ *tepeĭa*, se chiamă movila.

Albanesiĭ possedă totŭ-o-dată verbulŭ *teperoïg*, a covĕrşi, „ich bin überflüssig, bleibe übrig, übertreffe", şi adverbiulŭ *teper*, d'assupra, «darüber", formândŭ căte-trelle ḑicerile o strînsă familliă indigenă ([12]).

Pe de altă parte, termenulŭ ni appare într'o intimă legătură cu Egiptulŭ.

Degia Varrone punea pe eoliculŭ *teba* faţă in faţă cu celebra metropolă a Egiptuluĭ cea cu o sută de porţĭ, ἑκατόμπυλος, şi cu omonima capitală a Beotieĭ cea fundată de Fenicianulŭ Cadmŭ venitŭ totŭ diu Egiptŭ.

Strabone maĭ menţionéză alte treĭ Tebe, tóte în regiunĭ tracice şi 'n apropiarea Egiptuluĭ : o Tebă în Tessalia, Θῆβαι Φθιώτιδες, o Tebă în Licia, Θήβη, şi o Tebă în Troada, Θήβη ὑπὸ Πλάκῳ ὑλήεσσῃ ([13]).

In vechĭa limbă egipténă, după cumŭ se citesce în ieroglife, verbulŭ *teb*, dupplicatŭ în *tebteb*, însemnéză a rădica, „élever en haut", de unde *tep*, *tepi*, *tepau*, avêndŭ maĭ multe accepţiunĭ, dintre carĭ celle maĭ caracteristice sunt: 1-o, capŭ; 2-o, vĕrfŭ; 3-o, d'assupra ([14]).

Accepţiunea egipténă adverbială *tep*— „d'assupra" forméză o admirabilă coincidinţă cu albanesulŭ *teper*—„d'assupra".

Resultă că unŭ prototipŭ *taba* în înţellesŭ de înălţime, fie munte, fie movilă, de unde s'aŭ născutŭ lidianulŭ *taba*, macedoniculŭ *daba*, daciculŭ *dava*, elleniculŭ θήβη=θάβα, italiculŭ *teba*, egipténulŭ *tep* şi albanesulŭ *tepe*, este o moştenire din acea ultra-immemorială epocă, cândŭ popórele ariane nu întraseră încă în Europa, pe care o occupaŭ triburĭ turano-chamitice.

Numaĭ printr'unŭ ammestecŭ de totŭ primordialŭ allŭ Chamiţilorŭ cu Turaniĭ şi apoĭ allŭ resturilorŭ turano-chamitice cu Traciĭ, se póte esplica maĭ cu deosebire întréga familliă verbală, adverbială şi substantivală *tep* la Egipteniĭ şi la Albanesĭ.

Lăssândŭ acumŭ la o parte căllĕtoriele cuvêntuluĭ şi mulţumiţĭ de a sci cu certitudine semnificaţiunea'ĭ în limba dacică, să ne 'ntórcemŭ la nomenclatura luĭ Ptolemeŭ.

Tóte oraşele cu finalulŭ *dava* aŭ fostŭ clădite pe locurĭ rădicate, pe déllurĭ, pe colline, correspunḑêndŭ litteralmente numirilorŭ germane cu terminaţiunea *berg*, cellorŭ slavice cu *gora*, cellorŭ francese cu *mont* etc.

Să luâmŭ dreptŭ essemplu oraşulŭ „Ziridava".

In paragrafulŭ 6 amŭ demonstratŭ că 'n tóte limbele tracice *z* correspundea samscrituluĭ *h* şi elleniculuĭ χ, precumŭ se constată din numele vinuluĭ la Tracĭ *zâla*=samscritulŭ *hâla* şi elleniculŭ χάλις, din numele secareĭ *vrîzi*=*vrîhi* etc.

O lucrare de totŭ recinte a luĭ Fick assupra dialectuluĭ tracicŭ allŭ Frigianilorŭ confirmă conclusiunea nóstră prin altele şésse essemple, şi anume:

Frigianulŭ *zalka*, érbă=samscritulŭ *hari-ka*;
Frigianulŭ *ezis*, ariciŭ=greculŭ ἐχῖνος;
Frigianulŭ *zeuma*, sorginte=greculŭ χεῦμα;
Frigianulŭ *zetna*, uşă=samscritulŭ *ghad-na*;
Frigianulŭ *zemele-n*, barbarŭ=greculŭ χθαμαλός;
Frigianulŭ *mazeu-s*, ḑeŭ=samscritulŭ *maghavan* ([15]).

(12) **Hahn**, Lex. p. 129.
(13) **Strab.**, passim.
(14) **Brugsch**, *Hieroglyphisch-demotisches Wörterbuch*, Leipzig, 1868, in-8, t. 4, p. 1534-35.

(15) **Fick**, *Phrygische Glossen*, în **Kuhn**, *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung*, Berlin, 1872, in-8, t. 7, p. 360-382.

Daciculŭ *ziri* correspunde dérŏ samscrituluĭ *hari*, zendiculuĭ *zairi*, verde.

„Ziri-dava“ însemnéză „Muntele-verde“, ca *Grünberg* la Germanĭ, *Vermont* la Francesĭ, *Zelenahora* la Slavĭ, séŭ ca orăşellulŭ neapolitanŭ *Monteverde* de lôngă Melfi.

§ 17.

VIUÉŢA DE CODRU.

Amŭ vĕḑutŭ că, pentru ca civilisaţiunea să se fi pututŭ încuĭba pe mallulŭ stângŭ allŭ Dunăriĭ, aŭ trebuitŭ să se lupte cu natura, directŭ séŭ indirectŭ, nu numaĭ ginţĭ peste ginţĭ şi popóre peste popóre în cursŭ de millenie peste millenie, dérŭ încă tóte pe rôndŭ să 'şĭ allégă în acestŭ secolarŭ resbellŭ allŭ spirituluĭ umanŭ contra materieĭ tellurice şi atmosferice câte-va punturĭ strategice esceptionale, unde victoria devenia maĭ probabilă.

Atarĭ adăposturĭ de «selecţiune naturală», găssite după unŭ şirŭ de pipăirĭ nenorocite de giurŭ în giurŭ, a fostŭ la noĭ Oltenia pe prima linia, apoĭ Transsilvania, unŭ colţuşorŭ nordicŭ allŭ Moldoveĭ şi peteculŭ marinŭ de lôngă gura Nistruluĭ.

Vorbindŭ în limbagiŭ militarŭ, chĭarŭ pe acestŭ teatru de operaţiune omulŭ maĭ trebuĭa să 'şĭ caute şi să nemerescă punturĭ tactice, stabilindu-se anume pe măgure, de unde decurge că maioritatea oraşelorŭ purta în códă termenulŭ „dava“, adecă *munte*.

Communele se clădiaŭ şi prosperaŭ pe înălţimĭ în miḑŭ-loculŭ secolareĭ vegetaţiunĭ a uneĭ nature primordiale.

Antica vorbă „codru“ conservă la noĭ pênĕ astă-ḑĭ memoria acellorŭ stabilimente muntóse şi păduróse totŭ-o-dată.

În Dacia Traiană acestŭ cuvêntŭ însemnéză o pădure mare: *sylva grandis, Waldung, forêt* (1).

La Româniĭ din Istria „codru“ se chiamă numaĭ muntele, maĭ păstrândŭ acollo în dialectulŭ uneĭ singure localităţĭ semnificaţiunea de «munte pădurosŭ» (2).

La Arnăuţĭ „kodre“ vrea să ḑică măgură, *Hügel* (3).

Numaĭ Albanesiĭ şi Româniĭ în Europa possedêndŭ pe «codru», derivaţiunea eminamente tracică a termenuluĭ e maĭ pe susŭ de orĭce îndouélă, precumŭ şi înţellesulŭ seŭ originarŭ de *munte-pădure*.

Prin etimologiă, acéstă vorbă apparţine la unŭ gruppŭ fórte interessantŭ de composiţiunĭ ariane primitive, constatatŭ de către Pott şi verificatŭ apoĭ de Pictet: gruppulŭ *esclamativŭ*.

Astŭ-feliŭ, de essemplu, samscritulŭ *kâvârî*, umbrellă de plóiă, se compune din *kâ+vârî*, „ce accoperişŭ!“; *kavasa*, armură, din *ka+vasa*: «ce vestmêntŭ!“; *karpata*, drenţe, din *ka+r+pata*: „ce îmbrăccăminte!“; *karbhaṭa*, crastavete, din *ka+r+bhaṭa*, „ce hrană!“ etc. (4)

«Codru» represintă dérŭ essactamente, cu scăderea regulată a vocaleĭ, formaţiunea samscrită *kadru* din *ka+dru*, «ce arbore!“ adecă „ce mulţime de arborĭ!“

Fără a cunnósce termenulŭ româno-albanesŭ, Pictet bănuia că din acellaşĭ gruppŭ esclamativŭ arŭ deriva greculŭ κέδρος (5); şi este cĭudatŭ că, fără a fi fostŭ câtŭ de puţinŭ iniţiatŭ în filologiă, bĕtrânulŭ epi-

(1) *Lex. Valavh.*, 131

(2) **Ionŭ Maiorescu**, *Vocabularŭ Istriano-românŭ*, în *Columna luĭ Traianŭ*, 1873, p. 43: «codru, munte; la Jeiunenĭ munte pădurosŭ».

(3) **Hahn**, *Alb. Stud.*, Lex. 47.

(4) **Pott**, *Etymolog. Forsch.*, II, 2, p. 426 sqq.

(5) *Origines*, I, 214.

scopŭ transilvanŭ Bobŭ deducea pe allŭ nostru codru din „cedrus“ ([6]).

Este evidinte că nicĭ κέδρος nu provine din *codru*, nicĭ *codru* din κέδρος; ambele înse aŭ decursŭ pe o calle nedependinte din aceĭaşĭ tulpină *kadru*.

La Grecĭ samscritulŭ *ka+dru* represintă pe unŭ arbore isolatŭ, pe cândŭ la Albanesĭ şi la Românĭ ellŭ capĕtă estensiunea unuĭ munte accoperitŭ de vegetaţiune.

Este possibilŭ ca la Tracĭ *codru* să fi avutŭ ambele aceste semnificaţiunĭ, precumu la Latinĭ unulŭ şi acella-şĭ cuvêntŭ, *silva*, însemna totŭ-o-dată nu numaĭ o padure mare, dérŭ şi pe unŭ singurŭ copaciŭ, bună óră în Properţiŭ:

«Nemus omne intendat vertice silvas (7)»,

séŭ în Seneca:

«Ingens arbor gravi silvas minores urget (8).

Totŭ astŭ-feliŭ şi francesesce *bois* este arbore şi pădure în acellaşĭ timpŭ.

Nu e de prisosŭ a maĭ observa, sub rapportulŭ foneticŭ, că din latinulŭ *quadrum* Bizantiniĭ aŭ făcutŭ κόδρα, éru Româniĭ „*codru* de pâne“ séŭ „*codru* de mămăligă“, adecă o buccată pătrată, κοδρίτης ἄρτος în Suida ([9]), scăḑêndŭ astŭ-feliŭ pe *ka* în *ko* întocmaĭ ca în pădurea „*co*-dru“ din arianulŭ „*ka*-dru“.

Certitudinea filologică a acesteĭ etimologie este dérŏ perfectă din tóte punturile de vedere.

Originea dacică a „codruluĭ“ coincidă în limba română cu originea dacică a vegetaţiuniĭ celleĭ maĭ de munte: *bradŭ* şi *stegĭarŭ*.

Degia d. Bolliacŭ constatase că unulŭ şi acella-şĭ arbore se chiamă romănesce *bradŭ* şi în limba albanesă *bred* ([10]); trebuĭa să ḑică maĭ correctŭ *breϑ*, articolatŭ *breδi* ([11]).

Forma cu *a*, după legile fonologice, fiindŭ fără contestaţiune cea maĭ vechiă, albanesulŭ *breϑ* înlocuesce pe unu primitivŭ *braϑ*.

In limba arménă, unŭ anticŭ dialectŭ tracicŭ, fórte degeneratŭ, déru maĭ conservându încă destulle urme alle descendinţeĭ, o speciă mare de plopu se chiamă *pardi* ([12]), ceĭa-ce corrrespunde din puntu în puntŭ albanesuluĭ *braδi*, căcĭ *p* la Armenĭ esprimă celle maĭ de multe orĭ pe indo-europeulu *b*, de essemplu: *pant*=samscr. *bandh*, *pagoĭg*=lat. *baculus*, *pazoĭg*=zend. *bâzu* etc. ([13]), érŭ cătŭ privesce metatesea *pardi* în locŭ de *pradi*, degia Bopp a observatŭ că „nicĭ o litteră nu schimbă loculŭ maĭ lesne ca *r*“ ([14]).

Aşa dérŏ la Românĭ, la Albanesĭ şi la Armenĭ, treĭ gruppe carĭ, în diverse modurĭ şi din diverse timpurĭ, descindŭ d'o potrivă din gintea tracică, noĭ afflămŭ termenulŭ *brad* în acellaşı înţellesu de *abies* séŭ generalmente de unŭ mare arbore.

La Grecĭ, la Latinĭ, la Slavĭ, la Litvanĭ, la Germanĭ, la Celţĭ, ellŭ nu se găssesce.

Societatea nóstră Academică ni spune, ce'ĭ dreptu, că „din datele scriptorilorŭ Romanĭ

(6) *Dicţionarŭ rumânescŭ*, Clugiŭ, 1822, in-8, t. I, p. 218.
(7) **Propert.**, I, 14, 5.
(8) **Seneca**, *Oedip.*, 542.
(9) **Du Cange**, *Glossarium mediae graecitatis*, Lugduni, 1688, in-f, p. 674.—Cf. **Suidae** *Lexicon*, ed. Kuster, Cantabrigiae, 1705, in-f., t 2, p. 337.

(10) *Currierulŭ romănescŭ*, Buccur., 1846, in-4, p. 721.
(11) **Hahn**, *Alban. Stud.*, Lex. p. 16.
(12) *Collection des historiens de l'Arménie*, éd. Langlois, Paris, 1867, in-8, t. 1, p. 31.
(10) **Petermann**, *Grammatica linguae armeniacae*, Berolini, 1837, in-8, p. 17.
(14) **Bopp**, *Gramm. comparée*, tr. Bréal, I, 28, § 1: «aucune lettre ne changeant aussi aisément de place que *r*.»

bratus era unŭ arbore pururea verde" ([15]); dérŭ acéstă gravă asserţiune, ca şi întregulu dicţionarŭ allŭ venerabileĭ corporaţiunĭ, basatŭ pe o completă nescire de totŭ ce s'a lucratŭ în secolulŭ nostru pe terrênulŭ filologicŭ, este o pura glumă.

Ce înseinnéză nedefinita frasă: „din datele scriptorilorŭ Romanĭ?"

Ore aşa se vorbesce?

Carĭ scriptorĭ?

Ce feliŭ de date?

Fiindŭ-că Academia n'o lîmuresce, s'o spunemŭ déro noĭ.

Ecce passagiulŭ din naturalistulŭ Pliniŭ:

„*Arabiĭ cautā în Elimaida arborulŭ bratus,* „carele sémenă cu unŭ largŭ cipressŭ, avêndŭ „ramure albicióse şi respăndindŭ unŭ mirosŭ „plăcutŭ cândŭ se pune pe focŭ. Imperatulŭ „Claudiŭ povestesce despre acesta minunĭ. „Ellŭ ḑice că Parţiĭ punŭ frunḑe de bratus „în beuturele loru; că mirosulŭ seŭ se assé„mĕnă cu allŭ cedruluĭ; că fumulŭ luĭ îm„prăştiă pe allŭ cellorŭ-l'alţĭ arborĭ. *Bratus „se nasce dincollo de Pasitigris, în apropiarea „oraşuluĭ Sittaca, pe muntele Zagru*" ([16]).

Prin urmare, este unu feliŭ de cedru largŭ şi albiciosŭ, carele crescea numaĭ într'o porţiune a Sirieĭ şi pe care poporaţiunea semitică de acollo îllu numia *brat*, de unde prin intermediulŭ Parţilorŭ aŭ auḑitŭ acestŭ nume şi Romaniĭ.

(15) *Glossariŭ după însărcinarea dată de Societatea Academică,* Bucur., 2871, in-8, p. 90.

(16) **Plin.**, *Hist. Nat.*, lib. XII, c. 39: «Petunt igitur «in Elymaeos arborem bratum, cupresso fusae similem, «exalbidis ramis, jucundi odoris accensam, et cum miraculo «Historiis Claudii Caesaris praedicatam. Folia ejus inspergere potionibus Parthos tradit. Odorem esse proximum ce«dro, fumumque ejus contra ligna alia remedia. Nascitur «ultra Pasitigrin in finibus oppidi Sittacae in monte Zagro».

Iată la ce se reduce în realitate italismulŭ braduluĭ!

A face din „albiciosu" — „pururea verde" şi din ebraicŭ—latinŭ, este negreşitŭ o filologia fórte commodă, dérŭ puţinŭ academică.

Urméză déro că vorba *brad* a essistatu numai la Tracĭ, de unde aŭ moştenit'o Armeniĭ, Albanesiĭ şi Româniĭ.

Radicala cuvêntuluĭ este arianulŭ *bradh*, a cresce, de unde samscritulu *bradhna* în înţellesŭ de radĕcină de planta, litteralmente unŭ lucru crescutŭ ([17]).

Acéstă etimologiă se confirmă prin consideraţiunĭ logice şi fonetice.

In privinţa logică, totŭ aşa numirile samscrite de arbore *rohi* şi *vrĭkşa* s'aŭ născutŭ din ideia de a cresce : *ruh* şi *vrĭh*.

In privinţa fonetică, sonulŭ ϑ correspunḑêndŭ totŭ-d'a-una samscrituluĭ *dh* ([18]), albanesulŭ *braϑ* nu numai că admitte, dérŭ încă necessitéză radicala *bradh*.

Derivându dela arianulŭ *bradh*, a cresce, bradulŭ esprimă ideia unuĭ arbore crescutŭ, adecă agiunsŭ la înălţime.

Ideĭa de *crescutŭ* şi ideia de *mare* se identifică maĭ pretutindenĭ: germanulu *gross*, mare, provine dela o tulpina cu înţellesŭ de a cresce, conservată în anglesulŭ *grow*; slaviculŭ *roslŭ*, mare, derivă dela *rosti*, a cresce, etc.

Chiarŭ dela arianulŭ *bradh*, a cresce, derivă samscritulŭ *vradhant* şi elleniculŭ βλωϑρός|= *brâdhras*, ambele cu semnificaţiunea de mare ([19]).

Pentru a se substantiva în accepţiune de „crescutŭ", radicala *bradh* admitte pe suffissŭ

(17) **Pictet**, I, 199—200.

(18) **Curtius**, *Griech. Etymol.*, 234.

(19) **Curtius**, *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik,* Leipzig, 1868-9, in-8, t. 1, part. 2, p. 295.

participialŭ: samscritulŭ *ta*, greculŭ τό, latinulŭ *tu*, slaviculŭ *tŭ*.

Acestŭ suffissŭ începêndu-se printr'o dentală, tinde la assimilare de cate orĭ se întêlnesce cu o altă dentală la finea radicaleĭ: bună-óră samscritulŭ *badh*, a lega, dândŭ peste *ta* produce pe *baddhá* în locŭ de *badhta* (20).

In modulu acesta, radicala *bradh*, căpĕtândŭ suffissulŭ *ta* scăḑutŭ în tóte limbele europee la *tu*, se nasce forma participială *braddhu*, de unde printr'o definitivă assimilaţiune decurgŭ directamente albanesulŭ *braϑ* şi românulŭ *brad*.

Nicĭ o etimologiă nu póte fi maĭ certă sub orı-ce rapportŭ filologicŭ, şi nicĭ la unu arbore nu s'a pututŭ applica epitetulŭ de „mare“ maĭ potrivitŭ ca la superbulŭ bradŭ, acéstă «gloria a codrilorŭ» după espressiunea luĭ Staţiŭ:

«. . . . silvarum gloria pinus!» (21)

Să trecemŭ la „stegĭarŭ“.

Degia betrânulu Cantemirŭ, maı puţinu esclusivŭ decâtu puritaniĭ noştri de astăḑĭ, credea că acestŭ cuvêntŭ trebuı să fie în limba română o remăsiţă dela Dacĭ (22).

In adevĕrŭ, nicĭ unŭ nume de arbore în tóte celle-l'alte limbe indo-europee nu offeră vre-o assemĕnare cu allŭ nostru *stegĭarŭ*, séŭ maĭ bine *stagĭarŭ*, căcĭ încă metropolitulŭ Dositeiŭ ḑicea: «dumbrăvile sunt **стѫжарии** ce facu ghinda» (23).

Radicala cuvêntuluĭ este *stag*.

Ea se află la maĭ toţĭ Arianiĭ în accepţiune de *a accoperi*: samscritulŭ *sthag*, de unde *sthagana*—accoperĭşŭ, *sthagita*—accoperitŭ, *sthagu*—ghebŭ, *sthagî*—cutiă, etc.; greculŭ στέγω, de unde στέγη séŭ στέγος, cu perderea sibillanteĭ τέγη séŭ τέγος—accoperişŭ; latinulu *tego*, *tec*-tum, *tegimen*, *tug*-urium; irlandesulŭ *teg*—casă; litvanulu *stegiu*, *stogas* etc. (24).

Adducêndu-ni a-minte că samscritulŭ *varana*, de unde celticulŭ *fearn*, aninŭ, derivă dela *var*, a accoperi, séŭ că samscritulŭ *gĭhaşa*, de unde celticulŭ *gas*, trunchĭu, derivă dela *gĭhaş*, a accoperi, proveninţa *stegĭaruluĭ* dela *sthag*, a accoperi, primesce o puternică confirmaţiune, indicândŭ unŭ prototipu *sthag-a-ra*, cu suffissulu *ra*, cu o vocală de legătură şi cu semnificaţiunea de «accoperitorŭ», adecă o vegetaţiune a căriĭ umbră servă de adăpostŭ, după versulu luĭ Oraţiŭ:

«Quercus—multa dominum juvat umbra» (25).

Pe *bradŭ*, precumu constatarămŭ maĭ susu, l'aŭ păstratu Românii, Albanesii şi Armeniĭ; pe *stegĭarŭ* înse l'aŭ reţinutu numaĭ Româniĭ, ceıa ce permitte a crede că din tóte popórele tracice acéstă formaţiune apparţinuse maı în speciă dialectuluĭ dacicŭ.

Faţă cu «bradulŭ» şi «stegĭarulŭ», moştenitĭ dela Dacĭ, ni se presintă unu nume de arbore curatŭ latinŭ, carele arruncă o viuă lumină assupra cestiuniĭ ce ne preoccupă.

Este *mestécănulŭ*.

Nicı unu filologŭ n'a vorbitu pênĕ acumŭ despre acéstă vorbă.

Latinomaniĭ noştri ceĭ maĭ essageraţĭ, aceĭa chĭarŭ carĭ deducŭ pe *bradŭ* dela *abies* (26),

(20) **Schleicher,** *Compendium*, § 224.

(21) **Stat.**, *Silvae*, V, 1, v. 151.

(22) *Descriptio Moldaviae*, ed. Papiŭ, Bucur., 1872, in-8, p. 151: «Neque enim obstat quidquam, quo minus credamus Romanorum in Dacia colonias, vel servis Dacis usos fuisse, vel etiam, si quis uxorem perdiderat, mulierculas ex illa gente in matrimonium duxisse, unde facile indigenarum aliqua vox in illorum sermonem irrepere potuit. Tales sunt: *stezar*, quercus etc.»

(23) *A proroculuĭ Davidŭ psaltire*, Unev, 1673, in-4, fóia 44, nota la ps. 28.

(24) **Pott,** *Etymol. Forsch.*, III, 448—455, nr 1151.

(25) **Horat.**, *Ep.*, I, 16, v. 9.

(26) *Lex. Bud.*, 65.

n'au cuteḑatŭ a-ĭ căuta vre-o origine italică.

Şi totuşĭ nemicŭ nu póte fi maĭ latinu!

Sunt unele probleme înse în carĭ filologia nu e în stare să faca unu passŭ fară agĭutorulŭ sciinţelorŭ naturale.

Astŭ-feliŭ este şi *mestécănulŭ.*

Maĭ anteiu de tóte să precisămŭ natura acestuĭ arbore, pe care Lasteyrie l'a studiatŭ maĭ cu d'a-mĕnuntulu decătŭ orĭ-cine altulŭ.

„La nordu—ḑice ellu—foile şi mlădiţele de „mestécănu offera viteloru o hrană îmbielşu„gată.

„Laponiĭ, fie din neprevedere, fie maĭ al„lesu din causa unuĭ traiŭ de totŭ vagabundŭ, „nu facŭ nicĭ o provisiune pentru érnă; Sue„desiĭ şi Norvegianiĭ înse obicĭnuescŭ pen„tru vaccele şi oiele lorŭ a strînge crenge de „mestécănŭ.

„In unele părţĭ frunḑele celle tinere de „mestécănu, uscându-se pe vétră şi ammeste„cându-se cu grăunţe, servă la nutrimêntulu „passerilorŭ domestice, găine, gâsce şi raţe.

„Finlandesiĭ cullegu frunḑe de mestécanŭ „pentru a ferbe din elle unŭ feliŭ de beutură „în locŭ de céiŭ.

„Unŭ căllĕtoru povestesce că Camciadaliĭ „şi o sémă de alte triburĭ nordice taia scórţa „de mestécănŭ în micĭ buccăţı şi o mănâncă „cu oue de pesce.

„Ruşiĭ facŭ bere din succŭ de mestécănŭ, „ammestecându-lŭ cu hemeiu şi fermentŭ şi „suppunêndu-lŭ manipulaţiunilorŭ ordinare „alle berărieĭ.

„In Sueḑia, din acellaşĭ succŭ se face unŭ „siropŭ, maĭ puţinŭ dulce decătŭ acella din „*acer saccharinum,* dérŭ totuşĭ destullu de bunŭ „pentru a înlŏcui sacharulŭ în maĭ multe tre„buinţe domestice.

„Lŏcuitoriĭ dela nordŭ, căutândŭ a suppleni „prin ce-va vinulŭ pe care li l'a refusatŭ na„tura, s'aŭ învĕţatu a compune licoı̆ spiritóse „din succulŭ differitelorŭ plante séŭ fructe in„digene: din succŭ de mestécănŭ eĭ facŭ unŭ „vinŭ albŭ şi spumosŭ cam de feliulŭ şampa„nieĭ, consideratŭ ca fórte sănĕtosŭ... [27]

Aşa dérŏ, fie pentru vite, fie ca céiŭ, fie cu oue de pesce, fie ca bere séu ca vinŭ, mestécănulŭ într'o climă aspră servă de nutrimêntŭ.

Pe territoriulu Dacieĭ, anume în Oltenia, maĭ cu sémă în munţiĭ Gorgiuluĭ, ţerranii *mestecă* în gură pênĕ astă-ḑĭ mugurii de mestécănu, estragêndŭ din eĭ acellaşĭ succŭ dulce-acriŭ, «une sève abondante, d'une saveur douce, sucrée et légèrement aigrelette» [28], din care Svedesii facŭ siropŭ.

O dată constatatŭ prin istoria naturală acestŭ caracteru eminamente alimentarŭ allŭ mestécănuluĭ, originea vorbeı decurge dela sine.

Să începemu prin a separa radicala *mestec* de suffissulu *ănŭ.*

Acestŭ suffissŭ este acella-şĭ pe care'lŭ găssimŭ în cuvêntulŭ nostru *cércănŭ* din *circinus* [29], correspunḑêndŭ adecă în fonetica română suffissuluĭ latinŭ *inus.*

Verbulŭ *mestecŭ,* pe de altă parte, are la noĭ principala semnificaţiune de a rumega măncarea [30], din latinulŭ *mastico,* de aceĭa-şĭ origine cu greculŭ μασάομαι, persianulŭ *masîdan,* germanulŭ *mästen,* tóte esprimêndŭ ideia de nutrimêntŭ, dela radicala ariană *mas,* de unde assemenea litvanulŭ *maistas,* hrană, şi celticulŭ *maise* cu acellaşĭ înţellesŭ.

---

(27) Ap. **Eugène Marie,** *Bouleau,* în *Encyclopédie moderne,* t. 6, Paris, 1857, in-8, p. 609—614.

(28) **Littré** et **Robin,** *Dict. de médecine,* v. bouleau.

(29) **Cihac,** *Dict. d'étymologie daco-romane,* 50: «c é r c ă n ŭ. cercle, compas, aire, couronne, halo autour du soleil. de la lune; L. *circinus,* it. *cercine,* esp. *cercen.*»

(30) *Lex. Budan.,* 388.—**Cihac,** 162.—**Pontbriant** etc.

Mestéc-ănŭ represintă dérŭ unŭ tipŭ *masticinus*, întocmaĭ ca *cércănŭ—circinus*, ambele totŭ ce póte fi maĭ latinŭ, însemnândŭ a r b o r e n u t r i t o r ŭ, după cumŭ *stegĭarulŭ* insemnéză a r b o r e a c c o p e r i t o r ŭ, érŭ bradulŭ unŭ a r b o r e n a l t ŭ.

Ca şi *cércănŭ* din *circinus*, *mestécănŭ* din *masticinus* este o vorbă latină combinată degia pe territoriulŭ Dacieĭ; dérŭ şi 'n epoca fără comparaţiune maĭ vechiă a nasceriĭ limbeloru indo-europee din tulpina ariană totŭ astŭ-feliŭ s'a formatŭ numele unuĭ altŭ arbore, allŭ faguluĭ şi chiarŭ allŭ stegiaruluĭ, adecă totŭ în accepţiune de „arbore nutritorŭ", din causa ghindelorŭ cu carĭ se hrănĭaŭ pe atuncĭ nu numaĭ vitele, ci şi bietulŭ omŭ din pădure: lătinesce *fagus*, grecesce φηγός, dela φάγω, a mănca.

In acella-şĭ modŭ persianesce *buk* însemnéză atâtŭ pe stegiarŭ precumu şi orĭ-ce feliŭ de măncare.

Totŭ de acollo vine numele slavo-germanŭ allŭ faguluĭ: *buk* séŭ *buche*.

Pictet susţine că chiarŭ la Romanĭ „quercus *esculus*", dela *edo*—a mănca, de unde *esca*—mâncare, însemna unŭ arbore menitŭ a hrăni (31); dérŭ vechĭa ortografiă cu *ae*: «aesculus», face ca acéstă derivaţiune să fie dubiósă.

Negreşitŭ că Slaviĭ, Germaniĭ, Persiĭ, aŭ părăssitŭ de-multŭ unŭ atare regimŭ alimentarŭ; totuşĭ limba, ca unŭ sarcofagiŭ conservândŭ o mumiă, a păstratŭ pênĕ' n momentulŭ de faţă suvenirea unorŭ timpĭ maĭ puţinŭ gastronomicĭ, carĭ în unele ţerre nu sunt tocmaĭ pré-depărtaţĭ de ḑillele nóstre, căcĭ în Spania, buná-óră, locuitoriĭ din munţĭ măncaŭ ghindă de stegiarŭ încă în secolulŭ luĭ Augustŭ (32).

După ce amŭ analisatŭ *codrulŭ*, *bradulŭ*, *stegĭarulŭ* şi *mestécănulŭ*, să tragemu conclusiunile.

Prima consecinţă:

Pentru ca „codrulŭ", carele identifică ideĭa de munte cu acea de arbore; pentru ca numirile vegetaţiuniĭ celleĭ maĭ alpine, «bradŭ» şi „stegiarŭ"; pentru ca unŭ assemenea gruppu de termenĭ să fi putută trece la Românĭ dela Dacĭ, aceştĭ din urmă cată să se fi ammestecatŭ cu Latiniĭ anume în vastele pădurĭ alle Carpaţilorŭ.

In adevĕrŭ, Daciĭ aŭ fostŭ poporulŭ cellŭ maĭ munténŭ.

Munţiĭ şi pădurile occupă Daciĭ: „montes et saltus Daci", observă betrânulŭ Pliniŭ (33).

Muntele este allŭ Dacilorŭ: „suum Dacis montem", ḑice poetulŭ Staţiu (34).

Pliniŭ şi Staţiŭ, ambiĭ trăindŭ chiarŭ în epoca luĭ Traianŭ.

Ce-va maĭ tărḑiŭ Florŭ ni spune şi maĭ energicŭ că Daciĭ sunt lipiţĭ de munţĭ: „Daci montibus inhaerent" (35).

A doua consecinţă:

Pentru ca întréga naţionalitate română, nu unŭ dialectŭ séŭ unŭ provincialismŭ, ci totalitatea némuluĭ, să fi pututŭ numi mestécănulŭ «nutritorŭ", formaţiunea limbeĭ nóstre din elemente latine şi dacice trebuĭa să se fi operatŭ într'unu modŭ compactŭ anume în munţĭ, maĭ allesŭ în Oltenia unde, după cumŭ amŭ vĕḑutŭ maĭ susŭ, rollulŭ ali-

(31) *Origines*, I, 213.—Cf. **Pott**, *Etymol. Forsch.*, II, 504, nr. 1220.

(32) **Strabo**, *Geogr.*, III, 3, § 7.

(33) *Hist. Nat.*, IV, 25.

(34) *Silv.*, III, 3, vers. 169.—Cf. id. *Theb.*, I. v. 20,

(35) **Flor.**, IV, 12.

mentarŭ allŭ acestuĭ arbore nu s'a uĭtatŭ cu deseverşire nicĭ chĭarŭ pênĕ astădĭ.

Numaĭ în zona de totŭ muntósă, care singură sub rapportulŭ climatericŭ represintă la sudŭ regiunile nordice, se póte esplica recurgerea la mestécănŭ ca la nutrimêntŭ.

Doue-treĭ cuvinte dintr'o limbă potŭ restaura o lungă obscură fasă într'o istoriă naţională!

Să trecemŭ cu analisa la o altă probă de o natura diversă.

§ 18.

POESIA «FRUNDEI VERDI».

De unde óre s'a născutŭ admirabila „frundăverde" din capulu maĭ tuturorŭ cântecelorŭ poporane române?

Cellŭ maĭ mare poetu allŭ nostru şi cellŭ maĭ renumitŭ filologu şi-au datu amêndouĭ osteneéla de a petrunde misteriulŭ acesteĭ poesie de codru.

D. Alessandri dice:

„Celle maĭ multe dintre cântecele poporale începŭ cu *frundă verde*. Acésta provine „din iubirea Românuluĭ pentru natura înverdită. Primă-véra cu cerulu eĭ albastru, „cu dulcea eĭ căldură, cu însuffleţirea ce ea „adduce lumiĭ amorţite de viforele erneĭ, „nasce în ânima Românuluĭ dorurĭ taĭnice, „pornirĭ entuziaste, carĭ îllŭ facu a uĭta sufferinţele trecutuluĭ şi a vissa dille de iubire, de viteziă. Luĭ ĭĭ place, cândŭ vine „primă-véra cea verdiă, a se întinde pe érbă, „a se retăci prin lunce şi codri, a cânta şi „a pocni din frunde, a se scălda în lumina „sóreluĭ şi 'n aerulŭ parfumatŭ allŭ câmpuluĭ. Frunda cea nouă îĭ însufflă cântece „pline de o melancoliă adâncă, ce esprimă „gĭalea unuĭ trecutŭ de mărire şi aspirarea „cătră unŭ viitorŭ măreţŭ. Frunda verde ce „încunună cântecele poporale servă totŭ-o-„dată de caracteristică cântecului. Astŭ-feliŭ „cândŭ subiectulŭ este eroicu, cândŭ ellŭ cop-„prinde faptele unuĭ vitézŭ, poetulŭ allego „frundele de arborĭ séŭ de florĭ ce sunt în „potrivire cu puterea şi cu tinereţea, pre-„cumŭ frunda de stegiarŭ, frunda de bradŭ, „frunda de bugiorŭ, căcĭ voĭniciĭ ballade-„lorŭ sunt nalţĭ ca bradulŭ, tarĭ ca ste-„giarulŭ, rumenĭ ca bugiorulŭ. Cântecele „de iubire se începu cu frundele de lăcri-„mióră, de sulcină, de busuiocu, pentru că „aceste florĭ, după crederea poporuluĭ, aŭ o „menire fărmecătóre. Cându e cântecul de „durere séŭ de mórte, ellu preferă frundele „de mărăcină, de mohorŭ etc. In legendele „şi în balladele unde figuréză copile fru-„móse, acestea sunt întovărăşite de celle „maĭ gingaşe florĭ alle câmpielorŭ, poetulŭ le „încunună cu ghirlande mirositóre de frunde „de viorelle, de trandafirĭ, de micsunelle etc., „şi astŭ-feliŭ se póte cunnósce subiectulŭ „unuĭ cântecŭ chiarŭ dela cellu ânteiŭ versŭ. „Româniĭ dovedescu prin acéstă formă poe-„tică a improvisărilorŭ lorŭ o şi maĭ strînsă „rudire cu fraţiĭ lorŭ din Italia, căcĭ în cân-„tecele poporale alle Umbrilorŭ, alle Ligu-„rilorŭ, alle Picenilorŭ şi alle Piemontesi-„lorŭ frunda e înlŏcuită prin flóre. De pildă:

«Fior di viole
Li vostri ochietti furono le strale
Che fece la ferita che mi dole etc.

«Fior di cerasa
E d'una siepe de mortella e rosa
Io la vorré siepa 'la vostra casa etc.

«Fior di mela
Vattene a casa che mamma ti chiama
Mamma ti chiama e lo mio core pena etc. etc.» (1)

(1) **Alessandri**, *Poesie populare alle Românilorŭ*, Buccur., 1867, în-8, p. 92.

Nemicŭ maĭ adevĕratŭ şi maĭ elocinte ca prima parte a acesteĭ notiţe, aceĭa adecă unde d. Alessandri desfăşóră economia *frunḑeĭ verḑĭ* în mecanismulŭ poesieĭ nóstre poporane.

Maĭ nicĭ o dată allegerea planteĭ nu este arbitrară, ci servă generalmente în modulŭ cellŭ maĭ ingeniosŭ a indica subiectulŭ séŭ cellŭ puţinŭ caracterulŭ cânteculuĭ.

Vomŭ da câte-va essemple.

In ballada luĭ Ghemişŭ, eroulŭ fiindŭ fórte micŭ, dérŭ şi tare totŭ-o-dată, cânteculŭ se începe printr'o allună :

«Frunḑă verde d'*allunişŭ*,
«Tace cuculŭ la rărişŭ,
«La rărişŭ. la cărpenişŭ
«De frica celluĭ Ghemişŭ etc.»

Ballada luĭ Bugiorŭ, mortŭ pe spênḑurătóre, debută prin :

«Frunḑă verde de *năgară*,
«A eşitŭ Bugiorŭ în ţérră...»,

ca şi o doĭnă despre:

«Frunḑă verde de *năgară*,
«Vaĭ, sărmană bĭată ţérră,
«Cumŭ te-agiunse foculŭ éră!
«Ruşiĭ vinŭ te calicescŭ etc.»

Trista salce figuréză în cânteculŭ orfanilorŭ :

«Frunḑă verde *sălcióră*,
«Puĭculiţă bălăióră,
«Tu n'aĭ tătă, eŭ n amŭ mamă etc.»

Unŭ voĭnicŭ cântă :

«Frunḑă verde şépte *braḑĭ*,
«Fost'amŭ noĭ vr'o şépte fraţĭ etc.»

Amarulŭ pelinŭ caracterisă pe ceĭ înstrăinaţĭ :

«Frunḑă verde de *pelinŭ*,
«Tu străină, eŭ străinŭ,
«Amĕndouĭ ne potrivimŭ,
«Haĭ în codru să trăimŭ etc. (2)

Urḑica merge de assemenea în armonia cu sufferinţa :

«Frunḑă verde de *urḑică*,
«Strigă, Dómne, cine strigă,
«Strigă Gĭurgĭu dintre luncĭ
«Dela boĭ şi dela gĭuncĭ,
«Nime'n lume nu aude
«Strigătele selle crude etc.» (3)

Illusiunile perdute se manifestă prin'r'a-guridă :

«Frunḑă verde *aguridă*,
«Multŭ eştĭ, lelĭo, ispitită,
«Multŭ mĕ'nşellĭ şi multŭ mĕ porţĭ etc. (4)

Maĭ pe scurtŭ, totalitatea poesieĭ poporane a Românuluĭ este ca unŭ feliŭ de botanică, fie-care plantă fiindŭ descrisă pe largŭ printr'o situaţiune correspundinte a suffletuluĭ umanŭ ; déru acéstă sublimă combinaţiune de spiritŭ şi materiă sa fie óre în adevĕru de origine italică ?

Insuşĭ d. Alessandri nu se vede a fi fostŭ de acéstă parere în scrierile selle maĭ de'nainte assupra poesieĭ nóstre poporane.

Pe la 1855 d-luĭ era mulţumitu să constate cu multă gĭusteţă rollulŭ poeticŭ allŭ *frunḑeĭ verḑĭ*, fără a căuta să-ĭ găsséscă vre-o părechiă în Italia. (5)

Ceĭa-ce a îndusŭ maĭ tărḑiu în erróre pe illustrulŭ poetŭ, după cumŭ maĭ dĕ-ună-ḑĭ a retăcitu şi pe d. Picot (6), se pare a fi fostŭ

(2) *Ibid.*, passim.
(3) **M. Pompiliŭ**, *Ballade populare*, Iaşĭ, 1870, in-8, p. 41.
(4) **Caranfilŭ**, *Cântece populare*, Huşĭ, 1872, in-8, p. 15.
(5) **Alessandri**, *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, Paris, 1855, in-8, p. 182, note 19.
(6) **Picot**, *Documents pour servir a l'étude des dialectes roumains*, Paris, 1873, in-8, p. 45.

anume d. canonicŭ Ciparĭŭ, carele tocmaĭ în intervallŭ veni a emitte următórea opiniune:

„Ce-va assemenea se află şi'n poesiele po-„pulare alle Toscanilorŭ, din carĭ aicĭ vre-o „cate-va essemple allese din *Canti populari de „N. Tommaseo*, vol. 1, Veneţia 1841 :

«Fior di scarlato,
Alle porte di Napoli c'e scritto :
Il paradiso c'e il vostro ritratto etc.

«Fiorin di sale,
Se non son bella ĭo, bello è 'l mi'amore,
Ho un morettino, e la grazia mi vale etc.

«Fiore di pepe,
Io giro intorno a voi come fa l'ape
Che gira intorno al fiore della siepe etc.

„*Fiori di cipresso* (Tommaseo pag. 132), *Fior „d'amaranto* (p. 146), *Fiore d'argento* (p. 166) „etc. Din care se vede că Toscaniĭ assemenea „începu ca şi Româniĭ, numaĭ câtŭ eĭ punŭ „flóre în locŭ de frunḑă verde, înse pe pag. 228 „aflamŭ : *foglia d'aprile*, adecă foĭ séŭ frunḑe, „şi maĭ încollo pe p. 237 *spiga di grano*, spicŭ „de grâŭ etc". (7).

Să ne'ntrebămŭ acumŭ încă o dată : între *frunḑa verde* a Românuluĭ şi între *fiore* séŭ chiaru *spiga di grano* a Toscanuluĭ essistă óre în realitate vre-o seriósă înrudire?

Nu cumŭ-va amăgirea provine din predisposiţiunea cam morbidă a cellorŭ maĭ mulţĭ dintre noĭ de a căuta chĭarŭ „cĭorba" şi „şerbetulŭ" în Capitoliu?

Să essaminâmŭ.

Din sutimĭ de cântece italiane abia câte unulŭ se începe prin *flóre*, ba şi atuncĭ fără legătură cu ideĭa totală, cu intriga, cu ţinta poesieĭ, ci numaĭ ca o simplă invocaţiune către o persónă : „tu, flóre roşiă...!" séŭ „tu, flóre de vióră...!" séŭ „tu, flóre de cireşŭ..!" şi aşa maĭ încollo.

Poesia poporană a Italianilorŭ se împarte într'o mulţime de genurĭ : *rispetti* séŭ *strambotti*, *serenate*, *maggi*, *violete*, *nanne* etc.

Numaĭ într'unulŭ singurŭ din acestea, şi încă nu totu-d'a-una, ne întimpină esclamaţiunea „fiore!", anume în aşa numitele *stornelli*, adecă câte doue séŭ treĭ versurĭ peste totŭ, pe carĭ le cântă unŭ bărbatŭ séŭ o femeiă şi cărora li respunde unŭ altulŭ printr'o nouă seriă de douĕ-treĭ versurĭ, ceĭa-ce se chiamă *stornare*, a da înderĕtŭ.

Unulu de pildă ḑice :

Fiore di aneto!
Quando moro, e vado in paradiso,
Se non ti trovo, mi ritorno indietro.

(Flóre de mărarŭ! Cândŭ voiŭ muri şi mĕ voiŭ duce în raiŭ, décă nu te voiŭ găssi acollo, mĕ voiŭ întórce)

Altulŭ séŭ alta replică :

Fiorin d'abete!
In paradiso senza scale andate :
Parlate con i santi, e poi scendete.

(Flóre de bradŭ! Iu raiŭ mergĭ fără scară : vorbesce cu sânţiĭ şi apoĭ întórce-te)

După cumŭ observă fórte bine d. Caselli, acésta este ce-va în feliulŭ versurilorŭ alternate alle păstorilorŭ luĭ Virgiliŭ :

Incipe, Damæta; tu deinde sequere, Menalca.
Alternis dicetis; amant alterna Camenae. (8)

Décă venerabilulŭ d. Ciparŭ arŭ fi creḑutŭ de cuviinţă şi d-luĭ a da lectorilorŭ seĭ acéstă legitimă lămurire assupra natureĭ *stornellilorŭ* italianĭ, negreşitŭ că neminĭ nu s'arŭ fi pututŭ amăgi de a vedé vre-unŭ gradŭ de în-

(7) **Cipariŭ**, *Elemente de poetică*, Blasiŭ, 1860, in-8, p. 194-196.— Cf. **Urechiă**, *Patria*, Bucurescĭ, 1867, in-8, p 21.— *Poesia în faţa politiceĭ*, Bucur., 1867, in-8, p. 18.

(8) **Caselli**, *Chants populaires de l'Italie*, Paris, 1865, in-8, p. VIII.—Cf. **Tit. Liv**, IV, 53.

cuscrire între *frunḑa verde* română şi între *fiore* a Toscanilorŭ, carĭ una alteĭa sunt cu desĕvĕrşire străine.

Nu maĭ adaugâmŭ că florile în genere distingŭ maĭ multŭ câmpia, pe cândŭ frunḑele apparţinŭ pădurii, desemnândŭ astŭ-feliŭ doue felurĭ de traiŭ cu totulŭ diverse.

Décă orĭ-ce invocaţiune personală ca „fiore di aneto“ séŭ „fiorin d'abete“ arŭ fi să se pună în comparaţiune cu a nóstră „frunḑă-verde“, atuncĭ nu înţellegemŭ de ce arŭ trebui să accordâmŭ acestŭ monopolŭ numaĭ Italianilorŭ.

Totŭ aşa poesia poporană grécă numesce şi ea pe favoritele selle : flóre de garófă, flóre de iasminŭ, flóre de crinŭ, séŭ chiarŭ créngă de arbure :

'ω πολὺ ἀγαπημένη μου, φηλοῦ δένδρου κλωνάρι (9)

Russulŭ de assemenea cântă :

Heĭ în grădină, în grădină iubescŭ eŭ,
Iubescŭ eŭ în grădină o *pară verde*,
O pară verde, o fetiţă voiósă . . . (10)

séŭ :

Para mea, para mea,
Para mea verde!
Sub părŭ stă căsuţa,
In căsuţă fetiţa. (11)

séŭ :

Heĭ salce, salce, sălcuţă!
Ţí-a sossitŭ vremea să'nflorescĭ,
Dérŭ n'a sossitŭ încă vremea
Luĭ Ivanŭ să se 'nsóre . . . (12)

Şi ce urméză de aci ?

Din căte-va isolate esclamaţiunĭ de acéstă speciă, pe carĭ lesne le vomŭ găssi în poesia cultă şi necultă a maĭ tuturorŭ popórelorŭ şi cărora li lipsesce, ca şi cellorŭ italiane, nu numaĭ proprietatea de a fi unŭ debutŭ normalŭ, constantŭ, aprópe fără escepţiune allŭ totalităţiĭ cântecelorŭ naţionale, dérŭ maĭ cu sémă condiţiunea fundamentală de a caracterisa o balladă séŭ o doĭnă prin căte o plantă differită, óre se póte deduce că a nóstră „frunḑă-verde“ este grécă séŭ russă ?

După cumŭ grécă séŭ russă nu póte fi, totŭ aşa nicĭ italiană nu este.

Décă e vorba de a allătura cu orĭ-ce preţŭ „frunḑa-verde“ a Românuluĭ cu totŭ feliulŭ de florĭ latine, apoĭ éccĕ unŭ erbariŭ întregŭ dintr'o poesiă poporană spanióla :

Verde primavera
Llena de flores,
Corona de guirlandas
A mis amores,
De blanca azucena,
De jazmin y rosa,
Mosqueta olorosa,
Violeta y verbena,
De claveles llena
Y de otras mil flores etc. (13)

Avemŭ aci o miiă de florı d'o dată !

Ce aŭ a face înse tóte aceste amoróse guirlande italiane şi spaniόle, cullese de prin strîmta florăriă, cu severa *frunḑă verde* a Românuluĭ, prin care se încununéză nu numaĭ gluma şi dragostea, dérŭ în acellaşĭ timpŭ spenḑurătórea luĭ Bugiorŭ séŭ viteziele luĭ Ghemişŭ ?

Latinitatea nóstră este unŭ faptŭ istoricŭ atătŭ de positivŭ, atătŭ de bine stabilitŭ pe base sciinţifice, încătŭ n'are nevoiă de a maĭ fi proptită prin totŭ feliulŭ de essageraţiunĭ sentimentale, ca şi cândŭ arŭ fi în pericolŭ de risipă.

(9) **Sanders**, *Das Volksleben der Neugriechen*, Mannheim, 1844, in-8, p. 154, 160, 164, 172, 174, 176 etc.
(10) **Sacharov**, *Skazaniĭa Russkago naroda*, Petersburg, 1841, in-8, t. 1, part. 3, p. 92.
(11) *Ibid.*, 210.
(12) *Ibid.*, 273.
(13) **Ochoa**, *Tesoro de los romanceros y cancioneros*, Paris, 1838, in-8, p. 329.

Frunḑa verde s'a născutŭ de 'mpreună cu naţionalitatea română nu la Tibru séŭ la Guadalquivirŭ, ci la noĭ a-casă, pe territoriulŭ Dacieĭ, în secolarele pădurĭ alle Carpaţilorŭ, acollo unde străbuniĭ noştri s'aŭ formatŭ şi s'aŭ desvoltatŭ în cursŭ de vécurĭ maĭ 'nainte de a se pogorî din munte şi a se respăndi pe cămpiă.

Şi nu numaĭ prin *frunḑă verde*, dérŭ prin maĭ tóte imaginile celle maĭ superbe alle selle, poesia nóstră poporană este fiĭa Carpaţilorŭ.

Numaĭ acollo se putea nasce :

Munţiĭ se resunŭ,
Şoĭmiĭ se adunŭ,
Codriĭ se trezescŭ,
Frunḑele şoptescŭ,
Stellele sclipescŭ
Şi'n calle s'oprescŭ...

Numaĭ acollo :

Sórele şi luna
Mĭ-aŭ ţinutŭ cununa,
Braḑĭ şi păltenaşĭ
I-amŭ avutŭ nuntaşĭ,
Preuţĭ—munţiĭ marĭ,
Păsserĭ—lăutarĭ . . ,

Numaĭ acollo:

Susŭ în verfŭ de brăduleţŭ
S'a opritŭ unŭ şoĭmuleţŭ.
Ellŭ se uĭtă dreptŭ în sóre,
Totŭ mişcândŭ din aripĭóre.
Gĭosŭ la trunchĭulŭ braduluĭ
Cresce flórea fraguluĭ,
Ea de sóre se feresce
Şi de umbră se lipesce.
— Floricică dela munte !
Eŭ sum şoĭmŭ, şoĭmuţŭ de frunte,
Eşĭ din umbră, din tulpină,
Să'ţĭ vĕḑŭ faţa la lumină.
C'a venitŭ pênĕ la mine
Mirosŭ dulce dela tine etc,

Numaĭ acollo bradulŭ, stegiarulŭ, şoĭmulŭ, copiĭ de predilecţiune aĭ munţilorŭ, aŭ pututŭ deveni pentru muza nóstră poporană sacre simbolurĭ de nălţime, de forţă, de vitezià.

Numaĭ acollo, precumŭ numaĭ pe ţermulŭ măriĭ poesia grécă era în stare de a concepe următorulŭ capŭ-d'operă de inspiraţiune :

„Era nópte, ĭubito, cândŭ noĭ ne-amŭ să-„rutatŭ. Cine óre să ne fi vĕḑutŭ ? Aŭ vĕḑutŭ „nóptea şi zorile, stellele şi luna. O stelluţă „s'a pogorîtŭ şi a spus'o măriĭ, marea a spus'o „vêsleĭ, vêsla a spus'o plutaşuluĭ, şi plutaşulŭ „a căntat'o la pórta ĭubiteĭ selle!" (14).

Greculuĭ ĭ-a dictatŭ oceanulŭ, noue nĭ-aŭ şoptitŭ Carpaţiĭ.

Pentru unŭ Românŭ din Baraganŭ, din Bugiacŭ, din şessulŭ cellŭ aridŭ allŭ Românieĭ de giosŭ, unde degia Ovidiŭ se plăngea că 'n deşertŭ veĭ căuta o frunḑă :

Aspiceres nudos *sine fronde*, sine arbore campos... (15)

şi unde unŭ căllĕtorŭ svedesŭ din secolulŭ trecutŭ observa cu mirare că nu se póte găssi maĭ nicĭ unŭ arbore: «ist in ganz Bessarabien fast kein Baum zu finden" (16), pentru unŭ assemenea Românŭ „frunḑa verde" remâne pênĕ astă-ḑĭ ca unŭ actŭ de botezŭ despre antica facere naţională pe înverḑitulŭ plaiŭ.

Este unŭ purŭ românismŭ, unŭ productŭ directŭ allŭ pămêntuluĭ dacicŭ, fără nicĭ o cumnăţiă cu Italia séŭ cu Spania.

Traĭulŭ primitivŭ de pădure a lăssatŭ şi pe aĭurĭ totŭ în litteratură nesce urme fórte adâncĭ, carĭofferă o intimă analogiă cu *frunḑa verde* a Românuluĭ.

Essemplulŭ cellŭ maĭ curiosŭ şi maĭ evidinte de acéstă influinţă de codru este ve-

(14) **Fauriel**, *Chants populaires de la Grèce moderne*, Paris, 1824, in-8, p. 415.

(15) **Ovid.**, *Trist.*, libr. III, el. 3.

(16) **Laxmann**, ap. **Engel**, *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804, in-4, t. I, p. 70.

chĭulŭ alfabetŭ celticŭ *ogham* din Anglia, unde Strabone ni spune că Britannii lŏcuiaŭ în păduri: πόλεις δ'αὐτῶν εισιν οἱ δρυμοί ([17]), după cumŭ nĭ-o spune şi Iuliŭ Cesarŭ: «oppidum autem Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo fossaque munierunt» ([18]).

Alfabetulŭ în cestiune, totŭ ce póte fi maĭ de codru, se chiamă *craobh*, „arbore", şi fiecare litteră, *feadha*, adecă „lemnŭ", pórtă câte unŭ deosebitŭ nume de plantă în următórea ordine:

B. *Beith* (mestécănŭ);
C. *Coll* (alunŭ);
L. *Luis* (sorbŭ);
F. *Fearn* (aninŭ);
S. *Sail* (salce);
N. *Nin* (frassinŭ);
H. *Huath* (păducellŭ);
D. *Duir* (stegiarŭ);
T. *Tinne* (nucŭ);
Q. *Queirt* (mărŭ);
M. *Muin* (viţă);
G. *Gort* (iederă);
NG. *Ngedal* (grozamă);
ST. *Strait* (spinŭ negru);
R. *Ruis* (socŭ);
A. *Ailm* (bradŭ);
P. *Peith-bhog* (érbă mólle);
O. *Onn* (unŭ feliŭ de genistă);
U. *Ur* (afinŭ);
E. *Eadad* (plopŭ);
I. *Idad* (tissŭ);
EA. *Eabad* (paltenŭ);
OI. *Oir* (săngerŭ);
UI. *Uilleaun* (curpenŭ);
IA. *Ifin* (cócăză). ([19])

(17) **Strab.**, *Geogr.*, libr. IV, cap. 5, § 2.
(18) *De bello Gall.*, V, 21.
(19) **Rolt Brash**, *On the Ogham monuments of the Gaedhal*, în *International congress of prehistoric archaeology*, London, 1869, in-8, p. 291—318.— Cf. **Pott**, II, part. I, p. 220.

La Românĭ poesia poporană, la Celţĭ alfabetulŭ, la ambele némurĭ însuşĭ simburele desvoltăriĭ litterare a orĭ-căruĭ poporŭ, căcĭ tóte într'o litteratură se începŭ prin cântecŭ şi prin abecedarŭ, aŭ petrificatŭ astŭfeliŭ memoria unorŭ epoce primordiale de formaţiune în adăpostulŭ pădurilorŭ.

La noĭ înse, ca la nimenĭ altulŭ, acéstă preţiósă suvenire este nu numaĭ o cestiune de archeologiă, dérŭ possedă şi farmeculŭ celleĭ maĭ fericite creaţiunĭ poetice.

Ḑicemŭ că la noĭ ca la nimenĭ altulŭ, deşi tentative sporadice de a introduce unŭ assemenea genŭ s'aŭ pututŭ manifesta şi pe aiurĭ sub aceĭaşĭ acţiune a natureĭ, dérŭ n'aŭ reuşitŭ nicăirĭ de a prinde rădĕcină, de a deveni unŭ modelŭ, o formulă.

Éccĕ bună-óră unŭ cântecŭ poporanŭ rutenŭ din pădurile Galiţieĭ:

„Acollo pe munte stă *unŭ frassinŭ, unŭ frassinŭ verde*,
„Pere în străinĕtate tinĕrellulŭ Cazacŭ!
„—Eŭ perŭ, eŭ perŭ, mĭ-a sossitŭ cĭasulŭ morţiĭ:
„Te rogŭ, a mea drăguţă, dă de scire maĭcuţeĭ.—
„A venitŭ muma, a venitŭ muma, a venitŭ măicuţa,
„A întorsŭ alba'ĭ faţă cătră fecĭoraşŭ:
„—Étă veḑĭ, fetuţule, scumpulŭ meŭ copilŭ,
„N'aĭ ascultatŭ pe tatŭ, pe mamă. s'aŭ dusŭ ḑillele telle!—
„—Te rogŭ maĭcă, te rogŭ maĭcă, să mĕ'ngropĭ frumosŭ,
„Să sune clopotele, să cânte lăutele,
„Dérŭ să nu mĕ'ngrópe nicĭ popiĭ, nicĭ dascăliĭ,
„Ci să mĕ'ngrópe numaĭ Căzacĭ de-aĭ noştri!
„Rădicaţĭ fraţilorŭ, rădicaţĭ fraţilorŭ o naltă movilă:
„Să afle fie-cine că eŭ perŭ din dragoste;
„Sădiţĭ, surióreilorŭ, în căpĕtêiulŭ meŭ *unŭ călinŭ*:
„Să afle fie-cine că din dragoste amŭ peritŭ;
„Vorŭ veni păsserelle să cĭupéscă căline,
„Imĭ vorŭ adduce veştĭ dela drăguţa mea!" (20).

Acestŭ cântecŭ galliţianŭ offeră o maĭ remarcabilă assemĕnare cu inspiraţiunea poporană a Românilorŭ decâtŭ totŭ ce s'arŭ pu-

(20) **Waclaw z Oleska**, *Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*, Lwów, 1835, in-8, p. 339:
„Tam na hori stojit jawir, jawir zelenen'ki,
„Zahybaje na cznzyni kozak moloden'ki:
„Zahybaju, zahybaju, pryjde czas wmeraty,
„Proszu tebe, moja myla, daj matyn'ci znaty etc."

té găssi în Italia séŭ în Spania, căcĭ nu numaĭ se începe printr'unŭ „frassinŭ verde", carele caracterisă pe tênerulŭ Cazacŭ, după cumŭ printr'unŭ călinŭ cu fructele sélle roşie se caracterisă maĭ la valle amorulŭ, dérŭ pênĕ şi închiăiarea'ĭ ni adduce a-minte vrêndŭ-nevrêndŭ rugămintea finală a nenorocituluĭ cĭobănaşŭ din ballada „Mieóra".

Vecinii noştri Rutenĭ arŭ fi putută déro, maĭ allesŭ în regiunea ost-carpatină a Galliţieĭ, să formeze şi dênşiĭ genulŭ poeticŭ allŭ *frunḑeĭ verḑĭ*; eĭ s'aŭ opritŭ înse la o încercare séŭ doue, fără a fi mersŭ înainte, pe cândŭ Românulŭ surprinse din capulŭ loculuĭ tótă frumseţea, tótă bogăţia viitóre a germenuluĭ, grăbindu-se a-ĭ da o deplină desvoltare.

Totŭ aşa la Germanĭ şi la Slavĭ alfabetulŭ se numesce *buchstaben* séŭ *bukwi*, adecă „beţe de fagŭ", denotândŭ prin urmare ca şi la Celţĭ légĕnulŭ codrénŭ allŭ arteĭ de a scri; dérŭ numaĭ Britanniĭ împinseseră debutulŭ pênĕ la ultimele'ĭ consecinţe, botezândŭ fiecare litteră, fie-care diftongŭ cu câte unŭ nume de plantă.

Câtŭ de adâncŭ s'a înrădĕcinatŭ şi câtŭ de departe s'a ramificatŭ la Românĭ suvenirea anticuluĭ traiŭ de codru, desvoltându-se maĭ cu sémă în sfera cea poetică a vieţeĭ, probă este, pe lôngă „frunḑa-verde", caracteristiculŭ *bradŭ* dela nunţele nóstre ţerrănescĭ.

„Bradŭ — ḑice d. Massimŭ — este ramura «de bradŭ ce se pune la mirese; de aci *ḑiua «de bradŭ*, séŭ simplu *bradulŭ*, preḑiua cunu«nielorŭ; *a gĭuca bradulŭ*, a gĭuca la mirésă «în preḑiua cununielorŭ séŭ şi 'n ḑiua de cu«nunie pênĕ să pornéscă la biserică» (21).

Nicăirĭ aĭurĭ nu se găssesce ce-va assemenea.

(21) *Glossariŭ*, v. bradŭ.

Şi totuşĭ maĭ multe alte popóre aŭ debutatŭ ca şi Româniĭ printr'unŭ légĕnŭ de pădure.

O acţiune identică a natureĭ inspiră pretutindenĭ începuturĭ identice; nu pretutindenĭ înse elle potŭ agiunge la perfecta lorŭ espressiune, îndurândŭ adessea sub legea *selecţiuniĭ naturale*, ceĭa-ce se chiamă în biologiă „arrêt de développement".

Serbulŭ, de pildă, cântă:

«Cresce unŭ subţire bradŭ
«Pe douĭ munţĭ marĭ;
«Dérŭ nu era bradulŭ,
«Ci o fétă naltă...» (22)

S'arŭ păré că auḑĭ ballada română «Annelulŭ şi năframă»:

«Fost'a fostŭ unŭ crăişorŭ,
«Tinerellŭ mândru fecĭorŭ,
«Cumŭ e bradulŭ codrilorŭ
«Susŭ pe vêrfulŭ munţilorŭ...»

La Serbĭ acéstă imagine a braduluĭ, provenită ca şi la noĭ din contemplaţiunea codrilorŭ de munte, este o escepţiune, unŭ grăunte remasŭ sterpŭ, deşi arŭ fi putută să rodéscă; la Românĭ înse ea a devenitŭ o notă nedispensabilă dintr'o vastă simfoniă, plină de celle maĭ bogate variaţiunĭ pe aceĭaşĭ temă.

Ne resumămŭ.

Pe lôngă atâtea alte differite probe, *frunḑa-verde* demonstră şi ea că naţionalitatea nóstră s'a născutŭ pe plaiŭ, nu pe câmpiă.

Ea ni procură maĭ pe d'assupra unŭ puntŭ cronologicŭ fórte importantŭ.

Româniĭ din Macedonia n'aŭ pe *frunḑă verde*.

Poesia lorŭ poporană, de care ni dă căţiva interessanţĭ specimenĭ d. Caragiani, nu în-

(22) **Karadzicz**, *Srpski riecznik*, Becz, 1852, in-8, p. 253.